بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 1481
Halk Kitapları : 325

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Editörler
Elif ERDEM
Hale ŞAHİN

Baskı Takip
İsmail DERİN

Grafik & Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı
Gökçe Ofset
Tel.: 0.312 395 93 37

2. Baskı, Ankara 2018

ISBN 978-975-19-6890-6
2018-06-Y-0003-1481
Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 11.04.2018/16

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

İSRAF

DENGEYİ VE ÖLÇÜYÜ KAYBETMEK

DİB YAYINLARI

İçindekiler

7 SUNUŞ
Prof. Dr. Ali ERBAŞ

13 DENGEYİ VE ÖLÇÜYÜ KAYBETMENİN ADI: İSRAF
Prof. Dr. Ahmet YAMAN

29 TÜKETİM AHLAKI VE İKTİSATLI OLMAK
Dr. Muhlis AKAR

45 HZ. PEYGAMBER'İN DİLİNDEN İSRAF
Prof. Dr. Ali AKYÜZ

59 İSRAF KAVRAMINA TASAVVUFÎ BİR BAKIŞ
Prof. Dr. Ramazan MUSLU

73 İSRAF EDEBİLEN TEK CANLI: İNSAN
Dr. Fatih KURT

85 VAKTİN KIYMETİNE DAİR…
Mustafa IRMAKLI

97 "100 ÇİFT AYAKKABIYA SAHİP OLMAMA NE ENGEL VAR?" YA DA HELÂLİN SINIRI VAR MIDIR?
Fatma Yüksel ÇAMUR

109 RAMAZAN AYI İSRAF AYI OLMASIN
Dr. Kerime Cesur TURHAN

119 İSRAFIN SONU İFLAS
BİLİNÇSİZCE TÜKETİRKEN, BİR GÜN BİZ TÜKENECEĞİZ…
Dr. Şule Yüksel UYSAL

129 "SEN HER ZAMAN EN İYİSİNİ HAK EDİYORSUN!"
Dr. Emine ARSLAN

139 MODERN DÜNYANIN DAYATTIĞI EN KÖTÜ ALIŞKANLIK: İSRAF!
Hilal Ceyhan KÖKSAL

149 İSRAF PSİKOLOJİSİ
İSRAF EDEN İNSAN, KENDİNİ İMHA EDER…
Nazlı ÖZBURUN

157 İSRAF İLE CİMRİLİK ARASINDA
Fatma BAYRAM

165 FIRINCI
Zeynep AKNAR

"O gün size verilen bütün nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz." (Tekâsür, 102/8) ayeti, Müslüman'ın sahip olduğu nimet ve imkânları sürekli muhasebe etmesi hususunda hayat parolası mesabesindedir.

Sunuş

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

İsraf, genel olarak herhangi bir konuda aşırı gitmeyi, dinin ve aklın belirlediği ölçülerin dışına çıkmayı, imkânları meşru olmayan amaçlar için kullanmayı ve saçıp savurmayı ifade etmektedir. Aynı zamanda insanın varoluş bilinci, hayatın gayesi ve imkânların geçiciliğine dair en büyük gaflet ve aldanışı da içeren bir kavramdır. Bugün hem bireysel hem de küresel boyutta çok temel bir kriz ve ahlak sorunu hâline gelen israf; sadece eşya ile sınırlı olmayıp zaman, ömür ve hülasa bütün nimetler konusunda haddi aşmayı ifade eden bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

Cenab-ı Hak tarafından insana bahşedilen ömür, mühim bir nimet ve sermayedir. Çoğu insan en büyük aldanış ve pişmanlığını, en büyük sermayesi ve imkânı olan ömür nimeti ile onunla doğrudan ilintili olan zamanın önemini idrak hususunda yaşamaktadır. Oysaki zaman ve mekânla sınırlı bir varlık olarak insanın en büyük farkındalığı ve en yüksek şuuru, vaktin kıymetini ve ehemmiyetini bilerek yaşamak olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette farklı boyutlarıyla zamana yemin edilmektedir. Özellikle tevhit inancının, iman şuurunun, hakikat bilincinin ve ahlaka dayalı bir tavrın inşa edildiği Mekke döneminde nazil olan ayetler içinde zamana yemini içeren ifadelerin varlığı, insanı bu konuda büyük bir dikkat ve tefekküre davet etmektedir. Söz konusu ayetler, çok çarpıcı şekilde

zamanın önemine dikkat çektiği gibi, zamanın ortaya koyduğu hakikatlere de açıkça işaret etmektedir.

Bu bağlamda duygu, düşünce, tavır ve eylem boyutuyla hayata dair külli bir hüsranı ve büyük bir kurtuluşu aynı anda ifade eden Asr Sûresi, mutlak manada zamana yemin ile başlamaktadır. Bahse konu sûre, insanın hüsrana duçar olmasında da kurtuluşa ermesinde de zamana karşı tutumunun hayati bir boyutu olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde zamanı en güzel şekilde ihya etmenin, sağlam bir iman, salih amel, hakkı ve sabrı tavsiye şeklindeki dört temel unsurunu da bizlere ideal olarak sunmaktadır. Özetle, Yüce Kitabımızın ihtisarı hükmündeki bu sûre, imanı öteleyen, güzel ve hayırlı işleri ihmal eden, hakkı ve sabrı yaşamadan, tavsiye etmeyi hayatın merkezi yapmadan geçen her ânın ziyan ve hüsran olduğunu açıkça deklare etmektedir. Bu meyanda iletişim, ulaşım ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği, dünyanın küresel bir köye dönüştüğü, hayatın bir yönüyle dijital ortamlarda yaşandığı günümüzde, insanın zamanla ilişkisi daha karmaşık bir hâl almıştır. Dolayısıyla günümüz insanının muhasebe etmesi gereken en önemli husus, zamanı heder eden ve/ya zamana değer katan iş ve eylemlerin farkına varıp zamanı zayi etmeyecek bir hayat tarzı geliştirmektir.

İnsana bir nimet ve emanet olarak lütfedilen her türlü maddi imkân konusunda kuşanmamız gereken tavır; *"...Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez."* (A'râf, 7/31) ayetiyle bizlere hatırlatılmaktadır. Maalesef bugün bir yanda açlığın, yoksulluğun ve sefaletin pençesinde kıvranan; ekmek, su gibi en temel gıda maddelerinden mahrum milyonlarca insan hayatta kalma mücadelesi verirken, diğer yandan çılgınca bir tüketim ve israfın varlığı acı bir gerçektir. Bu noktada her bir fert, sözü edilen realitenin sebepleri hakkında, üzerine düşen ferdi/içtimai sorumluluğu tefekkür etmek zorundadır. Nitekim *"O gün size verilen bütün nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz"* (Tekâsür, 102/8) ayeti, Müslümanın sahip

olduğu nimet ve imkânları sürekli muhasebe etmesi hususunda hayat parolası mesabesindedir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de konunun uhrevi boyutuna vurgu yapan; "*Kıyamet gününde insanoğlu şu beş şeyden hesaba çekilmedikçe Rabbinin huzurundan bir yere kımıldayamaz: Ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, bildiği ile amel edip etmediğinden.*" (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1) hadisiyle, insanın yeryüzü serüveninde dikkat etmesi gereken öncelikli değerlere işaret etmektedir.

Açgözlülük, kibir, tamahkârlık ve bencilliğin hayatı kuşattığı bir atmosferde, bireysel ve toplumsal bağlamda israfın yaşandığı alanlar sadece zikredilenlerden ibaret değildir. Nitekim ormanlar, akarsular ve bütün doğal unsurlarıyla tabiat da insanın sorumsuz ve hoyrat tavrından nasibini almaktadır. Aynı şekilde, insani değer ve erdemler ihmal edildiğinde veya ötelendiğinde; bilginin, sevginin, dostluğun ve güvenin tüketildiği ve heba edildiği bir dünyanın da anlam yönüyle fesada uğradığını ifade etmek izahtan varestedir.

Kur'an'ın dünya ve ahiret dengesi adına beyan ettiği fermanlara baktığımızda, cimriliği eleştirmekle birlikte saçıp savurmayı da şiddetle yasaklayan makul bir mizanın varlığı açıkça görülmektedir. Bu ölçü ihlal edildiğinde hayatın dengesi bozulmakta ve insan her şeyden öte kendisine ve geleceğine kötülük yapmış olmaktadır. Bahse konu makul ölçüyü bozan ve israfı tetikleyen önemli faktörlerden biri de dünyevileşmedir. Ne yazık ki, tüketimin kendini ifade biçimi olarak görüldüğü, özenti ve gösterişe dayalı hayatların öne çıktığı, ihtiyaç ve iktisat ölçüsünün kaybolduğu zamanlarda israf bir yaşam tarzına hatta ideolojiye dönüşebilmektedir. İnsanların ürettikleriyle değil tükettikleriyle öne çıktığı bir dünyada kanaat, şükür, paylaşma gibi güzel hasletler anlamını kaybetmekte; yaşanan travmalar, büyük ölçekte küresel krizlere sebep olmaktadır. İnsanın, ne olduğunun değil; neye sahip olduğunun daha çok önemsendiği bir ortamda ihtiyaç sınırı bozulmakta, tüketim

ve israf âdeta bir prestije dönüşmektedir. Bu durumda insani ilişkilerin yerini, çıkar ve beklentiye dayalı ilişkiler almakta; dostluk, diğerkâmlık gibi değerler, tüketimin hoyratlığına heba edilmektedir. Nimetlerin kıymetini idrak etmekten uzak bir yaklaşım, insanı tüketmeye ve son tahlilde de ne yazık ki tükenmeye mahkûm etmektedir.

Hırs ve tamahkârlıkla cimriliğe, savurganlık ve dikkatsizlikle israfa mahkûm olmak ciddi bir ahlakî yozlaşmanın tezahürü ve neticesidir. Dolayısıyla lüks alışkanlıkların zaruret olarak algılanarak ihtiyaç ölçüsünün kaybolmasına, arzularının esiri olan insanın, hayatı israf ve tüketim çılgınlığına çevirmesine karşı ciddi bir tüketim ahlakına, nimet ve sorumluluk bilincine, şükür, kanaat ve paylaşma gibi değerlerin ihyasına ihtiyacın olduğu aşikârdır. Söz konusu ahlakın geliştirilmesi, israf ve onun sebep olduğu bütün olumsuzlukları ortadan kaldıracak yegâne çözümdür. Netice olarak, Allah'ın verdiği her nimetin bir gün hesabının sorulacağının bilinci içinde, nimetler karşısında şımarıp lükse dalmadan ve duyarsızca israfa girmeden her konuda iktisadı merkeze alarak infak ahlakını kuşanmak bizlerin şiarı olmalıdır.

Bu noktadan hareketle ifade edelim ki, nurlu gölgesi üzerimize düşmeye başlayan mübarek Ramazan ayı, israf ve savurganlıktan uzak, infak ve paylaşmaya dayalı mutedil bir hayatı merkeze almak, derinlikli ve kapsamlı bir muhasebe ile hatalardan kurtulmak için eşsiz bir fırsattır.

Bu itibarla elinizdeki bu eserin, bilgi dünyamıza ve farkındalıklarımıza katkı sunmasını temenni ediyor, rahmet, mağfiret ve kurtuluş iklimi Ramazan ayının bütün müminler ve insanlık için her türlü israftan uzak, bilinç, sabır ve şükür ile daha güzel bir hayatın ve dünyanın inşasına vesile olmasını Cenab-ı Allah'tan niyaz ediyorum.

Şeytan gerçekten de Allah yolunda ve insanların yararına olan konularda harcama yapmak söz konusu olduğunda insanı fakir kalmakla korkutarak alıkoyarken nefsî arzuları tatmin için harcama yapmaya gelince saçıp savurmayı telkin eder. (Bakara, 2/268)

Dengeyi ve Ölçüyü Kaybetmenin Adı: İsraf

Prof. Dr. Ahmet YAMAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

1. Kavramsal Çerçeve

Her bakımdan ölçülü ve dengeli olup sınırı aşmamak, Yüce Allah'ın müminlerde görmeyi istediği bir erdemdir. Bunun için "*Rahman'ın o iyi kulları, harcamalarında ne saçıp savururlar ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında dengeli bir tarz tuttururlar.*"[1] diye yol göstermiş, "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.*"[2] deyip Ehl-i kitab üzerinden "*Hakkın sınırlarını aşarak dininizde aşırılığa gitmeyin. Daha önce kendileri saptığı gibi birçoklarını da saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluluğun keyfî istek ve arzularına uymayın.*"[3] uyarısında bulunmuş ve sanki bütün ilahî mesajın özeti mahiyetinde "*Allah adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlara karşı cömert olmayı emreder; her türlü aşırılığı, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*"[4] buyurmuştur.

İsraf, Müslümanların daha ilk adımda donanması gereken bu dengeli ve ölçülü olma faziletinin tam tersi bir erdemsizlik

1 Furkân, 25/67.
2 Mâide, 5/87.
3 Mâide, 5/77.
4 Nahl, 16/90.

hâlidir. Sözlükte "sınırı aşmak, aşırı gitmek, aldatmak, gafil ve cahil olmak" gibi anlamları olan "سرف / seraf" kökünden gelen israf kelimesi dinî literatürde, ister ifrat ister tefrit türünden olsun her türlü aşırılığı ifade için kullanılmıştır. Bu bağlamda harcamalarda saçıp savurmak ve yeme-içmede sınırı aşmak israf olduğu gibi inançsızlık, şirk, zulüm, hayâsızlık ve hatta dinde aşırılık da israf olarak nitelendirilmiştir.[5] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "*Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*"[6] âyetinde yeme içmede haddi aşmak israf olarak nitelendiği gibi "*(İnkârda ve günahta) sınırı aşan ve Rabbi'nin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha devamlı olacaktır.*"[7] âyetinde küfür ve isyan, aynı şekilde israf olarak anılmıştır.

Bunların yanında mesela cinsel tercihlerdeki kural tanımazlık ile yetki kullanımındaki aşırılık da Kur'an'da aynı kelimeyle kötülenmiştir. Hz. Lût'un (a.s.) kavmindeki homoseksüellere "*Kadınlarla evlenmek dururken siz erkeklere ilgi duyarak onlarla ilişkiye giriyorsunuz. Siz gerçekten sınırı aşmış bir topluluksunuz*"[8] diye hitap edilmiş; kasten öldürülmüş bir kişinin yakınlarına da "*…Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın.*"[9] uyarısında bulunulmuştur.

Şu halde yukarıdaki âyetlerden çıkan sonuca göre israf; din-i mübînin, aklıselîmin, tab-ı selîmin ve örf-i sahîhin kabul etmeyeceği inanç, söz ve davranışların genel adı olarak tanımlanabilir. Bu geniş çerçevesiyle kullanımı yer yer devam etmekle birlikte israf terimi, zamanla anlam daralmasına uğramıştır. Bir

5 Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut ts. (Dâru'l-Ma'rife), s. 230-231.

6 A'râf, 7/31.

7 Tâhâ, 20/127.

8 A'râf, 7/81.

9 İsrâ, 17/33.

zaman sonra bu kelime, gerek literatürde gerekse halk dilinde, sadece malî-maddî harcamalardaki aşırılık ve savurganlığı ifade için kullanılır hâle gelmiştir. İsrafın bu dar anlamını ifade için gerek nasslarda gerekse literatürde "tebzîr /التبذير» kelimesi de sıkça kullanılmıştır.[10] Günümüzde de israf dendiğinde genellikle bu dar anlam kastedilmektedir. Tıpkı "ekmek israfı", "su israfı", "enerji israfı" ve "para israfı" gibi kullanımlarda olduğu gibi.

2. İsraf Çeşitleri

Kavramsal çerçevede belirtildiği üzere israf, her türlü aşırılığın genel adı olduğundan pek çok alt türe ayrılabilmektedir. Burada en fazla dikkat çeken çeşitlerine kısa değinilerde bulunulacaktır.

A. Din ve İnanç Alanında İsraf

İsraf dendiğinde akla en son gelecek olan çeşit belki de budur. Fakat yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz âyetler israfın bu çeşidine dikkatleri çekmektedir. İnsan ve toplum için en önemli değer din ve inanç olduğu için öncelikle israfın bu alandaki yansımalarına değinmek yerinde olacaktır.

Din ve inanç alanındaki israf, iki ayrı boyutta ele alınabilir. Birincisi küfür ve şirktir. İnsanın, yaratılış amacının dışına taşarak tevhid inancını aşması, onun en büyük israfıdır. Böyle yapmakla o, sınırı geçerek hem Yüce Allah'a verdiği kulluk sözünü çiğnemekte hem de kendi ruhunun anlam arayışındaki beklentilerini görmezden gelmektedir. Bu tipin sembol isimlerinden Firavun hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Firavun ve ileri gelenlerinin kötülük yapmaları korkusu ile kavminin küçük bir bölümünden başkası Mûsâ'ya iman etmedi. Çünkü Firavun, o yerde zorba bir kişi idi. O, gerçekten aşırı gidenlerdendi.*"[11] Böyle inanç

10 bk. Cengiz Kallek, "İsraf", *DİA*, XXIII, 178.

11 Yûnus, 10/83.

israfı içinde olan insanlara Sâlih Peygamberin (a.s.) diliyle şöyle denilmişti: "*Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen o haddi aşanların emrine uymayın.*"[12]

İnsan küfür ya da şirk batağına saplanıp günah deryasına dalabilir. Böyle yapmakla kendi aleyhine katmerli bir israfın içinde olabilir. Ama bu durum onun söz konusu bataklıktan hiç kurtulamayacağı anlamına gelmez. Yüce Allah böyle *müsrif* kullarına şu imkânı da tanımaktadır: "*Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"[13]

İsrafın bu çeşidinin ikinci boyutu ise dinde aşırılıktır. Dindar olan kimi kişiler, dinlerinin Allah Teâlâ ve Peygamberi tarafından belirlenen gereklerini yeterli görmez, kendi hevalarından ibadetler veya inanç esasları uydurur sonra da bunları yerine getirme uğruna asıl dini tahrif ederler. Hristiyan rahiplerle ilgili şu âyet bu durumun eskiden beri var olageldiğini göstermektedir: "*…Kendiliklerinden icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri uydurmuşlardı. Fakat ona da gereği gibi uymadılar.*"[14]

Şu âyet-i kerime de son cümlelerinde dikkat çekici bir üslûpla dinde israfın hoş görülmediğini açıkça ortaya koymaktadır: "*O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı, her biri birbirine benzer ve yine her biri birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.*"[15] Âyeti dikkat çekici kılan husus, elde ettikleri ürünün tamamını,

12 Şu'arâ, 26/150-152.

13 Zümer, 39/53.

14 Hadîd, 57/27.

15 En'âm, 6/141.

ailelerinin ihtiyaçlarını hesaba katmadan tasadduk eden bazı sahabîler hakkında inmiş olmasıdır.[16] Nitekim İsrâ suresinde "*Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma.*"[17], "*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.*"[18] buyurulmuş, Hz. Peygamber de (s.a.s.) malın tamamını sadaka olarak vermeyi veya vasiyet etmeyi doğru bulmamıştır.[19]

Bu konudaki israf bazen dinî uygulamalarda, dinî kurumların yapımı veya süslenmesinde de görülebilir."*İnsanların mescit yaptırma konusunda birbirlerine karşı övünmeleri, kıyametin alametlerindendir*"[20] bilgisini veren Hz. Peygamber, abdest alırken azalarını üçer defa yıkamış, "*İşte abdest böyle alınır. Bundan daha fazlasını yapan hatalı davranmış, haddi aşmış ve haksızlık etmiş olur*"[21] buyurmuştur.

B. Yeme İçme ve Giyim Başta Olmak Üzere Harcamalarda İsraf

İsraf denince akla gelen ilk çeşit budur. Zira yukarıda söylendiği gibi kelimenin anlam çerçevesi zamanla daralmış ve artık kelime, harcamalardaki savurganlığı ifade eder hâle gelmiştir.

İsrafın bu çeşidi de iki boyutta tezahür etmektedir. Birincisi dengesiz ve ölçüsüz harcama yapmak, ikincisi ise nimeti haram sayıp kullanmamaktır. Her ikisi de sınırı aşmak ve dengeyi bozmak anlamına geldiği için israf sayılmaktadır.

---

16 Kurtubî, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1993, VII, 72-73.

17 İsrâ, 17/26.

18 İsrâ, 17/29.

19 Buhârî, Veşâyâ, 2; Müslim, Veşâyâ, 7-8. Ayrıca bk. Buhârî, Zekât, 18; Veşâyâ, 9; Ebû Dâvûd, Zekât, 39.

20 Nesâî, Mesâcid, 2.

21 Nesâî, Tahâret, 105; İbn Hanbel, II, 180.

Göklerde ve yerde olan her şeyi insana bahşeden Allah Teâlâ ona geniş bir mübah tüketim alanı vermiş fakat verdiği nimetlerin kullanımında ölçülü ve dengeli olmayı emretmiştir: "*Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse, o muhakkak helâk olmuş demektir.*"[22] Daha önce atıf yaptığımız âyet-i kerimeyi burada bir kere daha hatırlayalım: "*Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*"[23]

Hz. Peygamber'in (s.a.s) bildirmesine göre Yüce Allah, verdiği nimeti ve ikramının eserini kulunun üzerinde görmek ister.[24] Fakat yine Hz. Peygamber'in beyanına göre Allah Teâlâ malı israf etmeyi hoş karşılamaz[25]; yeme, içme ve diğer harcamalarda kibir, gösteriş ve savurganlığı yasaklar: "*İsrafa düşmeden ve gösteriş yapmadan yiyin, tasadduk edin ve giyinin.*"[26] Tüketim ve harcamada israf, insanın en çok zaaf gösterdiği noktalardan biri olsa gerek ki Hz. Peygamber bu hususta şu iki uyarıda bulunmuştur: "*Birinizin elindeki yiyecek yere düşecek olursa alsın, tozunu-toprağını temizlesin ve onu yesin; şeytana bırakmasın.*"[27]; "*Canının istediği her şeyi yemen israftır.*"[28]

Harcamalarda tedbirli davranıp israf ve savurganlıktan uzak olmak, aynı zamanda *makâsıd-ı hamse* veya *zarûrât-ı hamse* denen İslam'ın koruma altına aldığı beş vazgeçilmez değerden biri olan malı korumak (diğerleri can, din, nesil ve aklı korumaktır)

22 Tâhâ, 20/81.

23 A'râf, 7/31.

24 Ebû Dâvûd, Libâs, 14; Nesâî, Zînet, 54.

25 Buhârî, İstikrâz, 19.

26 Nesâî, Zekât, 66.

27 Müslim, Eşribe, 136.

28 İbn Mâce, Et'ıme, 51.

ilkesiyle de yakından ilgilidir. Öyle ki, bu noktada aşırı kusurlu davrananlar *sefih* hükmünü alır ve harcama hakları kısıtlanır.[29]

İsrafın bu ikinci çeşidinin diğer boyutu ise yukarıdakinin tam tersi bir tavırla nimeti haram sayarak kullanmamaktır. Allah Teâlâ'nın mübah ve helal sayıp insana bahşettiği rızkı/nimeti böyle görmemek de haddi aşmak yani israfa kapılmak demektir. Böyle olduğu içindir ki "*De ki: 'Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?' De ki: 'Bunlar, dünya hayatında müminler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.'*"[30]; "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.*"[31] buyurulmuştur.

C. Zaman Kullanımında İsraf

Değeri az bilinen ve hoyratça israf edilen bir değer de zamandır. Yüce Allah'ın üzerine yemin ettiği, Hz. Peygamber'in de boşa geçirilmemesi için sıklıkla uyarılarda bulunduğu bir gerçekliktir zaman. Asr suresinde iman, sâlih amel (dünya ve âhiret için yararlı davranışlar) ile hakkı ve sabrı tavsiye ile geçirilmeyen zamanın hüsranla neticeleneceği üstelik kendisine yeminle bildirilmiştir.[32] Burada yeminin, sonsuz zaman ifadesi olan "dehr" değil de belirli ve sonlu süre olan "asr" üzerine yapılmış oluşu da ayrıca dikkat çekicidir ve o bir şekilde bitecek olan sonlu zamanın kıymetine de bir işarettir.

Hz. Peygamber de (s.a.s.) insanların değerlendirmede ihmalkâr davrandığı ve sonuçta kaybedip aldandığı iki nimetten birinin zaman olduğunu bildirmiştir.[33]

---

29 Nisâ, 4/5-6.

30 A'râf, 7/32.

31 Mâide, 5/87.

32 Asr, 103/1-3.

33 Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1.

Faydasız sözler ve gereksiz işler anlamındaki mâlâyânîyi terk etmek ile ilgili tavsiyeler de son tahlilde zaman israfını önlemeyi amaçlayan tavsiyelerdir. Kaldı ki, "*Mâlâyânîyi terk etmesi kişinin iyi Müslüman oluşundandır.*"[34] Ahirette kişinin hesaba çekileceği ilk konulardan birisinin de gençliğini nerede ve ne uğurda harcadığının olacağı hakikati,[35] ömrün en kıymetli zamanını israf etmenin kötü neticelerine karşı bir uyarı olarak görülmelidir.

Bu bakımdan Müslüman'ın zaman yönetimi bilincine sahip olması ve zamanı israftan kaçınması beklenir.

D. Sağlıkta ve Ömürde İsraf

"*Sizden kim huzuru yerinde, bedeni sağlıklı ve o günkü yiyeceği de yanında olarak güne başlarsa, sanki bütün dünya ona verilmiş gibi olur.*"[36] Hz. Peygamber'in bu mübarek sözü, sağlığın ne kadar büyük bir nimet olduğunu çarpıcı bir üslûpla ortaya koymaktadır. Gönül huzuru, sağlık ve günlük zaruri gıda, işte bu üçü bütün dünyaya bedeldir. Kanunî Sultan Süleyman'ın "*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*." dizeleri sanki bu hadisin açıklaması gibidir.

Hâl böyleyken değeri bilinmeyen ve korunmasına gerekli özen gösterilmeyen nimetlerin başında da sağlık gelmektedir. Hz. Peygamber'in "*İki nimet vardır ki, insanların çoğu onları değerlendirme noktasında aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman.*"[37] sözü, bunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bedenin kendisine verilmiş bir emanet olduğunu unutan insan, bir taraftan gerekli temizliğini ihmal ederek, bir taraftan onun hakkını vermeyerek ve her şeyden önemlisi de beslenmede aşırıya kaçarak onu yıpratmakta ve zamanla da kaybetmektedir. "*Âdemoğlu, midesinden*

34 Tirmizî, Zühd, 11; Muvatta, Hüsnü'l-hulk, 1.

35 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.

36 Tirmizî, Zühd, 34.

37 Buhârî, Rikâk, 1.

daha kötü bir kap doldurmamıştır. Oysa birkaç lokma ona yeter. Eğer mutlaka bu miktarı aşacaksa hiç olmazsa midesinin üçte biri yemeğe, diğer üçte biri içeceğe, geriye kalan üçte biri de boş bırakılıp nefes almaya ayrılsın."[38] hadis-i şerifi israfın sağlık üzerindeki kötü sonuçlarını haber verir gibidir. "*Mümin tek mide ile kâfir ise yedi mide ile yer*"[39] hadisi de bu noktada hatırlanmalıdır.

Ömür de israfın kurbanlarından biri olabilmektedir. Yüce Allah'ın belli bir zamanla takdir ettiği ömür, onu bahşedeni tanımak ve Peygamberi aracılığıyla duyurduğu mesajı doğrultusunda insanca yaşamak için değil de nefsî arzuların tatmini için geçirilirse israf edilmiş olur. Ölümün ne zaman geleceği belli olmadığına göre iyilikleri, güzellikleri, dünya ve ahiret için yararlı amelleri sonraya ertelemek, hüsranla biten bir ömür geçirmek anlamına gelir. Tıpkı Hz. Peygamber'in şu uyarısında görüldüğü gibi: "*Yedi şey gelmeden önce salih amel işlemede acele edin. Neyi bekliyorsunuz? Her şeyi unutturan fakirliği mi, azdıran zenginliği mi, sağlığı yok eden hastalığı mı, bunatan ihtiyarlığı mı, ansızın geliveren ölümü mü, beklenenlerin en kötüsü olan Deccal'i mi? Yoksa kıyameti mi? İşte o kıyamet bunların hepsinden daha dehşetli ve daha acıdır.*"[40]

Unutulmamalıdır ki, "*Hesap gününde hiçbir kul, ömrünü nasıl ve nerede tükettiği, ilmi ile ne yaptığı, malını nereden kazanıp nerede harcadığı ve bedenini ne uğruna yıprattığı sorulmadıkça bir yere kıpırdayamayacaktır.*"[41]

E. Sevgide ve Nefrette İsraf

İsraf dendiği zaman belki de hiç akla gelmeyecek iki haslettir sevgi ve nefret. Ama bunlar bile sınırı aşma tehlikesine

38 Tirmizî, Zühd, 47.

39 Buhârî, Et'ime, 12.

40 Tirmizî, Zühd, 3.

41 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1; Dârimî, Mukaddime, 45.

yani olması gerekenden fazlasına kapılma yönüyle israfa konu olmaktadır.

Her biri insanî birer duygu olan sevgi ve nefretin, diğer bütün insanî hasletlerde olduğu gibi dengeli olması beklenir. Zira her ikisinin de aşırısı hem kişiye hem etrafına zarar verebildiği gibi daha sonra pişman olunacak sonuçlar da doğurabilir. Hz. Peygamber'in "*Sevdiğin kimseyi ölçülü sev, zira bakarsın gün gelir sevmeyeceğin biri oluverir. Sevmediğin kimseyi de ölçülü sevme ki, günün birinde çok sevdiğin biri hâline gelebilir.*"[42] sözü bu konuda da dengeyi korumak gerektiğini göstermektedir. Yüce Allah'ın "*…Bir topluluğa karşı beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli davranın. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha uygundur*."[43] buyruğu da özellikle nefrette dengeli olmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Sevginin de nefretin de asıl sebebi, insanî duygular yanında inanç ve değerlerimize olan bağlılık ya da aykırılık olmalıdır. Zira "*Allah için sevmek, Allah için buğz/nefret etmek imandandır*"[44]; bir başka ifadeyle "*Amellerin en faziletlisi, Allah için sevmek ve Allah için buğz/nefret etmektir.*"[45] Dolayısıyla kişi eşini, çocuklarını, dostlarını, din kardeşlerini geçici hisler veya karşılık elde etme kaygısıyla değil, Allah için sever. Allah için sevmek demek, sevdiklerimizle olan münasebeti Allah'ın buyrukları doğrultusunda tesis etmek demektir. Bunun için "*Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun…*"[46] buyurulmuş, "*Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi,*

42 Tirmizî, Birr, 60.

43 Mâide, 5/8

44 Buhârî, Îmân,1 (bab başlığı).

45 Ebû Dâvûd, Sünnet, 2.

46 Nisâ, 4/135.

Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."[47] uyarısında bulunulmuştur.

Hz. Dâvûd'un (a.s.) duasıyla "*Allah'ım! Senden seni sevmeyi, seni seven kişiyi sevmeyi ve senin sevgine ulaştıran ameli isterim. Allah'ım! Senin sevgini bana kendimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevimli eyle*."[48]

F. Tabiatta/Çevrede İsraf

İşlenip imar edilmesi ve dünya hayatının daha elverişli hâle getirilmesi için insanın emrine verilen varlıklardan[49] biri olan tabiat/çevre de israfa konu olabilmektedir. Hizmetine verilmekle aslında ona emanet edilen tabiat, insanın sonu gelmez kazanç hırsının, tamahının, bencilliğinin ve sınır tanımazlığının elinde kirlenmekte ve tükenmektedir. Yüce Allah'ın bir denge içinde yarattığı[50] tabiat ve çevre, O'nun "*Sakın dengeyi bozmayın!*"[51]; "*Yeryüzü düzene konduktan sonra orada (bu doğal düzeni bozarak) fesat çıkarmayın!*"[52] emrine rağmen insan eliyle hoyratça israf edilmektedir. Günümüzde yaşanan çevre kirliliği, küresel ısınma ve iklim değişikliği, kıtlık, susuzluk, ormanların katli, çarpık kentleşme vb. birçok sorun işbu israfın bir sonucudur. Dolayısıyla "*İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır…*"[53]

Oysa İslâm Peygamberi (s.a.s) abdest alırken bile israfa kaçılmaması uyarısında bulunmuştur. Abdest almakta olan bir sahabînin yanından geçerken harcadığı suyu ve yıkamadaki abartıyı görünce "*Bu israf da nedir?*" diye sormuş, sahabî "Ab-

47 Münâfikûn, 63/9.

48 Tirmizî, Daavât, 72.

49 İbrâhîm, 14/32-34; Mü'min, 40/79; Lokmân, 31/20.

50 Talâk, 65/3; Hicr, 15/19.

51 Rahmân, 55/7-8.

52 A'râf, 7/56.

53 Rûm, 30/41.

destte israf olur mu?" deyince Resûl-i Ekrem "*Elbette olur; akmakta olan bir nehrin kenarında olsan bile!*" buyurmuştur.[54] Diğer taraftan su gibi insanların en çok ihtiyacı olan tabiî kaynakların ve yol ya da gölgelik gibi toplu kullandıkları mekânların kirletilmesinin lanet sebebi olacağını bildirmiştir.[55]

Tabiatı müsrifçe talan etmeme ve hayvanıyla-bitkisiyle çevreye karşı daha duyarlı olma hususunda şu nebevî uyarılar da gerçekten kulaklara küpe olmalıdır: "*Her kim (insan ve hayvanların gölgelendiği) sedir/selvi ağacını (gereksiz yere) keserse Allah onu baş üstü cehenneme atar.*"[56] Sebepsiz yere öldürülen bir serçe hesap günü Allah Teâlâ'nın huzurunda "*Ya Rabbi! Şu kimse beni herhangi bir fayda için değil boş yere öldürdü.*"[57] diye davacı olacaktır.

G. Kamuda İsraf

İsrafın en az önemsenen fakat yansımaları itibariyle en zararlı olanı kamuda yani devlet işlerinde, kaynaklarında ve mallarında yapılanıdır. Bu israf türü bazen Müslümanların yönetim işlerini emanet olarak omuzlarına alan devlet yetkilileri eliyle bazen de yönetilen bireyler eliyle yapılmaktadır.

Öncelikle kamu görevlerine layık ve ehil olmayanların getirilmesi bu alandaki israfın ilk adımıdır. "*Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor...*"[58] buyruğu ile "İş *ehil olmayana verilince kıyameti bekle!*"[59] ikazı, kamu görevlendirmelerinde ne kadar hassas olunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

---

54 İbn Mâce, Tahâret, 48; İbn Hanbel, II, 221.

55 Ebû Dâvûd, Tahâret, 14; İbn Mâce, Tahâret, 21; ayrıca bk. Buhârî, Vudû, 68; Müslim, Tahâret, 95.

56 Ebû Dâvûd, Edeb, 158-159.

57 Nesâî, Dahâyâ, 42; İbn Hanbel, IV, 390.

58 Nisâ, 4/58.

59 Buhârî, İlim, 2.

Ehliyet ve liyakate göre değil de bir tür yakınlık veya çıkar ortaklığına dayalı görevlendirmeler yapılırsa bunun hem hizmet kalitesinde azalmaya, hem kamu kaynaklarının verimsiz harcanmasına hem de gerçek hak sahiplerinin hakkının gasp edilmesine sebep olması gibi istenmeyen sonuçları olacaktır. Bu sonuçların her birinin farklı anlamlarda israf olduğu da ortadadır.

Kamu yatırımlarının planlanması ve harcamalarının yapılmasında gerçek ihtiyaç ölçütünün göz ardı edilip kısa vadeli sübjektif çıkarların ya da siyasî hesapların belirleyici olmasının da israf kapsamına gireceği bir gerçektir. Kamu yöneticilerinden bu yönde haksız taleplerde bulunmak da söz konusu israf vebalinin altına girmek olacaktır. "Devletin malı deniz…" anlayışının ne din ne akıl ne de vicdan bakımından bir izahı yapılabilir. Hz. Peygamber'in şu beyanları bu noktada hem yöneticiler hem memurlar hem de yönetilenlerce daima göz önünde bulundurulmalıdır: "*Kamu görevleri birer emanettir. Layık olduğu için onu alan ve gereğini hakkıyla yerine getirenler dışında bu görevler kıyamet gününde rezillik ve pişmanlık doğuracaktır.*"[60]; "*Allah Teâlâ bir kimseyi Müslümanların başına idareci yapar da o kişi Müslümanların ihtiyaç, talep ve yoksunluklarıyla ilgilenmezse Allah Teâlâ da kıyamet gününde onun ihtiyaç, talep ve yoksunluğuyla ilgilenmez.*"[61]

Sonuç

Müslüman her bakımdan dengeli olan insandır. Bu özellik onun hem ibadet hayatında hem yeme içmesinde hem diğer insanlarla olan ilişkisinde hem de tabiatla münasebetinde, kısacası hayatının her anında ve alanında taşıması gereken temel erdemlerden/faziletlerden biridir. İsraf işte bu erdemin tam zıddı olan bir rezîlettir ve Allah Teâlâ'nın hiç sevmediği bir

60 Müslim, İmâre, 16.

61 Ebû Dâvûd, Harâc, 12.

davranıştır. Öyle ki, israf edenleri "şeytanın kardeşleri" olarak nitelemiştir: "*Doğrusu, saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.*"[62]

Şeytan gerçekten de Allah yolunda ve insanların yararına olan konularda harcama yapmak söz konusu olduğunda insanı fakir kalmakla korkutarak alıkoyarken[63] nefsî arzuları tatmin için harcama yapmaya gelince saçıp savurmayı telkin eder. İşte bu hakikatin farkında olanlar her konuda israftan uzak duracaktır. İsrafın yol açacağı maddî zararlar ve ardından gelebilecek türlü yoksunluklar olabileceğinin idraki içinde olacaktır. Ve son tahlilde şu duayı dilinden düşürmeyecektir:

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِي اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"*Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım eyle!*"[64]

***

62 İsrâ, 17/27.

63 Bakara, 2/268.

64 Âl-i İmrân, 3/147.

'Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O (Allah), israf edenleri sevmez.' *(A'raf, 7/31)*

Tüketim Ahlakı ve İktisatlı Olmak

Dr. Muhlis AKAR
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Günümüz dünyasında küresel ısınmadan iklim değişikliğine, doğal kaynakların hızla yok olmasından su kaynaklarının kurumasına, ozon tabakasının delinmesinden dünyanın çölleşmesine, gelir dağılımındaki adaletsizlikten açlık ve fakirlik problemine, soluduğumuz havadan içtiğimiz su ve aldığımız gıdaya kadar çeşitli alanlarda pek çok problemle karşı karşıyayız… Bu sorunların temelinde insanoğlunun dizginlenemeyen hırsı ve doymak bilmeyen arzuları ile "tüketim kültürü" ve israfın önemli bir rolü vardır.

"İnsan ihtiyaçlarının karşılanması için mal ve hizmetlerin faydasından yararlanmak" olarak tanımlanan tüketim; günümüzde çok farklı bir anlam ve boyut kazanmış, ihtiyacı karşılama aracı olmaktan çıkarılıp, istek ve arzular doğrultusunda çılgınlık boyutuna vardırılmıştır. Çeşitli medya ve iletişim araçlarıyla aşırı tüketim özendirilmiş, kişiler gösteriş amaçlı tüketim yaptıkları oranda "değerli" kabul edilir olmuş; insanın kendi eliyle ürettiği mal ve eşya, âdeta kendisinden daha üstün konuma getirilmiştir.

Çöplere atılan ekmekler, bazı düğünlerde ve eğlence mekânlarında zevk için kırılan tabaklar, gösteriş amaçlı su gibi harcanan paralar, moda adına daha giyilmeden atılan elbiseler, sık sık değiştirilen cep telefonları, otomobiller, ev eşyaları, mo-

bilyalar, boş yere akıtılan sular, gereksiz yere yakılan elektrikler, çölleştirilen tabiat, verimsiz alanlarda yapılan yatırımlar ve bu uğurda harcanan servet ve ömürler… Buna karşılık fakirlik ve yoksulluk sadece dünyanın belirli bölgelerini ilgilendiren bir problem olmakla kalmamış, modern ülkelerde bile toplumları tehdit eden bir boyut kazanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, günümüz "tüketim kültürü" insanı yalnızca ekonomik boyuta indirgemekte, tüketim bağımlısı yapmakta; dayanışma, muhtaçlara yardım, tabiatı koruma, israf ve gösterişten sakınma, hakkından fazlasını almama gibi dinî ve ahlâkî erdemleri aşındırmaktadır.

Bu bakımdan bireysel ve toplumsal alanda *israfın ve tüketim kültürünün* getirdiği olumsuzluklara karşı İslam'ın ortaya koyduğu iktisadî, ahlâkî ve manevî prensipleri içselleştirip yaşanılır kılmak önem arz etmektedir. Bu konuda yapılması gerekenler şunlardır:

1. Tüketimi İhtiyaca Göre Yapmak

"Tatmin edildiğinde haz ve lezzet, tatmin edilmediğinde ise elem ve acı veren hislere" ihtiyaç denir. İhtiyaçlar ise -iddia edilenin aksine- sınırsız değildir; sınırsız olan insanın arzu ve istekleridir. Sevgili Peygamberimiz, *"Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, iki vadi olmasını ister! Onun ağzını ancak toprak doldurur."*[1] buyurarak insanın bu özelliğine işaret etmiş; böylece ihtiyaç ile arzu ve istek arasındaki farka dikkat çekmiştir. Bu nedenle insanlar gerçek ihtiyaçlarını iyi belirlemeli; harcamada bulunurken bunu sınırsız istek ve arzularına göre değil; zaruret derecesine göre ihtiyaçlarını sıralayarak yapmalıdır.

İhtiyaçlar önem sırasına göre zorunlu (zarûriyyat), hayatı kolaylaştırıcı (hâciyyat) ve hayata zevk ve güzellik katan (tahsiniyyat) olmak üzere üç kısma ayrılır. Gelişme kaydedildikçe

1 Buhârî, Rikâk 10; Müslim, Zekât, 117.

ve medeniyet seviyesi yükseldikçe ihtiyaçların çeşitlenmesi doğaldır. Ancak her ihtiyacı/arzu ve isteği karşılamak ve tatmin etmek mümkün olmadığından, ihtiyaçlar arasında seçim yapmak gerekir. Birinci sıradaki zorunlu ihtiyaçlar dururken, ikinci veya üçüncü sıradakileri karşılamak israf olur.

Üzülerek ifade edelim ki, "ihtiyaçlar sınırsızdır" denilerek zihinler doyumsuzluğa şartlandırılmakta, arzu ve istekler kışkırtılarak yapay (üretilmiş) ihtiyaçlar oluşturulmaktadır. Böylece insanlar neye ihtiyaç duyduğuna ve bu ihtiyacını neyi tüketerek karşılayacağına kendileri karar veremez hâle getirilmektedir. Dolayısıyla kışkırtılan bu arzu ve isteklere ahlâkî bir sınır konulmazsa, o takdirde kimi insanlar gereksiz bazı arzu ve isteklerinin tatmini yoluna gidecekler; buna karşılık birçok insan ise zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak duruma düşecektir. Nihayetinde bozulan sadece ekonomik dengeler olmayacak, sosyal ve ahlâkî yapı da bundan zarar görecektir.

Bu bakımdan tüketime iktisadî ve ahlakî kurallara göre yön verilmeli, ihtiyaç odaklı üretim yapılmalı, ihtiyaca göre tüketimde bulunulmalıdır. Bir şeye sahip olmanın onu sınırsızca ve sorumsuzca tüketme hakkına sahip olmak anlamına gelmediği, tüketme hakkının ihtiyaçla sınırlı olduğu bilinmelidir.

2. Mal Ve Serveti İsraf Etmemek

Hayatımızı devam ettirebilmek için ihtiyaçlarımızı karşılamak ve bunun için tüketmek zorundayız. Ancak bunu yüce Rabbimizin ihsan ettiği nimetleri israf etmeden yapmalıyız. Zira her ne kadar kâinat bütün zenginliği ile insanoğlunun hizmetine sunulmuşsa da[2] bunları sorumsuzca israf ederek tüketme hakkı ona verilmemiştir.

İsraf, aşırı gitmek, haddi aşmak, makul sınırların ötesine geçmek, malı-mülkü saçıp savurmak, ihtiyaçtan fazla harcamak

2 Lokmân, 31/20.

gibi anlamlara gelir. İsraf genellikle mal ve servet gibi maddi imkân ve kıymetler hakkında kullanılırsa da insanoğlunun haddi aştığı her hususu kapsar. Yine Kur'an'da israfa yakın anlamda kullanılan ve "tebzir"[3] denilen bir kavram daha vardır ki bu, israfın ileri boyutudur.

Mal ve serveti kumar, içki, fuhuş gibi dinen helal olmayan alanlara -az veya çok- harcamak tamamen israf/tebzir olduğu gibi, helâl ve meşrû alanlarda ihtiyaçtan fazla harcamada bulunmak da israftır. Aynı şekilde gıda maddelerinin çürütülmesi, ekmek, yemek, sebze ve meyvelerin çöpe atılması, giyilebilen giysilerin, kullanılabilen ev eşyalarının vb. sırf moda uğruna atılıp yerine yenilerinin alınması, gereksiz yere elektrik tüketilmesi, suyun boş yere akıtılması, yeme ve içmede ölçünün kaçırılması, helâl olan nimetlerden yanlış dinî kanaatler nedeniyle faydalanılmaması gibi her türlü tutum ve davranış da israftır.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, *"Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O (Allah), israf edenleri sevmez"*[4] buyurarak israfı yasaklamış; Hz. Peygamber de, *"Kibirsiz ve israf etmeden yiyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz."*[5] hadisi ile tüketim harcamalarının israf boyutuna vardırılmadan gerçekleştirilmesini istemiştir.

Sevgili Peygamberimiz bir defasında Sa'd b. Ebû Vakkâs'a uğrar. Sa'd bu esnada abdest almaktadır. Resûlullah (s.a.s.), onun suyu ihtiyacından fazla kullandığını görünce, "*Bu israf da nedir?*" diye sorar. Sa'd, "Abdestte de israf olur mu?" deyince, Hz. Peygamber, *"Evet, akmakta olan bir nehirde abdest alsan bile"* şeklinde cevap verir.[6]

Şüphesiz nehir kenarında abdest alırken bile abdestle ilgili olarak gelen bu israf yasağının en önemli hikmetlerinden biri,

3 İsrâ, 17/26.

4 A'râf 7/31.

5 Buhârî, Libâs,1.

6 İbn Mâce, Tahâret, 48.

bize emanet edilmiş olan eşyayı ve tabiatı kullanırken ölçülü olmayı ve iktisatlı davranmayı hatırlatarak öğretmektir. Yine Hz. Peygamber, tek bir lokmanın bile heba edilmemesini isterken, *"Biriniz elindeki lokmayı yere düşürürse, ondaki tozu toprağı gidersin, lokmasını yesin. O lokmayı şeytana bırakmasın."*[7] buyurmuştur.

Maalesef bugün bizler birçok alanda yaptığımız israflarla bu duyarlılığı büyük oranda kaybetmiş durumdayız. Mesela Yüce Rabbimizin bahşettiği en önemli nimetlerden biri olan ekmeğe karşı takındığımız olumsuz tavır bunun bir örneğidir. Bir tarafta yiyecek bir dilim ekmek bulamayan insanlar varken, diğer taraftan yediğini yiyip, yemediğini sorumsuzca çöpe atan kitleler var. Bu ise ahlakî ve kültürel değerlerden ne kadar uzak bir hayat tarzına doğru evirildiğimizi göstermektedir.

Oysaki ecdadımız asırlardır ekmeğe büyük değer vermiş, ona nimet demiş, ekmek kırıntılarını yere düşürmeyi günah saymıştır. Esasen önceleri bizler de ecdadımız gibi ekmeğe saygı gösterir, onu israf etmezdik. Yerlere ve sokaklara bırakılmış ekmek görsek hemen onu alıp, sokak hayvanları ve kuşlara nimet olması için uygun yerlere koyardık. Çünkü ekmeği Yüce Rabbimizin bize bahşettiği yüce bir nimet; bu nimeti yerli yerince kullanmayı o nimeti veren Yüce Mevla'ya saygının ve şükrün bir gereği görürdük. Yüce Rabbimizin, *"Şükrederseniz nimetimi artırırım. Nankörlük ederseniz azabım şiddetlidir."*[8] ilahî fermanı gereğince şükrü ödenen nimetlerin artacağını, şükrü ödenmeyenlerin ise yok olacağını asla unutmazdık. Yine bilirdik ki, yediğimiz ekmekte sadece kendimizin alın teri ve emeği değil; aynı zamanda ekmeğin soframıza kadar ulaşmasına vesile olan insanların, hatta güneşin, havanın, suyun, toprağın da hakları vardır.

---

7 Müslim, Eşribe, 136.

8 İbrâhîm,14/7.

Hedefimiz "Sıfır İsraf" Olmalı

Mal ve serveti israf etmeme ve onlardan meşrû ölçüler içerisinde faydalanma konusunda, İslam bilginlerinden Câhız'ın "*Kitâbü'l-Buhelâ*"sında öyküsünü anlattığı Muâze el-Amberiyye adlı bir kadının davranışı bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu akıllı kadına yakınlarından biri bir hayvan hediye eder. Kadın dul olduğu için ne yapacağını bilemez, düşünceli bir haldedir. (Câhız diyor ki) ona "Sana ne oldu?" dedim. Muâze, "Ben dul bir kadınım. Ne işimi görecek birisi, ne de bu hayvanın etini kullanmam hususunda bana yardım edecek kimsem var. Bu hayvanı keserken, bütün parçalarını yerli yerince nasıl değerlendireceğimi bilemiyorum. Bildiğim şudur ki, Allah temiz ve helal nesnelerde faydasız bir şey yaratmamıştır. Ancak kişi bunlardan faydalanmakta aciz kalmaktadır. Şüphesiz ben aslında azı kaybetmekten korkmuyorum, ancak azın kaybı ardından çoğun kaybına da sebebiyet verir. Boynuzun nerede kullanılacağı belli. Çengel olarak kullanılır. Tavandaki direklerden birine çivilenir ve bir şeyler asılır. Kafatasına, çene kemiğine ve diğer kemiklere gelince, eti sıyrıldıktan sonra kırılıp kaynatılmaları gerekir. Yağdan arta kalanı ise lambada, ciltte ve diğer yerlerde kullanılır. Sonra bu kemikler yakılır. Bunların ateşinden ve alevinden daha güzeli olmaz. Derisine gelince; azık çantası ve benzeri mamul eşya yapımında kullanılır. Yünün kullanım alanı ise sayılamayacak kadar çoktur. Atık ve dışkısı ise katı yakıt olarak kullanılır." (Câhız diyor ki); "Sonra dedim: Şimdi sıra kanından yararlanmaya geldi. Bildiğin gibi Allah Teâla kanın yenilmesi ve içilmesi dışında kullanılmasına yasak koymamıştır. Kanın da kullanım alanı olsa gerektir." Muâze, "Evet, hatırladım. Benim Şam işi çömleklerim var. Sıcak atık kanla karıştırılmış bir tabaklamadan daha iyi onların dış parlaklığını artıracak ne olabilir ki?! İşte şimdi rahatladım. Çünkü her şey yerini buldu." (Câhız diyor ki): "Altı ay sonra Muâze ile karşılaştım. Ona dedim ki; "Şu kurutulmuş ete (pastırmaya) ne oldu?" Muâze, "Henüz pastırma zamanı gelmedi. Bizim için

yağında, kuyruğunda, yanlarında ve sıyrılmış kemiklerinde bir geçimlik vardır. Her şeyin bir mevsimi var" dedi.[9]

Şüphesiz bu öykü, tarihî şartları içerisinde değerlendirildiğinde, elde bulunan maldan azami (maksimum) derecede faydalanma ve onu israf etmeme "sıfır israf" konusunda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3. Cimrilikten Sakınmak, Cömert Olmak

Cimrilik, "imkân olduğu halde mal ve serveti dinî ve hukukî bakımdan gerekli olan yerlere harcamamak veya hayır yolunda harcama yapmayı sevmemektir.[10] Helâl olan mal ve serveti gereğinden fazla harcamak israf olduğu gibi, gereğinden az harcamak veya ihtiyaç olduğu halde hiç harcamamak, yani cimrilik de bir yönüyle israftır. Zira kazandıklarını kendisi, ailesi ve toplum için harcamayanlar, insanları Allah'ın nimetlerinden mahrum etmiş, ekonomik hayata da zarar vermiş olurlar. Üretim olmadan ihtiyaçlarımızı karşılayamayacağımız gibi, tüketim olmadan da üretim yapamayız. İnsanlar israf ve gösterişe kaçmadan bir harcama yapmazlarsa o ölçüde üretime olumsuz etki yapmış olurlar. Diğer bir ifadeyle ihtiyaç olduğu halde istifade edilmeyen nimet/ürün zayi olacak, sonunda talep yetersizliğinden dolayı o ürünün üretimi duracak, bu durum ise ekonomik durgunluklara ve zararlara yol açacaktır.

İhtiyacı olduğu ve ihtiyacı olan nimete sahip olduğu halde harcamamak ise ya cimrilikten ya da helâl olan nimetleri haram kabul etmekten kaynaklanır. Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde böylesine yanlış kanaatlere sahip olanlara veya cimrilik edenlere şu uyarılar yapılır:

---

9 Refik Yunus el-Mısrî, *Usûlü'l-İktisâdi'l-İslâmî*, Dımaşk 1989, s.157-159.

10 Bkz. Mustafa Çağrıcı, "Cimrilik", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 4.

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."[11]

"Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir."[12]

"*De ki, Allah'ın kulları için yaratıp çıkardığı ziyneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?*"[13]

Hz. Peygamber de "*İki haslet vardır ki bir müminde asla beraber olmaz: Cimrilik ve kötü ahlâk*"[14] hadisiyle cimriliğin ve kötü ahlâkın Müslümanda bulunmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir diğer hadislerinde ise; *"Cimrilik etmekten sakının. Çünkü cimrilik sizden önce yaşayan insanları, birbirini boğazlamaya ve dokunulmaz haklarını çiğnemeye götürmek suretiyle helak etmiştir."*[15] buyurarak, cimrilik nedeniyle çıkabilecek muhtemel sosyal bunalımlara dikkat çekmiştir. Kendisi de cimrilikten ve dolayısıyla cimriliğin getireceği dünyevî ve uhrevî felaketlerden Allah'a sığınmıştır.[16]

Cimriliğin zıttı ise cömertliktir. Cömertlik eldeki imkânları meşru ölçüler içerisinde hiçbir dünyevî karşılık beklemeden gönüllü olarak ihtiyaç sahiplerinin yararına sunma eğilimidir. Diğer bir ifadeyle cömertlik; israf ve cimrilik diye adlandırılan iki aşırılığın ortasıdır. Kur'an'da müminlerden istenen de her iki aşırılıktan sakınarak harcamalarında iktisatlı olmalarıdır.[17]

---

11 Mâide, 5/87.

12 En'âm, 6/140.

13 A'râf, 7/32.

14 Tirmizî, Birr, 41.

15 Müslim, Birr, 56.

16 Buhârî, Cihâd, 74.

17 İsrâ, 17/29; Furkân, 25/67.

4. Harcamalarda İktisatlı Olmak

İslâm'da her alanda olduğu gibi harcamalarda da iktisatlı olmak, yani israftan, savurganlıktan, gösterişten uzak; cimrilik ve istiflemeye varmayan orta yol, denge emredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın her şeyi bir ölçü ve denge ile yarattığı[18] hatırlatılmış; tüketimde iktisat ve dengenin esasları net olarak şöyle ifade edilmiştir: *"Onlar harcadıkları zaman ne savurganlığa saparlar, ne de cimrilik ederler. Harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur."*[19]

Bu ayette müminlerden israfla cimrilik arasında denge kurmaları istenirken; diğer bazı ayetlerde ise aynı ilke şöyle vurgulanmaktadır: *"Elini bağlayıp boynuna asma (cimrilik yapma!) Ama onu büsbütün de açma (israf etme!). Sonra kınanır ve hasret çeker hâle düşersin."*[20]; *"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir."*[21]

Aynı şekilde, *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının."*[22] ayetlerinde de, bahşedilen nimetlerden iktisat ve denge prensibini ihlal etmeden yani cimrilik ve israftan sakınarak helal ve meşru ölçüler içerisinde yararlanılması istenmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ise, *"İktisat eden geçim sıkıntısı çekmez"*[23] buyurmuş ve kendileri de mütevazı bir hayat yaşamışlardır.

---

18 Kamer, 54/49.

19 Furkân, 25/67.

20 İsrâ, 17/29.

21 İsrâ, 17/26-27.

22 Mâide, 5/87-88.

23 İbn Hanbel, I, 447.

Bu nedenle İslamî duyarlılığa sahip müminler her bir nimeti yerli yerince kullanmalı, israftan, gösterişten ve cimrilikten sakınmalı, harcamalarında dinî, ahlakî ve iktisadî prensiplere bağlı kalmalıdırlar.

5. Gelir Artınca Helal Sınırların Dışına Çıkmamak

İslâmî prensiplere göre tüketim harcamaları tek başına gelirin bir fonksiyonu değildir. Kazançtan hemen tüketime geçilmez. Çünkü tüketim alanları Allah'ın emir ve yasaklarıyla tanzim edilmiştir. Helal olmayan alanlarda tüketim yasaklanmış, helal alanlarda ise "israf etmeme" prensibi getirilmiştir.[24] Ayrıca kişiye, geliri arttıkça bunu yalnızca kendi tüketimi için değil, aynı zamanda yoksul akrabalarının, komşularının ve diğer muhtaç insanların ihtiyaçları için de kullanma sorumluluğu yüklenmiştir.[25] Çünkü "İslâmiyet, fakirlik denizi içinde birkaç kişinin adalar teşkil ettiği bir beşer cemiyetine müsaade etmez."[26]

Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde tasarruf ve tüketimden ayrı olarak gelirin belirli bir kullanımına da işaret edilir ve bu "Allah yolunda harcama" olarak adlandırılır. Bakara suresinin, *"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır."*[27] ayetinde gelirin belli bir kısmının ihtiyaç sahiplerine verilmesi istenmektedir.

"Allah yolunda harcama", zorunlu veya gönüllü olur. Zekât, zorunlu harcamanın önemli bir kalemidir. Mecburi olmayan

---

24 A'râf, 7/31.

25 Nisâ,4/36; İsrâ,17/26-27.

26 Orhan Türkdoğan, *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, Turan Yay., İstanbul, 1996, s. 72.

27 Bakara, 2/267.

gönüllü harcamanın sınırı ise kişinin takvasına bağlanmıştır. Sevgili Peygamberimiz fetihlerden sonra maddî bolluğa kavuşulmasına rağmen hayat tarzını değiştirmemiş, artan geliri yoksullara dağıtmıştır.

Bu nedenle tüketim ahlakını içselleştirmiş bir mümin gelirinin üzerinde harcama yapmamalı, tüketimini gelirine göre ayarlamalı; geliri artınca da ilahî kuralları ihlâl etmemelidir. Gelirini yalnızca kendi tüketimi için değil, aynı zamanda yoksul akraba, komşu ve diğer muhtaç insanların ihtiyaçları için de belli oranda harcama sorumluluğu olduğunu unutmamalıdır.

Sevgili Peygamberimizin, *"Komşusu açken tok yatan (gerçek) mümin değildir"*[28]; *"Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz."*[29] hadislerine muhatap olan duyarlı mümin, sahip olduğu maddî-manevî nimetleri sorumsuzca harcamaz; başkalarının açlık ve ıstırabına duyarsız kalmaz. Meşru ihtiyaçlarını karşıladığında artan geliriyle israftan kaçınma prensibiyle tüketimini frenler. Lükse ve gösteriş tüketimine yönelmeyeceği gibi dinen helal olmayan yollara da sapmaz. Buna karşılık sosyal amaçlı harcamalarda bulunur.

6. Gösteriş Amaçlı Tüketimden Sakınmak

İslâm'da en azıyla yetinme mecburiyeti olmadan iyi ve rahat yaşamak ve tüketimde bulunmak yasak değildir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getiriliyor: *"De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında müminler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için ayetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz."*[30]

---

28 İbn Ebû Şeybe, Îmân ve rü'yâ, 6.

29 Buhârî, Îmân, 7; Müslim, Îmân, 71-72.

30 A'râf, 7/32.

İslam'a göre onaylanmayan tüketim, israf ve gösterişe dayanan ya da helal olmayan tüketimdir. Zira Yüce dinimiz İslam, mal ve serveti dünya hayatı için bir ziynet (süs) olarak kabul etmiş olmakla birlikte[31], bunlarla gösteriş yapılmasını yasaklamış; müslümanlar arasında mal varlığına dayanan farklılığın üstünlük, şımarıklık ve gösteriş nedeni olmasını istememiştir.

Dinî açıdan durum böyle olmasına rağmen maalesef günümüzde israf ve gösterişten kaynaklanan tüketim nedeniyle çöp kutularına atılan ekmeklerin, dökülen yemeklerin, sırf modayı takip etme uğruna sürekli yenilenen elbiselerin, ihtiyaç fazlası satın alınan araçların, gösterişli pahalı düğünlerin ve yapılan israfın boyutu her geçen gün genişlemektedir. Böylesine tüketim çılgınlığının ise kişilerin ve toplumların maddi hayatlarında olduğu kadar manevi hayatları üzerinde de çok yönlü olumsuz etkileri vardır.

Bu yüzden israfa dayalı gösterişli hayat İslam'da kınanmış; Kur'an-ı Kerim'de gösteriş amaçlı harcama yapanlar ve nimetleri israf edenler şeytanların kardeşleri olarak nitelendirilmiştir: *"Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir."*[32];*"(Allah'ın sevmediği kibirli insanlar), mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır. Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın verdiği rızıktan (gösterişsiz) harcasalardı kendilerine ne zarar gelirdi? Allah, onları en iyi bilendir."*[33] Peygamber Efendimiz de giyimiyle gurur duyarak, eteklerini sürüyen kişiye Allah'ın rahmet nazarıyla bakmayacağını söyleyerek[34] sahip oldukları mal ve servetle gösteriş yapanları uyarmıştır.

Lüks ve gösteriş amaçlı tüketimde bulunmak insanların psikolojik yapısıyla ilgili bir durum olduğu kadar yukarıdaki

31 Kehf, 18/46.

32 İsrâ, 17/27.

33 Nisâ, 4/36-39.

34 Müslim, Libâs, 42; Buhârî, Libâs, 1.

ayet-i kerimelerden anlaşılacağı gibi inanç mahrumiyetinden ya da dinî duyarlılığın azlığından da kaynaklanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yüce Allah'ın rızasını kazanmayı arzu eden ve hâliyle dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyenler, diğer alanlarda olduğu gibi tüketim alanında da dinî ve ahlakî prensiplere uymalıdır. Çünkü geniş anlamda Allah'a ibadet ve kulluk; namaz, oruç, hac, zekât gibi dinen belirli şartlara ve vakitlere bağlı olan bazı özel ibadetleri kapsadığı gibi; kişiye Allah katında değer ve sevap kazandıran her türlü güzel söz, fiil ve salih amelleri de kapsar. İslâmî prensiplere uygun olarak kazanmak ve harcamak da geniş anlamda ibadet hükmündedir.

Maddi-manevî nimetler yüce Allah'ın insanlara ihsan ve ikramıdır; onun için her bir nimet yerli yerince kullanılmalı, nimetleri bahşeden Yüce Yaratıcıya karşı hakkıyla ibadet ve kulluk görevi yerine getirilmelidir.

Yüce Allah'ın uyarılarına kulak verilmeli; Allah'ın sevgisinden mahrum kalmamak ve Kur'an'ın ifadesiyle "şeytanların kardeşleri" olmamak için tüketim harcamalarının ifrat noktası olan israf ile tefrit noktası olan cimrilikten sakınılmalıdır.

Haram alanlarda az veya çok her türlü tüketimden kaçınmalı; helâl alanlarda ise ihtiyacın üzerinde harcama yapılmamalı; zaruret derecesine göre ihtiyaçlar sıralanarak harcamalarda iktisat ve denge prensibine uyulmalıdır.

Tüketim gelire göre ayarlanmalı, gelirin üzerinde tüketim yapılmamalı; gelir artınca da iktisadî kurallardan şaşılmamalıdır.

Tüketirken sadece kişisel mutluluk değil, başkalarının mutluluğu da hesaba katılmalı; gerçek mutluluğun fakir, yoksul ve yetimlerin de ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmakla elde edileceği unutulmamalıdır.

Gösteriş amaçlı tüketim yapılmamalı; tüketirken sağlığa, sosyo-ekonomik yapıya, tabiata, çevreye ve gelecek nesillerin potansiyel kaynaklarına zarar verilmemelidir.

Gerek mal ve servetin kazanılması ve harcanmasından, gerekse başta zekât olmak üzere ekonomik ve sosyal sorumlulukların yerine getirilip getirilmemesinden dolayı ahirette hesaba çekileceğimiz bilinmeli;[35] helalinden kazanıp helal alanlarda harcanmalı, topluma ve muhtaç insanlara karşı görev ve sorumluluklar yerine getirilmelidir.

35 Tekâsür, 102/8; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.

'Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.' (İsrâ, 17/29)

Hz. Peygamber'in Dilinden İsraf

Prof. Dr. Ali AKYÜZ
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

"*Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.*"[1]

"*De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz, Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"[2]

Seref kökünden gelen "israf", aşırı gitmek, haddi aşmak, israf etmek, fazla fazla harcamak, aşırılık, ifrat, taşkınlık; "müsrif" ise aşırı giden, haddi aşan anlamında bir kelime-kavram olup İslâm düşüncesinde ve Müslüman'ın hayatında fevkalade önemli ahlakî bir olgudur. İsraf, maddî ve manevî varlık ve nimetlerinizi saçıp-savurmak kısaca kendi elinizle ve iradenizle kendinizi harcamaktır.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'i israfla ilgili hem bilgilendirmiş hem de eğitmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bütünü dikkate alındığında 114 ilahî emirle/kodla ahlak ve karakter eğitimine tabi tutulan Hz. Peygamber israf konusunda üç ilahî emirle ahlak eğitimine tabi tutulmuş ve karakteri bu üç ilahî emirle kodlanmıştır. Bunlar;

1 A'râf, 7/31.

2 Zümer, 39/53.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ

"*Eli sıkı olma.*"[3]

Anlamı: Eli sıkı olma! Elini bağlayıp boynuna asma! Tanıma! Edinme! Azap ederken beni zalimlerin arasında bulundurma!

Yorumu: Hz. Peygamber'e, yüce Allah'tan başka Rab edinmemesi, ondan başka ma'bud ve sığınılacak merci olmadığını anlatan, ayrıca cömert olması, eli sıkı olmaması gerektiğini tavsiye eden ve aynı zamanda ona şiddetli ve ürkütücü olan Allah'ın azabından; "azaba duçar olacaklara azap ederken kendisini onların arasında bulundurmaması" duası öğretilerek sakınmasını emreden ilahî bir emir ve kodlamadır.

وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

"*…Büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.*"[4]

Anlamı: Büsbütün eli açık olma! Elini açıp saçma!

Yorumu: Hz. Peygamber'e cömert olmakla, savurganlık arasında bir orta yol tutturarak hareket etmeyi, ne cimri olmak, ne de saçıp savurmak, ikisi arasında itidal çizgisinde bir erdemle hareket etmeyi öneren ilahî bir emir ve kodlamadır.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

"*Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma.*"[5]

Anlamı: Saçıp savurma, savurgan olma.

Yorumu: Cömert olmak, paylaşmak kadar, mutasarrıf olmak da İslam'ın önemli saydığı erdemlerdendir. Hz. Peygam-

3 İsrâ, 17/29.

4 İsrâ, 17/29.

5 İsrâ, 17/26.

ber'e cömert olmak kadar, sahip olduğu varlığı dikkatli bir şekilde kullanmayı, asla israf etmemeyi, savurgan olmamayı ve saçıp-savurmamayı öğreten bir ahlakî erdem ve kodlamadır.

Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Yiyin, için, başkalarına yardım edin ve giyin! Kibirlenip/ böbürlenip israf etmeyin. Zira Allah, ihsan ettiği nimetlerin emarelerinin kulları üzerinde görülmesini sever.*"[6]

Mugîre b. Şu'be'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah, ana-babalarınıza asi olmayı, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi, vermeniz gerekenleri vermeyip hak etmediğiniz şeyleri almayı kesinlikle haram kılmıştır. Dedikodu etmeyi, gereksiz ve lüzumsuz sorular sormayı (polemik yapmayı) ve malı israf etmeyi ise sizin için asla hoş karşılamamıştır.*"[7]

Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İsrafa kaçmadan ve kibre düşmeden yiyin, için, giyinin *ve sadaka verin.*"[8]

Abdullah b. Amr b. Âs'ın rivayet ettiğine göre o abdest alırken Sa'd b. Ebû Vakkâs'a rastlar ve şöyle der: "Bu ne israf!?", Sa'd ona dönüp "Abdest alırken de israf mı olurmuş?" deyince Abdullah b. Amr "Elbette, gürül gürül akan bir nehrin başında olsan bile (suyu bolca harcaman) israftır" cevabını verir.[9]

Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet edildiğine göre bir bedevi Hz. Peygamber'e gelip nasıl abdest alacağını sormuş, Hz. Peygamber de üçer üçer azalarını yıkamak üzere ona abdesti öğretmiş, sonra da şöyle buyurmuştur: *"İşte abdest böyle alınır. Kim bundan fazlasını yaparsa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulüm etmiş olur.*"[10]

---

6 İbn Hanbel, XI, 312.

7 Buhârî, İstikrâz, 19.

8 Buhârî, Libâs, 1; Nesâî, Zekât, 66.

9 İbn Mâce, Tahâret, 48.

10 Nesâî, Tahâret, 105.

Kâinatın yasası sıdk ve adalettir. "*Rabbinin kelimesi (Kur'an/kainatın ölçüsünü, ahenk ve düzenini dürüstlük, doğruluk ve adalet olarak vazetmiştir) doğruluk ve adalet bakımından tamdır. O'nun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir*".[11] Adaletin zıttı zulümdür. Adalet ise her şeyi yerli yerine koymaktır.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre o Hâris el-A'ver'e şöyle demiştir: "İsraf ve savurganlık olmaksızın kendine ve ailene harcadıkların sana ait güzelliklerdir. Riya ve gösteriş için harcadıkların ise şeytanın payıdır."[12]

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demektedir: "Allah, israf ve kibir olmadığı müddetçe yeme-içmeyi helal kılmıştır."[13]

"*Elini boynuna asılı tutup cimri olma*", "*Eli sıkı olma*", "*Saçıp savurma, müsrif olma*", "*Büsbütün eli açık olup saçıp savurma*" emr-i ilahileri özelde Hz. Peygamber'i genelde ve onun şahsında bütün müminleri, israf ve cömertlik konusunda orta ve âdil yolu tutup davranmaları konusunda terbiye etmiştir. Ayrıca âyetler, hadisler ve Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde görülmektedir ki israf, konusu sadece ekonomik faaliyetler olan bir olgu değildir. İsraf aynı zamanda hukukî ve sosyo-politik, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal bir olgudur. Allah Teâlâ kısas konusunda "*Kısasta (katilde) aşırıya gitmemeyi/israf etmemeyi*" emrederken[14] sosyo-politik ve hukukî bir olgu olarak insan öldürmede aşırılığın zulüm ve haram olduğunu ifade etmiştir. Güncel bir örnek olarak bir günü bile savaşsız geçmeyen dünyamızda yapılan savaşların hiçbir politik, hukukî ve ahlakî sınır gözetmemesi ve insan öldürmede sınır tanımayan israf ve aşırılık, sivillerin kadın, erkek, çocuk demeden,

11 En'âm, 6/115.

12 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 458 [Ma'mer, *el-Câmî*, 19695], mevkuf.

13 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, XI, 270 [Ma'mer, *el-Câmî*, 20515], mevkuf.

14 İsrâ, 17/33.

inançlarına bakılmadan, muharip unsur mudur değil midir, ayırt etmeden öldürülmesi vicdanları sonsuz ölçekte yaralamaktadır. Dünyanın ufkunu karartan bu zalim tavra karşı, Türk ordusunun tarihten bugüne yaptığı bütün savaşlarda ve son olarak da Afrin'de sergilemiş olduğu davranış ise dünyaya örnek niteliğindedir. Kendi canlarını hiçe sayan bu kahramanlar bir sivilin ve masumun kanını akıtmamak için cımbızla çöp ayıklar gibi muharip unsurlarla katil ve zalimleri masumlardan ayırıp düşman unsurları hedef almıştır. Yeryüzünde öfkesini ve şefkatini savaş meydanına birlikte götüren bu güzel ordudan başka bir ordu var mı? Bu ordu îlâ-yı kelimetullah arşa dokunsun, ezanlar en yüksek tonda okunsun, bayrak göklerde nazlı nazlı salınsın diye zalimlerin üstüne ateş olup yağmış, mazlumlara da şefkat eliyle değmiştir. Savaş sanatı dedikleri bu olsa gerek. Dün olduğu gibi bugün de Türk ordusu sadece destan yazmakla kalmamış aynı zamanda namluların ucunda adalet ve zulmün bir tablosunu tasvir etmiştir. Bu tablo dünyanın tavanına asılıp seyredilmelidir.

Başarmak için misyonunuzu belirlemek, vizyonunuzu sergilemek, aksiyonunuzla etkilemek gerekir.

Mutluluk ve adaletin hâkim olduğu bir toplumda herkesin kabiliyet ve birikimlerinin hak ettiği ölçekte istihdam edilmesi esastır. Bunun için onlara misyonlarını belirleme, vizyonlarını sergileme imkânı vermek ve aksiyonlarıyla var olma fırsatı sunmak gerekmektedir. Ancak bu suretle fertlerin kabiliyet ve birikimlerini tespit edebilir, kıskançlık ve çekememezlik gibi ferdî handikaplardan büyük ölçüde kurtulabiliriz.

Günümüz dünyasının ciddi problemlerinden biri de insanların birikim ve kabiliyetlerine göre istihdam edilemeyişinden kaynaklanan israf ve kayıplardır. İş-liyakat orantısı ve denklemine göre insan istihdam etmenin yerini ben-merkezli, göreceli tavırlar, kayırma veya dışlamalar aldığında toplumsal felaketlerin kapıları aralanmaya başlar. Bu konuda Hz. Peygamber "*İş-*

ler ehil olmayanlara tevdi edilmeye başlandığında kıyameti gözle"[15] buyurmak suretiyle bu ciddi toplumsal erozyona dikkat çekmektedir. Bu gibi göreceli tavırlar tabii olarak tepki doğurmakta ve birçok sosyal problem ortaya çıkarmaktadır. Ne kabiliyetler ve liyakatler harcanmalı, ne de liyakatli olanlara bahane üretilmek suretiyle gereksiz tepkiler ve tavırlarla karşı çıkılmalıdır. Erdemli bir toplumun iktidar ve muhalefeti, liyakat ve kabiliyet merkezli olmalıdır. Aksi takdirde ciddi kaosların anaforunda gereksiz enerji tüketmek suretiyle boşu boşuna yorulan bir toplum portresi oluşturulacaktır. İnsanların liyakatlerine göre değerlendirildiği bir sosyo-kültürel, sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal yapı, kaynakların değerlendirilmesi ve israfın önlenmesi açısından en verimli olandır. Erdemi ve erdemliyi kabullenmek de bir erdemdir. Tıpkı Hz. Peygamber gibi, Hz. Ömer ve ashabın diğer önderleri gibi…

Nitekim Hz. Ömer bir gün arkadaşlarına şöyle demişti: "İçinizden geçen, yapmak/ulaşmak istediğiniz bir hedef ve hayaliniz/ hülyanız yok mu? Varsa nedir? İnsanlar için, insanlık için ne yapmak isterdiniz?" İçlerinden biri "İçinde bulunduğumuz şu oda/ev dolusu gümüşüm olsa da onu Allah yolunda insanlar için harcasam isterdim" dedi. Hz. Ömer, "Başka…" diye sorunca bir başkası "İçinde bulunduğumuz şu oda/ev dolusu altınım olsa da onu Allah yolunda insanlar için harcasam isterdim" dedi. Hz. Ömer, "Başka…" deyince bir başkası "İçinde bulunduğumuz şu oda/ev dolusu mücevherim vb. olsa da onu Allah yolunda insanlar için harcasam isterdim" cevabını verdi. Hz. Ömer, "Başka yok mu?" dediğinde onlar "Artık daha başka ne kaldı ki, daha ne söyleyelim ki… Bu kadar" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer "Ben ise içinde bulunduğumuz şu oda/ev dolusu adam, adam gibi adam, doğru, dürüst, mert; Ebu Ubeyde b. Cerrâh, Muaz b. Cebel ve Huzeyfe b. Yemân gibi babayiğit erler ve erenler isterdim ki; onları Allah yolunda insanların hizmetinde istihdam edeyim… O takdirde her şeyi başarırdım"

15 Buhârî, İlim, 2.

dedi ve Huzeyfe b. Yemân'a beytülmaldan bir miktar mal gönderip "Bakın ne yapacak" dedi; o da, bu malı insanlara dağıttı. Sonra Muaz b. Cebel'e beytülmaldan bir miktar mal gönderip "Bakın ne yapacak" dedi; o da insanlara dağıttı. Daha sonra da Ebu Ubeyde b. Cerrah'a beytülmaldan bir miktar mal gönderip "Bakın ne yapacak" dedi; o da insanlara dağıttı ve Hz. Ömer "Gördünüz mü? Ben size demedim mi?"[16] demek suretiyle idareci olarak ülkesindeki entelektüel birikimin idrakinde olduğunu ve bunu israf ve istismar etmeden, istihdam edecek irade ve farkındalığa sahip olduğunu bize örneklemiştir.

İşte güvenilir, erdemli, doğru, dürüst, fazilet sahibi, hak-hukuk bilen, başkalarını kendine tercih eden, millet malına, yetim hakkına riayet eden, kadir kıymet bilen, liyakatli, kadirşinas, vefalı insanlar… Hedeflere ve başarılara ancak böyle insanlarla ulaşılır… "Adam" gibi adamları, liyakat sahibi babayiğit erleri ve erenleri bulduğunda nasıl da takdir edip kıymet bilirlerdi…

Kanaatkâr olmak, kişisel bir teselli, tatmin hatta avunma yöntemi gibi görülse de, bunun kâinatın sınırlı kaynaklarına karşı sorumlu bir duygu/davranış olduğu asla unutulmamalıdır. Bozulan ekolojik denge ve küresel ölçekte çevre kirliliğinin temelinde yatan en önemli ahlakî aşınma, kanaatin unutulması, hor ve hoyrat üretim ve tüketim alışkanlığı/çılgınlığı ve israftır.

Kanaat, üretirken ve tüketirken kurallı, israfsız olma erdemidir. Paylaşabilme duygusunu içine sindirme çabasıdır. Kanaatkâr olmayı öğretemediğiniz insanlara, paylaşmayı nasıl öğreteceksiniz? Bütün ekonomilerin baş belası israfı ve israftan uzak durmayı nasıl öğreteceksiniz? Zira ihtiyaç ve arzuları ciddi bir tahlile tabi tutmazsanız, arzularınız ihtiyaç hâline gelir.

---

16 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 505; Buhârî, *et-Tarihu's-sagîr*, I, 79; a.mlf. *et-Tarihu'l-evsat*, I, 54; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 413; Ebu Nuaym, *Hılyetü'l-evliyâ*, I, 102, 309; II, 176; Hakim, *el-Müstedrek*, III, 252, 294; Zehebi, *Siyer*, I, 14; IV, 141; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 128.

Sadece kendi egolarını tatmin etmek için tüketmeye kurgulanmış şahısların üretimine getireceğiniz kurallar, ne pahasına olursa olsun aşılması gereken bahane ve engeller olarak görülecektir. Bu hırs ve gözü karalığı dengelemenin en önemli ögesi kanaattir.

Üretimle dolaylı ilgisi olsa da gerçekte kanaat, tüketimle ilgili bir kavramdır. Yani üretimde kanaatten söz edilmezken, tüketimde kanaatten söz edilmektedir. Bu sebeple kanaat, toplumu tüketim toplumuna, dolayısıyla bencil bir ferdiyetçiliğe dönüşmekten koruyacak ve duyarlı bir cemiyete zemin hazırlayacaktır. Ayrıca ciddi bir tasarruf sağlarak toplumsal paylaşıma zemin oluşturan yatırımlar için ekonomik birikim ortaya çıkaracaktır. Kısaca kanaat, ataleti teşvik eden bir tembel avunması değil, paylaşımı yücelten ferdin, topluma açılan penceresinde parıldayan nur misali "*hep beraber*" nakaratını besteleyen ve mırıldanan ulvî bir duygudur. Özellikle ekonomik değerler ekseninde toplumsal barışın en güçlü ve ciddi muharrikidir. Ruhsal açıdan da insanı teskin ve teselli eden dengeli bir tavırdır. Maddi/manevi bütün konularda haksız rekabeti önlemenin ilk adımını teşkil eden bir nefis muhasebesi ve özeleştiridir.

Allah'ın müsrifleri sevmediğini ifade etmesi, psiko-sosyal bir olgu olarak sevilmek isteyen insanın Allah'ın muhabbetine ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Allah insanı sevdiğinde Cebrail'e seslenir: "Allah falan kulunu seviyor. Sen de sev." Cebrail de gökyüzündekilere seslenir: "Allah falan kulunu seviyor. Siz de sevin." Bunun üzerine yeryüzünde de o adam için muhabbet dalgası yayılır. Allah bir kuluna öfkelendiğinde de Cebrail'e seslenir ve "Ben falan kulu sevmiyorum" der. Cebrail de gökyüzündekilere böylece seslenir ve yeryüzündekiler arasında bu kişiye karşı öfke ve sevgisizlik yaygınlaşır.[17]

Sosyo-kültürel bir olgu olarak ise Allah'ın verdiği nimetleri, suyu, havayı, mal ve mülkü israf edip kötü kullanarak

17 Buhârî, Cum'a, 221; Tirmizî, Tefsîr, 21.

dünyamızı kirletmekteyiz. Aynı zamanda nimetleri bize kadar ulaştıran emekleri, nefisleri ve nefesleri yok saymakta onları yok yere harcamaktayız.

Cabir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *Seferde/ yolculukta, verimli vaha ve otlaklardan geçerken -rahatça otlamaları için- kervanı yavaşlatıp develeri yavaş sürün/ çökertin. Hızlı sürerek mutat menzilleri aşmayın. Çorak/ çöl/ sahra/ kurak araziden geçerken ise, develeri çabuk sürün/ acele edin! Ayrıca gecenin ilk saatlerinde yolculuğu tercih edin. Zira -çöl sıcağında- yol gece kat edilir… Yol/ cadde ve patikaların üstünde namaz kılmaktan, yol üstünde geceleyip konaklamaktan ve def-i hacet edip oraları kirletmekten sakının. Zira oralar haşaratın/ yılanların ve vahşi hayvanların sığınak ve barınaklarına gelip geçtiği uğrak yeridir.*[18]

Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre o Hz. Peygamber "*Zarar verip sövgü, hakaret ve laf işiteceğiniz üç hareketten sakının/ uzak durun!*" buyurunca sahabe "Allah'ın Resûlü! Bu üç hareket nedir?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*Yol ve patikaları, dinlence yeri gölgelikleri ve p*ınar başlarını def-i hacet ederek kirletmektir."[19]

Çevremiz, bizim görünmeyen ruh dünyamızın fotoğrafıdır. Yaşadığımız çevre bize benzer. Tıpkı vücudumuz gibi… Ne yer ne içersek, nasıl yaşarsak bünyemiz onu dışa yansıtır.

Yüce Allah, varlığı insanoğlunun hizmetine sunmuş ve koruma sorumluluğunu da ona yüklemiştir. Onu ya imar edecek-

---

18 Ebû Dâvûd, Tahâret, 14; İbn Mâce, Tahâret, 21; İbn Hanbel, I, 299. Bu muhteşem öğretisiyle sadece insanı değil, tabiattaki bütünü gören ve onu bu ahenk içinde muhafaza etmenin gereğini ifadeyle çevrenin ve yaban hayatının hukukunu büyük bir incelik ve dikkatle koruma duyarlılığını gösterip dillendiren Nebî (s.a.s.) sadece bir duyarlılık ve erdem öğretmemiş, aynı zamanda çağları aşan bir ufkun habercisi olduğunu da seslendirmiştir (bk. Ali Akyüz, *Yaşayan Kur'an Hz. Peygamber*, s. 206).

19 Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Hibbân, Taberânî ve Beyhakî tahriç etmiştir.

tir, ya da tarumar… Her iki şekilde de sonuçlarına yine kendi katlanacaktır. Kur'an-ı Kerim de buna işaretle "*İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır*"[20] buyurulmaktadır. Ayrıca, "*Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan (ümmet) başka bir şey değildir. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler*"[21] buyurulmak suretiyle her canlının yeryüzünün önemli bir unsuru olduğu ve muhafaza edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anadolu İslâm kültüründe hayvan sevgisi bize ufuk açacak niteliktedir. Nice okuma yazma bilmeyen, güya cahil olarak nitelediğimiz ninelerden hayvan sevgisine dair gördüğüm davranışlar bir zamanlar ne bilgece bir kâinat algımızın olduğunu göstermektedir. Anadolu'da hayatımıza katkısı olan ahırdaki ineğin adı, gülbeyazdır, sarıkızdır, karakızdır, çiçektir, gülçiçektir, karanfildir, portakaldır, kınalıdır, aynalıdır… Onlar bizden biridir… Onları kendimizden biri gibi isimlendirir ve öyle çağırırız… Günün birinde bir sebeple onlardan ayrılmak zorunda kalınırsa, aile fertlerinden birini kaybetmiş gibi arkalarından ne ağıtlar yakılır… "Ah sarıkızım, sarıkızım! Şimdi nerelerdesin,

20 Rûm, 30/41. Yeryüzü, üzerinde taşıdığı sayısız nimetler ve güzelliklerle insana emanet edilmiştir. Bu emanete, ancak onun tabii dengesini koruyarak riayet edilebilir. Hâlbuki insan eliyle yeryüzünün tabii dengesi bozulmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı çevre sorunları, sanayi atıkları ekolojik dengeyi bozmaktadır. Bunun sonucunda toprak, su ve hava kirlenmekte ve zehirlenmekte, nice hayvan ve bitki türleri yok olup gitmektedir. Hatta bu bozulmanın genetik bozulmaya bile yol açması söz konusudur. Buna bir de sosyal hayattaki bozulma eklenince insanın, Allah'ın koyduğu değerleri dikkate almamasının acı faturası ortaya çıkmaktadır. Âyette yeryüzünün bu şekilde bozulmasına sebep olan insanın, bunun acı sonuçlarının bir kısmını dünyada tadacağına, asıl cezasının ise ahirette olacağına işaret edilmektedir. İnsanın yapıp ettikleri sonucu karada ve denizlerde ortaya çıkan bu bozulmaya asırlarca önce işaret edilmiş olması dikkat çekici değil midir?

21 En'âm, 6/38.

kim bilir ne haldesin, acep sana iyi bakarlar mı, yoksa horlarlar mı!" diye hıçkırıklarının boğazına düğüm oluşu pek çok insanın kulağında çınlamaktadır… Bilge bir Anadolu insanının hayvana bakışı… Keşke bizim insana bakışımız onun, ki o okuma yazma bilmeyen cahil (!) insanın, hayvana bakışı, dokunuşu kadar naif olabilse…

Çevremizdeki varlıklar ile o kadar iç içeyiz ki, günlük hayatımızdan edebiyata kadar kinaye, teşbih ve istiare yoluyla kendimizi onlarla ifade ederiz. Güçlü kuvvetli olanı "aslan gibi", muhabbeti "kumrular gibi", güzel gözleri "ahu ve ceylan gözlü", güzel konuşmayı "bülbül gibi", utangaçlığı "gül yanaklı", hasretimizi "allı turnam", güzel yürüyüşü "keklik gibi", endamı güzeli "selvi boylum", hamiyetperverliği "çınar gibi" ifadeleriyle anlatırız. Onlar bizi, biz onları anlatırız. Onlar bizim dilimizdir. Onlar olmasa ne yaparız. Dilsiz insanlar gibi ne söyler ne yazarız. Bu dünyayı olduğu gibi, var olduğu ilk günkü gibi muhafaza etmeliyiz. Onun hukukuna saygı göstermeliyiz. Aksi halde, şiirleri, türküleri, şair ve bestekârları suskun, lal olmuş bir topluma döneriz. Boş ve loş bir karanlıkta körebe oynarız.

Hz. Peygamber dışında kaç insan çevreyle de empati kurarak bir dağa hitaben bu kadar içten bir seslenişle Uhud dağına yönelerek "*Şu dağ bizi, biz de onu severiz*"[22] diyebilmiştir. Ve kaç kişi, bir kedinin hukukuna riayet etmekle insanın hukukuna riayeti eşdeğer sayabilmiştir. Ve kim, canlıları hedef tahtası yapmayı büyük günah sayabilmiştir. Çevrecilik, tabiat ve fıtratı koruma adına daha ileri bir söylem biçimi var mı? Olabilmiş mi?

Ezcümle;

Allah'a yakışmayan sözler söylemek
sözün israfıdır.

Senin olmayanlara göz dikmek
gözün israfıdır.

22 Müslim, Hac, 503.

Haksızlık karşısında susmak, gönlünü şeytana mesken yapmak

özün israfıdır.

Eliyle başkalarına zarar vermek

elin israfıdır.

Diliyle varlıkları incitmek

dilin israfıdır.

Akarsuyun kirletilmesi

suyun israfıdır.

Her iyiliğe karşı durmak

huyun israfıdır.

Allah'a ulaşan yolları engellerle kapamak

yolun israfıdır.

İnsana hizmet yerine hezimet üretmek

kulun israfıdır.

Malı çarçur edip sağa sola saçıp savurmak

varlığın israfıdır.

Alın teri ile çalışıp kazanmak yerine başkalarına yük olmak

darlığın israfıdır.

Silolarımızı doldurması gereken tahıllar, sebze ve meyvelerin tarlalarda çürüyüp heder edilmesi

bolluğun israfıdır.

"*En hayırlı azık takvadır*"[23] kelâm-ı ilahisine rağmen azık çantamızı zehir-zıkkım ve zakkumla doldurmak

yolluğun israfıdır.

23 Bakara, 2/197.

Meleklerin dahi hizmet/saygı ve hürmet ile emredildiği insana hizmet yolunda harcanması gereken ömrü iblisin emrinde tüketmek

kulluğun israfıdır.

İsraf bu boyutlarıyla fertleri ve toplumları, onların emeklerini ve birikimlerini, nefeslerini ve nefislerini, canlarını cananlarını yiyip bitiren bir virüstür. Bu sebeple israfı iyi tanımalı; bütün gücümüzle, gayretimizle, ısrarımızla israftan sakınmalı ve Allah'ın sevdiği kullar mertebesine, dolayısıyla dünyada da sevilen ve sayılan kullar arasına girmeye çabalamalıyız.

İsraf; hayatın her alanında kendini gösteren bir zihniyet ve davranış bozukluğudur. İnsana bahşedilen maddî - manevî nimetlerin israf edilmesi, ebedî mutluluk sermayesi olan imkânların zayi edilmesi ve dolayısıyla âhirette de müflis olmak demektir.

İsraf Kavramına Tasavvufî Bir Bakış

Prof. Dr. Ramazan MUSLU
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Cenâb-ı Hak, insanoğluna başta akıl ve iman olmak üzere sağlık, eş, evlat, mal ve mülk gibi pek çok nimet ihsan etmiştir. Bunlar, rıza-yı Bârî için sarf edildiğinde insanın ebedi saadetini kazanmasına da vesile olan en önemli vasıtalardır. Harcamanın ifrat derecesinde, gereğinden fazla yapılması, diğer bir ifadeyle harcamalarda orta yoldan sapmak "israf"; tefrit hâli yani gereğinden fazla kısıtlanması ise "cimrilik"tir.[1] Allah, her ikisini de sevmediğini beyan edip bu vasıfların sahiplerini yermiştir.[2] Harcamanın orta yolu olan "cömertliği" ise övmüş hatta yakın akrabaya vermeyi, cömertliği emretmiştir.[3]

Yüce Rabbimiz harcamada orta yolu tutmanın, iyi kullarının bir vasfı olduğunu şu şekilde zikreder: "*Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler;*

---

1 Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) açıklamalarına göre dinin, âdetlerin ve insanlığın gerekli kıldığı yerlere gerekli gördüğü ölçüde harcamak cömertlik, bu ölçülerin altına düşmek cimrilik, bunların üstünde harcamada bulunmak ise israftır. Bk. Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, İstanbul 1975, Bedir Yayınları, III, 259-260.

2 "*…Yiyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez." (A'râf, 7/31); "…Muhakkak ki Allah, israf eden ve çokça yalan söyleyen kimseleri hidâyete erdirmez.*" (Mü'min, 40/28)

3 Nahl, 16/90.

harcamaları bu ikisi arasında makul bir dengeye göre olur." [4] İsrafı yasaklayan dikkat çekici âyetlerden birisi de şudur: *"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."*[5]

Kur'an-ı Kerim'e genel olarak bakıldığında, israf kavramının çeşitli anlam ve bağlamlarda kullanıldığı görülür.[6] Zamanla anlam daralmasına uğradığı anlaşılan bu kavram; fıkıh, tasavvuf ve ahlâk literatüründe genellikle ferdî harcamalardaki aşırılığı ifade etmeye başlamıştır.[7] Bu anlamda israf yerine "tebzîr" (saçıp savurmak) kelimesi de kullanılmıştır. Maverdî, israf ile tebzîr arasındaki ayrıma dikkatleri çekerek doğru yerlerde haddinden fazla harcamaya "israf", yanlış yerlerde haddinden fazla harcamaya da "tebzîr" demiştir.[8] Buna göre doğru yerlere de olsa haddinden fazla harcamak "israf", miktarı ne olursa olsun yanlış yerlere harcamada bulunmak da "tebzîr"dir.[9]

---

4 Furkân, 25/67.

5 En'âm, 6/141.

6 Mesela; tevhid inancından sapmak, İslâm'a ve müslümanlara karşı kibirli, alaycı, inatçı, kaba, saldırgan olmak ve yıkıcı davranışlar sergilemek, bir kimsenin isyankârlığa saparak günahlara boğulmak suretiyle kendisine kötülük etmesi (Zümer, 39/53) - ki bazı hadislerde bu manada yer almıştır.- helâl kılınmış güzel nimetlerin haram sayılması (A'râf, 7/81) veya masum bir kimsenin haksız yere öldürülmesi (İsrâ, 17/33), kişinin kendine ait veya sorumluluğu altındaki mal ve imkânları gereksiz yere harcamasını (Nisâ, 4/6; Furkân, 25/67) ifade eder. Bk. Cengiz Kallek, "İsraf", *DİA*, XXIII (2001), s. 179. (ss. 178-180).

7 Nitekim Cürcânî'nin sıraladığı "değersiz bir amaç uğruna fazla mal harcamak, harcamada haddi aşmak, meşrû bir konuda harcanması gerekli olan ölçüden fazlasını harcamak" gibi tanımların hepsinde kelimenin para ve mal sarfıyla ilgili olarak ele alınması bunu göstermektedir. Bk. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, "İsrâf" md.

8 Maverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 187.

9 Cengiz Kallek, "İsraf", *DİA*, XXIII (2001), s. 179.

Maddî ve manevî imkânları Allah'ın insanlara bağışladığı birer "emanet" sayan dinimiz, bunları Allah'ın rızasını kazanmaya ve insanlara mutluluk getirmeye elverişli yerlerde kullanmayı emreder. Salt nefsanî isteklerin ve bencil duyguların tatmini için yapılan lüks tüketimin israf sayıldığı göz önünde bulundurulduğunda, dinen yapılması zorunlu olan zarûriyât[10] dururken hâciyyâta[11] veya hâciyât yerine tahsîniyâta[12] yapılan harcama da israf kabul edilmiştir. Ancak pratikte bu kavramların sınırlarını kesin olarak belirlemek zor olsa da İslam âlimleri halkın değer yargılarının, akıllı kişilerin görüşlerinin, akıl ve din ölçülerinin esas alınması gibi çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Ahlâk kitaplarında ise bu gibi durumlarda insanın nefsanî arzularının yerine aklının ve vicdanının sesine uyarak hareket etmesi öğütlenmiştir.[13]

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) israfı *"Canının çektiği ve arzu ettiğin her şeyi yemen, şüphesiz israftır!"*[14] buyurarak net bir şekilde ifade etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) de "*İnsanın canının çektiği her şeyi satın alıp yemesi israf olarak yeter*."[15] demiştir. Efendimiz (s.a.s.), *"İsrafa ve gurura kapılmaksızın yiyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz."*[16] buyurarak da insanın ihtiyaçlarını karşılamadaki meşrû sınırlarını bildirmiştir. İbn Abbas (r.a.) da benzer

---

10 Zarûriyyât: Dinin tabii ve kaçınılmaz olarak kabul ettiği, yokluğunun düşünülemeyeceği olan hususlar olup beş tanedir: Dinin korunması, canın korunması, aklın korunması, neslin korunması, malın korunması.

11 Hâciyyât: Varlığı şart ve zarurî olmamakla birlikte, bulunmamaları zahmet, sıkıntı ve darlığa yol açacak olan ihtiyaçlar alanı.

12 Tahsîniyat: Lüks de denilen bu alan ne zaruri ne de gereklidir. Fakat bir şeyin tam olması noktasında bunlara ihtiyaç vardır. Yapıldıkları zaman yapılan ameli süsler ve donatır. Temizlik, nezafet, yeme ve içmenin adabı, nezaket gibi hususlar bu kısma girer.

13 Mesela bk. Gazzâlî, *Mîzânü'l-amel*, s. 65-67.

14 İbn Mâce, Et'ıme, 51.

15 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IV, 430; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VI, 275.

16 Buhârî, Libâs, 1.

bir şekilde "*İsraf ve kibir seni hataya düşürmedikçe dilediğini ye, dilediğini giy!*" demiştir.[17]

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) giyim kuşam konusunda mütevazı olmayı tavsiye etmiştir: "*Duymuyor musunuz, işitmiyor musunuz? Mütevazı giyinmek imandandır, mütevazı giyinmek imandandır*."[18]

İslâm'a göre beşerî ihtiyaçlar sınırlıdır; arzu ve ihtiraslar ise sınırsız olup sırf nefsanî arzuların tatmini için yapılan her türlü aşırı tüketim israftır. İsraf yasağı temeli üzerinde oluşan İslâmî üretim tarzı vatandaşların gıda, barınak, giyecek, eğitim, sağlık, güvenlik, ulaşım, haberleşme gibi ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Üretimi yönlendiren şey yalnızca fert ve kamu yararı için olan, bu maslahat için yapılan tüketimdir. İslâm'da hedef insanın ruhen olgunlaşmasıdır; buna ise tüketmekle değil daha erdemli olmakla ulaşılır; erdemle tasarruf arasında olumlu bir ilişki bulunduğu muhakkaktır.[19]

Sûfîlerin İsrafla ilgili Yorumları

Sûfîler, yenilen lokma ile kalbî hayat arasında bağ kurmuşlardır. O nedenle kalp tasfiyesinde helâl lokmanın hayatî bir yeri vardır. Abdülkâdir Geylânî (k.s.) şöyle der: "Haram yemek kalbi öldürür, helâl yemek ise ihyâ eder. Lokma vardır seni dünya ile, lokma vardır seni âhiret ile meşgul eder. Lokma vardır, seni Allah Teâlâ'ya rağbet ettirir, yöneltir."[20]

Ebû Tâlib el-Mekkî *Kûtü'l-Kulûb*'da der ki: "İbrahim b. Edhem, Süfyân-ı Sevrî ve arkadaşlarını yemeğe çağırdı ve onlara bolca yemek hazırladı. Bunu gören Süfyân-ı Sevrî, İbrahim b. Edhem'e, 'Ey Ebû İshak, bunun israf olmasından korkmuyor

17 Buhârî, Libâs, 1.

18 Ebû Dâvûd, Tereccül, 1.

19 Cengiz Kallek, "İsraf", *DİA*, XXIII (2001), s. 180.

20 Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 44. Meclis.

musun?' diye sordu. İbrahim b. Edhem de, '(Misafire ikram edilen) yemek israf olmaz (israf sayılmaz)' dedi."[21]

Kuşeyrî de şöyle der: "Allah için olan harcamada israf yoktur; bu ne kadar olursa olsun fark etmez; nefsin boş arzuları için yapılan harcama ise böyle değildir, o bir kuruş da olsa israftır."[22]

İbnü'l-Arabî "*İsraf, senin için çizilmiş olan sınırı geçmendir*." derken; Gazzâlî de cimrilik, cömertlik ve israf karşılaştırmasını şu şekilde yapar: "Dinin, âdetlerin ve insanlığın gerekli kıldığı yerlere, gerektiği şekilde harcamak cömertlik, bunun altına düşmek cimrilik, üstünde harcamada bulunmak ise israftır."[23]

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî *Mesnevî*'de şöyle der: Benden bir bilgidir çaldın, çaldın ama tuzağın ahvalini sormaya arlandın. Kuş, hem harmanından tane toplamalıydı, hem de boynuna ip dolaşmamalıydı. Taneyi az ye, bu kadar pisboğaz olma. "*Yiyin*" emrini okudunsa "*İsraf etmeyin*" emrini de oku. Bu suretle tane yemekle beraber tuzağa da düşme. Bilgi ve kanaat ancak bunu icap ettirir. Akıllı kişi dünyanın gamını yemez, nimetini yer. Bilgisizlerse nedamet içinde mahrum kalırlar.[24] Boğazlarına tuzağın ipi dolaştı mı tane yemek, hepsine haram olur. Kuş, tuzaktaki taneyi nasıl yer? Yemeye kalkışırsa tuzaktaki tane zehre döner. Tuzaktaki taneyi gafil kuş yer, halkın bu dünya tuzağındaki nimetleri yemesi gibi. Akıllı ve işten haberi olan kuşlar, kendilerini taneden adamakıllı çekerler. Çünkü tuzağın içindeki taneler zehirlidir. Tuzaktan tane dileyen kuş kördür.[25]

Tasavvufî hayatta tasarruf teşvik görürken her türlü israf da menedilmiştir. Nefsin tezkiyesini ve eğitimini hedef alan tasav-

21 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulub: Kalplerin Azığı*, İstanbul 2003, IV, 161.

22 *el-Bahru'l-Medîd*, V, 210.

23 Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn,* III, 259-260.

24 Mevlâna, *Mesnevî,* c. 4, beyt: 1405.

25 Mevlâna, *Mesnevî,* c. 4, beyt: 1410.

vuf, her türlü nefsanî istek ve arzuyu frenleyerek kişinin mutedil bir hayat sürmesini ister. Zühdün hakikati fuzuli (ihtiyaçtan fazla) olanı terk edip umutla Allah'a yönelmektir. Yeme içme, giyim kuşamın yanı sıra tasavvufta dikkat çekilen en önemli hususlardan birisi, zamanın iyi kullanılmasıdır. İnsanın sahip olduğu en kıymetli hazinesi ve ihsan edilen en büyük nimet olan zamanı, Allah'ın rızasına uygun şekilde kullanmayıp ahiret saadetine sermaye kılamamak, vaktin, dolayısıyla ömrün israfıdır. Vaktin en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için sûfiler, içerisinde bulunulan anda, ne ile meşgul olmak gerekiyorsa, onunla meşgul olmayı öğütlemişler ve "ibnü'l-vakt" kavramını üreterek bu konuya dikkat çekmişlerdir.

Tasavvufta bedeni değil, ruhu güçlendirmek esastır. Ruh, insanın melekî özelliklerinin ve sâfiyetinin sembolüdür. Rabbimiz ile muhatap olan yönümüzdür. Ölmeyen tarafımız; iyiye, güzele teşne olan istidadımızdır. Fıtrat gereği, temiz yaratılan ruhumuzun ilk hâlini korumak da yine görevimizdir.

Tasavvuf ehline göre her şeyin yeterli miktarınca olması ve israfa kaçmamak büyük önem arz eder. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "*Allah'ım! Muhammed ailesine rızkı yeteri (kefâf) miktarda ver.*"[26] şeklindeki, duası da bunu gösterir. İsraf kavramının nefse engel olmak, onu isteğinden men' etmek anlamlarına gelen "kifâf-ı nefs" kavramıyla da ilişkisi vardır. Bedenin ihtiyacı olan gıdayı ona verip aşırısından kaçınmak gerekir. Tasavvufta kısaca "riyâzat" olarak adlandırılan esas ve usuller bu amaca matuf olarak geliştirilmiştir.

Bilindiği gibi riyâzat, kişinin kendisini dünyaya kaptırmadan bedenin ruhun hâkimiyetine girmesi için az yemek ve içmek, az uyumak, az konuşmak ve belli bir süre halvet ve inzivaya çekilmek gibi uygulanması gereken hususlara verilen genel bir isimdir.

---

26 Müslim, Zühd, 19.

Tasavvuf kültüründe yeme içme konusunda genellikle Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnet-i seniyyesi çerçevesinde hareket edilir. "*Yiyiniz, içiniz; fakat israf etmeyiniz! Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*"[27] âyetinin sırrına mazhar olmak için azami gayret gösterilir. Sûfîler Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in "Âdemoğlu, *karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. İnsan için belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Eğer böyle yapmıyorsa; hiç değilse midesini üçe bölsün: Üçte birini yiyeceğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de nefes için/zikir için ayırsın.*"[28] tavsiyesine uymayı hayat düsturu hâline getirmişlerdir.

"*Mümin bir mideyle, kafir ise yedi mideyle yer*"[29] hadisi de müminin hangi ölçüde yemek yemesi gerektiğini ifade eder. Buna göre ölçü şu olmalıdır: Mümin, canı çekmedikçe yemek yemez ve daha iştahı varken de sofradan kalkar. Az yemenin bir diğer faydası, "*Bir kişinin yiyeceği iki kişiye, iki kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter.*"[30] hadis-i şerifinde olduğu gibi yemeğini kardeşiyle paylaşmaktır.

Hz. Ömer (r.a.) der ki: "Karnınızı tıka basa yiyecek ve içeceklerle doldurmaktan sakınınız! Bu, vücuda zarar verir, hastalığa sebep olur, kişiyi namaza karşı tembelleştirir. Binaenaleyh yeme ve içmede orta yolu izleyiniz! Bu, vücut için daha faydalıdır, israftan da uzaklaştırıcıdır. Allah, şişman âlime kızar. Kişi şehevî arzularını dinine tercih etmedikçe kesinlikle helâk olmaz."[31]

"Saf buğday ekmeğini edebiyle yiyen kişi, ölümden başka bir hastalığa yakalanmaz."[32] tavsiyesi de ekmek kullanımının azaltılmaya çalışıldığı günümüzde dikkat çekicidir. Bazı tekke-

---

27 A'râf, 7/31.

28 Tirmizî, Zühd, 47; İbn Mâce, Et'ıme, 50.

29 Buhârî, Et'ıme, 12; Müslim, Eşribe, 182.

30 Müslim, Eşribe, 180.

31 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XV, 433/41713.

32 *Kûtu'l-Kulûb*, 4/114.

lerde bazı yemek ve içeceklerin tüketilmesi, kültürün bir parçası hâline gelmiştir.[33] Yemek çeşidinin kültür ve coğrafyaya göre değişiklik gösterdiği günümüzde artık yaygın bir hastalık hâline gelen obezite ile mücadelede bu tavsiyeler dikkate alınabilir.

Tasavvuf kültüründe kişilerin yiyip içme hususunda manevî seviyeleri nispetinde hassasiyetleri de değişiklik gösterebilir. Konuya israf boyutundan bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılır: Şeriatte, doyduktan sonra yemek israf iken, tarikatte doyuncaya kadar yemek israf kabul edilir. Hakikatte, kifâyet miktarını gafletle yemek israf iken, marifette de bütün bunlara ilaveten, Cenâb-ı Hakk'ın lütfettiği nimetlerde sergilediği ilâhî tecellîleri tefekkür etmeden yemek israf kabul edilir.

Alınan gıdanın maddî durumu kadar manevî durumuna da dikkat etmek gerekir. Lokmanın helâl olması çok önemlidir. Bu konuda Hz. Mevlânâ şöyle der: "Dün gece mideme birkaç şüpheli lokma indi ve ilham yolunu tıkadı." Yine o şu tavsiyelerde bulunur: "Teni aşırı besleyip geliştirmeye bakma! Çünkü o, sonunda toprağa verilecek bir kurbandır. Sen, asıl gönlünü beslemeye bak! Yücelere gidecek ve şereflenecek olan odur. Bedenine yağlı ballı şeyleri az ver. Çünkü onu gereğinden fazla besleyen, nefsanî arzulara düşüyor ve sonunda rezil olup gidiyor."

Tasavvufî Bakışa Göre İsraf Çeşitleri

İsraf, insanoğlunun haddini aştığı her hususu içine alan geniş bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında mahlukât içerisinde en güzel ve en mükerrem şekilde yaratılan ve kulluk gibi büyük bir şerefe nail olan insanın, iman, amel-i salih ve ahlaktan mahrum olarak nefsanî arzular peşinde ömrünü tüketmesi de bir tür israftır.

---

33 Tekke yemekleri için bk. Necdet Tosun, "Tasavvuf Kültüründe Tekke Yemekleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, cilt: V, sayı: 12, s. 123-135.

İnsanoğlu tarafından en çok israf edilen nimet zamandır. İmtihan için gelinen dünyada en mühim nimetlerden biri olan zamanı iyi değerlendirmek ve en faydalı işlere sarf etmek gerekir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: "*Asra (zamana) yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler bundan müstesnadır.*"[34] Vakitlerini sâlih ameller işleyerek, insanlara doğruları ve hakikatleri tavsiye ederek ve dürüst bir şekilde çalışarak geçirmeyen kişilerin ömrü ziyan oluyor, demektir.

Nazargâh-ı ilahî olup iman ve ahlâkın muhafaza edildiği, insanın manevî hayatının merkezi olan kalp, hâlden hâle giren, bulunduğu ortama göre şekil alan farklı bir latifedir. İnsan; düşünmeyi, akletmeyi, hissetmeyi, muhabbeti ve Allah'ı tanımayı (mârifetullâh) kalbi ile yapar. İnsanın bütün melekelerinin idare merkezi olan kalbin, insanı Hak'tan uzaklaştıran gaflet, günah ve masiyetle kirletilmesi de bir tür israftır. Yine haset, kin, nefret, kibir, ucup ve riya gibi kalp hastalıkları, Allah'ın nazargâhı olan o mübarek latifenin israf edilmesi demektir. Bu nedenle duygu dünyasını saf ve berrak bir su gibi temiz tutabilmek için, dış alakalardan ve kalbi körelten her türlü ârızî tesirlerden uzak durulmalıdır. İnsan bedeni ve elbiseleri kirlendiğinde, nasıl bu kirlerden temizlenmek isterse, aynı şekilde ruhu, kalbi ve vicdanı da manevi kirlerinden arınmak ister. Günah, isyan, zulüm ve israf ile kirlenmemiş bir ruh; ilk günkü saflığını koruyor demektir. Ne kadar aslından uzaklaşıp gurbete düşmüşse, o kadar ızdırap ve acı içinde "âh" ediyor, demektir. Öte yandan temiz kalan veya tövbe ile temizlenen ruhlar, hem kendi bedenlerini, hem de çevrelerindeki her türlü kirliliği temizleyecek bir yed-i beyzâ gibidir. Kalbini, zikirle, muhabbetle ve kulluk şuuru ile doldurarak oraya menfî ve nefsanî duyguların girmesine engel olabilen gönül aynası cilalı kimseler, Allah'ın âyetlerini en güzel şekilde yansıtırlar.

---

34 Asr, 103/1-3.

Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinden birisi de "el-Vedûd" ismidir. İyi kullarını sevip onları rahmet ve rızasına erdiren, sevilmeye ve dostluğa layık yegâne varlık O'dur. Dolayısıyla sevgimizi O'na ve Resulullah (s.a.s.)'e yöneltmemiz gerekirken Allah'a ve Resûlü'ne gizli ve açık düşmanlıkta bulunan kimselere yönlendiriyorsak, bu da sevgi ve muhabbetin bir tür israfı sayılır. Zira bizi var eden, sahip olduğumuz her şeyi karşılıksız olarak bizlere lütfeden, sayısını bile bilmediğimiz nimetlerle bizi donatan Yüce Rabbimizin emir ve talebini görmezden gelip, kalbimizde süflî sevgilere yer açarsak, sevgiyi de israf etmiş oluruz. Bu ise gayretullaha dokunabilir. Sevgimiz, israf edilecek kadar kıymetsiz değildir. O içimizde taşıdığımız ilâhî bir emanet, yüce bir duygudur. İnsan en kıymetli varlığını gelişigüzel harcamaz ve onu gerçekten hak eden için kalp sarayında muhafaza eder.

Alıp verdiğimiz nefesler için de israf söz konusudur. Her nefesimizi tilavet, tesbîh, zikir ve tefekkür ile geçirmek gerekirken gafil bir şekilde tüketmek de bir çeşit israftır. Müminlerin vasıfları zikredilirken "*Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.*"[35] buyurulmaktadır. Boş ve yararsız şeylerle nefesleri tüketmekten kaçınmak, mümin olmanın özelliklerinden ve güzelliklerindendir.

Dargın gönülleri barıştırmak, din kardeşliğini kuvvetlendirmek, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmak, daima hakkın ve hayrın savunucusu ve sözcüsü olmak yerine, boş ve laübali konuşmalar yapmak, gönülleri incitmek, en kötüsü de batılın, şerrin ve şeytanın avukatlığını yapmak da lisan nimetinin bir israfıdır.

Ömrü boş geçirmek, yeme-içme ve giyimde haddi aşmak, sıhhati lüzumsuz yerlerde zayi etmek, tefekkürü enfüs[36] ve âfâ-

35 Mü'minûn, 23/3.

36 İnsanın kendisini ve iç dünyasını ifade eder.

ka[37] değil de nefsanî şeylere yönlendirmek, faydasız ilimle meşgul olmak ve ilmi, dünyevî ve nefsanî menfaatlere alet etmek de bir tür israftır. Özellikle eğitimde, çocuklarımızı ve gençlerimizi sırf dünyevî istikbal kaygılarıyla manevî terbiyeden mahrum olarak yetiştirmek de insan israfıdır.

Ehli olmayan ve kötü niyetli kimselere ilim öğretmek de en büyük israflardandır. Hadîs-i şerifte bu hâl şu benzetme ile anlatılır: "İlim talep etmek, her Müslüman'a farzdır. İlmi, layık olmayana öğreten kimse, domuzların boynuna mücevherat, inci ve altın takan kimseye benzer."[38]

Hz. Mevlânâ da şöyle der: *"Mayası bozuk bir adama ilim ve fen öğretmek, yol kesen bir hayduta kılıç vermek gibidir. Kaba ve sarhoş birinin eline kılıç vermek, adam olmayanı bilgilendirmekten daha iyidir! Kötü kişilere verilen bilgi, mal, mülk, yüksek mevki ve idarecilik; halk için fitne olur! Savaş, delilerin ellerindeki kılıçları alsınlar diye mü'minlere farz kılınmıştır."*[39]

Yine mahzun yürekleri ve yorgun gönülleri ferahlatıp huzura kavuşturmak için verilen zekât, sadaka ve infakları, muhtaçlara ulaştırırken benliğe kapılıp başa kakarak, onları minnet altında bırakmak da yapılan hayrın israfıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "*Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden ezâ gelen sadakadan daha hayırlıdır… Ey iman edenler! Başa kakmak ve incitmek sûretiyle, yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın…*"[40] buyurulmuştur.

Daha çok ihtiyaç sahipleri varken, şahsî yakınlık duyulan bir kimseye, ihtiyacından fazlasını vermek de israftır. Bu sebeple muhtaçların ihtiyaç derecelerine göre infakta öncelik sırasını belirlemek gerekir. Nitekim Hz. Mevlânâ bu hususta şöyle der: "Nice servet sahipleri vardır ki, onların layık olmayanlara ver-

37 İnsanın dışındaki âlemi ifade eder.

38 İbn Mâce, Mukaddime, 17.

39 *Mesnevî*, c. 4, beyt: 1436-1439.

40 Bakara, 2/263-264.

memeleri, vermelerinden daha hayırlıdır. Bu yüzden, Allah'ın verdiği malı, ancak Allah'ın emrine göre harca! Yersiz infak, asi bir kölenin, güya ihsanda bulunuyorum diye, padişahın malını eşkıyaya dağıtmasına benzer."

Âyet-i kerimede infaka layık olanlar şu şekilde beyan edilmiştir: "*(Yapacağınız hayırlar,) kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.*"[41]

Allah Resûlü (s.a.s.), diğer bazı israf çeşitlerini şöyle haber verir: "*Bu ümmetten bir zümre gelecek, temizlik ve duada haddi aşacak!*"[42] Evet, dua ederken bile israftan kaçınılmalıdır. Sözlerin secîli olmasına çalışmak, yani birbirine benzeyen kelimeleri sıralayarak cümleleri şiir okur gibi kafiyeli söylemeye çalışmak, yüksek sesle bağırıp çağırmak ve lüzumsuz şeyler istemek samimiyete uygun görülmemiştir. İbn Abbâs (r.a.) şöyle der: "Dua ederken secîden kaçın! Zira ben, Resûlullah (s.a.s.) ve ashab-ı kirâm devrinde yaşadım, onlar bundan kaçınıyorlardı."[43]

İçerisinde bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi'ni barındıran Ramazan-ı Şerif'in seherlerini uyanık bir gönülle îfâ edilen teheccüd, tefekkür, zikir ve Kur'an tilavetleriyle ihyâ etmeyen; gündüzlerini, gönlü Hakk'a vererek yapılan ibadet, infak ve amel-i sâlihlerle îmâr etmeyen; icâbet saati olan iftar vakitlerini istiğfar, dua ve bir oruçluya iftar ettirebilmenin huzuru ile geçirmeyen; akşamlarını da tâdil-i erkân üzere eda edilen teravih namazları ile diriltmeyen kimseler; Ramazan-ı Şerîf nimetini israf etmiş ve bu fırsatı kaçırmış olurlar. Ramazan gün ve gecelerini israf edenler içinse; Cebrâil (a.s.)'in şu ikazı

41 Bakara, 2/273.

42 Ebû Dâvûd, Tahâret, 45.

43 Buhârî, Deavât, 20.

yeterlidir: "Ramazan'a erişip de günahları affedilmeyen kimse rahmetten uzak olsun!"[44]

Sonuç olarak israf; hayatın her alanında kendini gösteren bir zihniyet ve davranış bozukluğudur. İnsana bahşedilen maddî-manevî nimetlerin israf edilmesi, ebedî mutluluk sermayesi olan imkânların zayi edilmesi ve dolayısıyla âhirette de müflis olmak demektir. Son olarak şu âyet niyazımız olsun: "*Ey bizim Kerim Rabbimiz, günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıklarımızı bağışla! Ayaklarımızı hak yolda sabit kıl ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım eyle.*"[45]

44 Hâkim, IV, 170, hadis no: 7256.

45 Âl-i İmrân, 3/147.

'İnsanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesad baş gösterdi; böylece Allah, dönüş yapsınlar diye, yaptıklarının bir kısmını (sonuçlarıyla) onlara göstermektedir.' (Rûm, 30/41)

İsraf Edebilen Tek Canlı: İnsan

Dr. Fatih KURT
DİB/Dini Yayınlar Genel Müdürü

Yüce dinimiz İslam insanları üretmeye, helal yollardan kazanç sağlamaya, kendisi için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmaya teşvik etmiş, bu konuda bir ölçüt de belirlemiştir. Buna göre Kur'an-ı Kerim, yiyip içme ve giyinme konusunda insanlara tavsiyelerde bulunmuş, ancak "israf etmeme" kaydıyla sınırsız bir tüketim alanı olamayacağını, harcama ve tüketimin de belirli kurallarla yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği anlam bütünlüğüne göre "israf" kavramı, insanın gereksiz yere harcadığı mal, iş, zaman vb. tüketilen birçok şeyi anlatmak için kullanılır. Malı savurmak israf olarak değerlendirilirken, kişinin postmodern dönemlerde reklamların da etkisiyle ihtiyacı olmadığı halde sahip olmaya çalıştığı ürünleri tüketmesi de aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'in israf olarak sunduğu kapsam alanında değerlendirilebilir.

İsraf dinî terminolojide; "normal sınırı aşmak, bir şeye aşırı derecede düşkünlük, bir şeyi gözden kaçırmak, hata yapmak, bilmemek" manalarına gelmektedir.[1] Kelime, genel olarak har-

1 İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Celâlüddin el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, t.y., IX, s. 148-150.

cama ve yeme içmedeki aşırılık için kullanılsa da aslında insanın yaptığı her işte sınırı aşması manasına gelir.[2]

Kur'an-ı Kerim'de israf kelimesinin yanı sıra bu kelimeden türetilmiş başka kelimeler de geçmektedir. Bu kelimelerin kullanıldığı âyetlerde dikkat çeken nokta israfın, insanın harcarken, giyinirken, yerken ya da insan ilişkilerinde hatta Allah ile olan ilişkisinde dahi İslâm'ın çizdiği sınırı aşması anlamında kullanılmış olmasıdır. İslâm bir denge dinidir ve inananlarını kâinattaki nizamı korumaya davet ederken, fesat çıkarmak ve huzuru bozmayı da yasaklamıştır.

Yeryüzünde yaptığı zulümler ve her anlamda haddi aşması, insanın kendisini diğer canlılardan ayıran özelliği olmuş, Allah tarafından kurulan düzenin ifsadı da insana bağlanmıştır. Zira diğer canlıların ne bozgunculuk yapma ne de israf etme gibi bir istidatları bulunmaktadır. *"İnsanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesad baş gösterdi; böylece Allah, dönüş yapsınlar diye, yaptıklarının bir kısmını (sonuçlarıyla) onlara göstermektedir."*[3] ayetiyle Yüce Allah, insanlara dünya hayatında başlarına gelen birtakım felaketlerin kendi işledikleri günahlar sebebiyle olduğunu ve hak yoluna dönüş yapmaları için bir ikaz niteliği taşıdığını bildirmektedir. Bu bağlamda, "toprağın, havanın ve suyun sanayi atıkları ve şehir çöpleri yüzünden dizginlenemeyen bir şekilde kirlenmesi; bitki örtüsü ve denizlerin artan bir şekilde zehirlenip yok olması; yaygın uyuşturucu ve görünürde 'faydalı' ilâç kullanımı sebebiyle insanın kendi bedeninde ortaya çıkan her türlü genetik bozukluklar ve insanlara yararlı birçok hayvan türünün giderek yok olması", ayrıca canlılar için hayati öneme sahip ozon tabakasının delinmesi gibi pek çok sorun, bizzat insanların faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış ve küresel birer tehdit hâline gelmiştir.[4]

2 Râgıp el- İsfehâni, Ebü'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut, t.y., s. 230.

3 Rûm, 30/41.

4 Kur'an Yolu Tefsiri Cilt: 4 Sayfa: 322-325.

İnsanın tutkuları, sahip olma ve hâkim olma dürtüsü yüzünden tabiat tahrip olmakta, bozulmakta ve kirlenmektedir. İnsan, tüketirken ihtiyacı değil istek ve arzuları hedef gösteren reklamlar, moda ve beğeni kültüründeki diğer tetikleyiciler tarafından yönetildiğinin, âdeta hipnoza maruz bırakıldığının farkına bile varamamakta "*Hevesini kendine tanrı edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?*"[5] ayetinde bahsedildiği gibi arzularını tanrılaştırmaktadır.

İnsanın 'her isteği yerine gelmeli' hissi büyük bir felaketin ilk habercisidir. Hz. Peygamber, "*Canının her istediğini yemen israftır*"[6] buyurarak nefsin sesine her daim kulak vermenin doğru bir davranış olmayacağını vurgular. O halde insan; nefsi ona her seslenişinde cevap vermeyip, uyu dediğinde uyumayacak, konuş dediğinde konuşmayacak ve ye dediğinde yemeyecek; malını, zamanını ve enerjisini israf etmemeyi ilke edinecektir. Hz. Peygamber'in "*Kibre düşmeden ve israfa kaçmadan (dilediğiniz gibi) yiyin, sadaka verin/harcayın ve giyinin!*"[7] buyurduğu üzere Müslüman, ihtiyacı kadarını kullanır ve aşırılıklardan uzak durur. İmkânlarının geniş olması onun gereksiz tüketim yapmasına mazeret olamaz. Evrendeki her şeyin ona emanet olarak verildiğinin farkında olur[8] ve mülkiyetin gerçek sahibinin Allah olduğunu bilir. Tüketirken de hem kendisi hem de çevresi için her daim maslahatı gözetir.

Kâinatla, diğer canlılarla olan ilişkisinde oldukça hassas olması gereken insanın, ihtiyaç ve tüketim arasındaki çizgiyi aşmış bir şekilde, tüketmeyi ve yok etmeyi her değerin önüne koyan sınır tanımaz hazcılıkla hareket etmesi kabul edilemez bir durumdur. Dünyadaki bozulan dengeyi tekrar ıslah edecek olan Peygamber nasihatleriyle hareket edecek olan Müs-

5 Furkân, 25/43.

6 İbn Mâce, *Et'ime*, 51.

7 Nesâî, Zekât, 66.

8 Ahzâb, 33/72.

lümanlardır. Çünkü Müslümanlar, ibadet etmek gibi kutlu bir nedenle bile aşırılığa kaçmamayı, abdest alırken dahi israfa kaçmamayı ve çevreye her daim saygılı davranmayı öğütleyen bir dinin mensuplarıdır.[9] "*Müslüman, ektiği veya diktiği bitkinin ürününden herhangi bir insan veya hayvanın istifade etmesiyle sadaka sevabı elde eder.*"[10] diyen Allah Resûlü insanları tabiatı paylaştığı diğer canlılara karşı duyarlı olmaya davet etmiş, susuz kalmış bir hayvanın su ihtiyacını gidermek için gayret gösteren birisinin affedildiğini bildirmiştir.[11] Yine bir kediyi hapsederek aç ve susuz kalıp ölmesine sebep olan insanın da cehennemlik olacağını haber vermiştir.[12]

Hz. Peygamber'in yaşam tarzını görmezden gelmiş ve onun tavsiyelerine kulaklarını kapatmış, araya giren onlarca asırda hem kendisini, hem de çevresini yormuş olan insan, aşırı tüketme arzusunu dizginlemek yerine beslemiş, bu duygusunu diğer tüm duygularının önüne almıştır. Böylece son otuz yılda dünya üzerindeki kaynakların yüzde otuzunu tüketmeyi de başarabilmiştir! Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) verilerine göre dünyada yıllık, ekonomik değeri 1 trilyon dolara karşılık gelen 1.3 milyar ton gıda israf edilmektedir. Bu miktar, dünya gıda üretiminin 1/3'üne denk gelmektedir. Yani her üç tabaktan biri çöpe gitmektedir.[13] İnsanı böyle bir zulme sevk eden şey ihtiyacını karşılaması değil, bunu yaparken dengeyi kendi lehine fakat kâinatın aleyhine bozmasıdır. Başka bir deyişle, "*O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.*"[14] ayetinde ifade edildiği gibi insanın nimetleri zulüm ve nankörlükle tüketmesidir.

---

9 İbn Mâce, *Tahâret*, 48.

10 Buhârî, *Müzaraâ*,1.

11 Buhârî, *Müsâkât*, 9.

12 Buhârî, *Müsâkât*, 10.

13 Türkiye İsraf Raporu, 2017

14 İbrâhîm, 14/34.

Kapitalizmin iktisat anlayışında "sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanması" şeklinde ifade edilen durum, insanı sınırsız ihtiyaçları olduğuna inandırmıştır. Oysa bu tanım İslam'ın ihtiyaç anlayışıyla uyumlu değildir. Kur'an-ı Kerim insanların yeme, içme ve giyinme gibi asli ihtiyaçlarını karşılamayı öğütlerken, israfı yasaklamıştır. "*Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin; yiyin, için fakat israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez.*"[15] diyerek bu ihtiyaçların giderilmesinde israf edilebilme ihtimaline ve israf edilmemesi gerektiğine açıkça dikkat çekmiştir. Postmodern toplumlarda avmler, fabrika satış mağazaları gibi sayılamayacak kadar çok tüketim noktalarının bulunması, ürün ve hizmet alanlarındaki çeşitlilik ve bunlara ulaşabilme imkânının genişliği, marka tutkusu ve türlü indirimlerle alışverişin özendirilmesi kapitalizmin tam da istediği ortamı hazırlamış, insanları arzularının peşinde koşmaya davet etmiştir. İslam'ın gereksiz harcamayı "israf" olarak tanımlamasına karşın, Müslümanların dahi tüketimi zamana göre şekillenmiş, tüketimi belirleyen en önemli etken olan ihtiyaç, ekseninden kayarak, arzu ve istek eksenine yönlendirilmiştir.

Batı toplumunda görülen ancak gelişmekte olan toplumları da sarmaya başlayan tüketmeye odaklı sistem; reklam, promosyon gibi yollarla tüketiciyi yanıltıp kandırmak pahasına ürününü satmayı hedeflemiş, büyük şirketlerin kazanması amacı ile hareket etmiş ve bu yolda insanların her türlü zaafını kullanmaktan çekinmemiştir. Reklamlarda sürekli olarak insanların temel arzuları hedef alınmıştır. Böylelikle izledikleri ile özdeşleşmeye çalışan insan, asla elinde varolan ile yetinmeyecek, sürekli daha fazlasını isteyecek hâle gelmiştir. Bu tüketim şekli beraberinde israfı, dengelerin bozulmasını, kâinatın zarar görmesini aynı zamanda da ruhen daralıp mutsuz olmayı kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bir noktadan sonra araç olması gereken tüketim artık amaç hâline gelmiştir. Ünlü sosyolog Bauman'a

15 A'râf, 7/31.

göre tüketim, nesnelerin, değerlerin, zamanın, ilişkilerin kısaca tüm hayatın tüketilmesidir.[16] Yani tüketim, sonu olmayan bir hastalıktır. ABD'de eğlence dünyasının merkezi durumunda olan bir şehirde yaşananlardan hareketle 'California Sendromu' olarak meşhur olmuş bir modern dünya hastalığına göre, eğlencenin dorukta yaşandığı bu bölgedeki insanlar arasında yaygın olan üç belirti vardır: Zevke düşkünlük, benmerkezcilik, yalnızlık. Mutsuzluğunu bastırmak için daha fazla eğlenceye ve zevk alacağını hayal ettiği sapkınlıklara dalarak âdeta hayatını israf eden insan neticede, susuzluğunu gidermek için tuzlu su içen insan gibi daha da mutsuz olmaktadır.[17] İslam, insana ana gayesi olan dünya ve ahiret mutluluğunun salt maddesel bir tüketimle olmayacağını bildirerek maddeyi kullanırken ona hürmet etmesini, onu ahiretini de kazanmaya bir vesile yapmasını öğütlerken, tüketim çağında yaşayan Müslüman, tüketirken malın kendisine odaklanmış, ihtiyaç halinde harcama İslamî prensibini es geçmiştir. Kaldı ki israf hastalığı sadece Müslümanların değil tüm dünyanın bir sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Bu konuda duyarlı davranan bazı sivil oluşumlar insanları bilinçlendirmek için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Batı'da özellikle Amerika'da 'gönüllü sadelik hareketi' gibi isimlerle tüketim çılgınlığına tepkiler gösterilmekte, insanlar sade yaşama teşvik edilmektedir.

Hz. Peygamber'in israftan uzak mütevazı yaşantısı, modern çağın ihtiyaç duyduğu sade yaşamın en güzel örneğini temsil etmektedir. Bugün Müslüman toplumlar, Hz. Peygamber'in eşyaya isim vererek onunla arasında özel bir ilişki kurmasındaki naifliği tamamen unutmuş durumdadır. "Hz. Peygamber'in insanın eşya ile dostluk kurmasının yöntemlerinden birini yansıtan bu tavrı, yakınımızdaki insanların dahi isimlerini öğ-

16 Zygmunt Bauman, Parçalanmış Hayat, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 106).

17 Nevzat Tarhan, "Türkiye'nin Yeni Sorunu: Kaliforniya Sendromu", *Psiko Hayat*, İstanbul, Kasım-Aralık 2008, sayı: 1, s. 13.

renmeyen, onlarla ilişkiyi önemsemeyen, kendilerine işlevleri kadar bile değer vermeyen, hatta meta muamelesi yapan bizler için çok öğretici olacaktır. Çünkü kendisi ile yakınlaşılan eşya artık sıradanlıktan çıkıp, görüldüğünde ortak hatıraları canlandıran bir yoldaşa dönüşmektedir. Onu kullanırken, bize insanlığın hilafet davasına yaptığı hizmetkârlığı hatırlatıp, kendisine 'saygılı' davranmamız gerektiğini telkin eder sanki. Bu sayede bize, -belki hiç veya yeterince değer vermediğimiz- bazı şeylerin âlemler için, mevcut insanlık için, gelecek nesiller için, en azından başkaları için kıymetli olabileceğini fark edebilme hassasiyetini kazandırır. Bu hassasiyet de bize 'eşya kullanma ahlâkını' öğreterek onların Kur'an'da tekrar tekrar vurgulanan tesbihatını duymamızı ve anlamamızı sağlar."[18] Hz. Peygamber'in eşya ile arasında kurduğu bu bağ diğer varlıklar ve canlılarda da kendisini gösterir. "*Bu dağ bizi sever, biz de onu severiz...*"[19] diyerek Uhud dağına kalbî bir anlam yükleyen Allah Resûlü, oradaki kayıplara ve kötü hatıralarına rağmen bu dağa derin bir bağlılık duyduğunu ifade eder. Böylece bizlere eşyaya ve tabiata bakışımızın nasıl olması gerektiği hususunda yol gösterir.

İslam'da eşyaya/mala sahip olmaya karşı çıkılmamakta, insanların servet sahibi olması reddedilmemekte ancak, maddi imkânları biriktirme amaçlı kullanma yasaklanıp sahip olunan mülkün bir kısmını diğer insanlarla paylaşma emredilmektedir. Bu nedenle tüketim kavramı yerine Kur'an'da "infak" kelimesi kullanılır. Çünkü mümin tüketmez, infak eder. Yani sahip olduğu serveti ya da malı hem kendisi hem de ailesi ve çevresi için hayırlı olan yerlerde harcayıp, insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanarak kalıcı hâle getirmiş olur. "*Allah'a ve Resûlü'ne iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı*

18 Cengiz Kallek, İnsanın Metalaştırılmasına Metaı Kişileştiren Hz. Peygamber'den Reddiye, *Tüketim ve Değerler*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2010, s.109.

19 Buhârî, Zekât, 54.

maldan, (Allah yolunda) harcayın. İçinizden iman edip de Allah yolunda harcayanlar var ya, onlar için büyük mükafat vardır."[20]

Kur'an, bir yandan israfı yasaklarken diğer yandan cimriliği de menederek ikisi arasında denge oluşturmak için insanları uyarmaktadır: "*Onlar (Allah'ın seçkin kulları) harcadıkları zaman ne israf ederler ne de cimrilik ederler; (harcamalarında) bu ikisi arasında dengeli olurlar.*"[21] Yani kul israf etmeyecek, saçıp savurmayacak, cimrilik de etmeyecek ancak elindekileri doğru şekilde kendisi ve yaşadığı toplum için maslahata en uygun yerde harcayacaktır. Mümin sahip olduğu malı kendi istediği şekilde hesapsız harcamasının doğru olmadığını bilip, farz, vacip ya da mendup olarak adlandırılan biçimlerde elindekini infak etmelidir. Bunun karşılığı ahirette kendisine verilecektir: "*Mallarını gece gündüz gizli açık infak edenlerin mükafatı Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar* üzül*meyeceklerdir.*"[22]

İnsan, sahip olduğu eşyayı kullanırken dengeyi gözettiği gibi, ömrünü ve kendisine verilmiş en kıymetli nimet olan zamanı da iyi değerlendirmeli, israf etmemelidir. Bu konuda kendisinin maalesef çok da başarılı olmadığı Asr suresinde ifade edilmiş, çok az insanın zamanı ziyan etmediği söylenmiştir: "*Asra (zamana) yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnâdır.*"[23]

Zamanı değerlendirmekten kastedilen "boş zaman" değildir. Çünkü bu ifade bile modern zamanların ürettiği bir durumdur. Kapitalizmin yorduğu birey daha çok üretmek ve çalışmak için "boş zaman"da dinlenecek ve enerji toplayacak sonra tekrar fabrikasyon çalışmaya devam edecektir.

---

20 Hadîd, 57/7.

21 Furkân, 25/67.

22 Bakara, 2/274.

23 Asr, 103/1-3.

Aslında günümüz insanı üretmekten kalan zamanını (boş zaman) nasıl geçireceğini de bilememektedir. Bu da giderek diğer insanlarla sürekli aynı şeyleri yapmasına neden olmaktadır. "Sanki bu toplumda, kitle yönelimi içinde olmak, toplumdan ayrı düşmemek, "herkes olmak" bir iç dürtü olarak içselleştirilmiş gibidir… Çoğu insan, boş vakitlerinde aynı şeyleri yapmak, benzer mekânlarda bulunmak, herkesin okuduğu (bestseller) kitapları okumak, herkesin seyrettiği filmleri seyretmek, kitlesel yönelim içeren markaları, göstergeleri, imajları tüketmek peşindedir. Bu toplum için, her şey metalaşmış, alınır satılır hâle gelmiştir."[24] Zamanı tüketmeden yarara dönüştürerek değerlendirme imkânı bireyin elinden alınmıştır. Hafta sonu, tatil, bayram, özel günler hatta Ramazan ayı dahi tüketim ritüellerine kurban edilmektedir. Oysaki sahip olunan her an kıymetli ve paha biçilmezdir. Bir Arap atasözü der ki: "Tüştera'l-yevâkîtu bi'l-mevâkît velâ tüştera'l-mevâkîtu bi'l-yevâkît/Yakût vakitle satın alınabilir; ancak (boşa geçen) vakitler yakûtla satın alınamaz.". Bugün, "…vaktin bereketi kavramı unutuldu. Günün bütün vakitlerinin eşit olduğu kabul edildi. Oysa hangi vaktin nasıl, ne için kullanıldığı çok önemli olup sabahın, kuşluk vaktinin, öğlenin, ikindinin, akşamın ve gecenin ayrı bir ritmi, tadı ve bereketi vardır. Çünkü vakit, görece bir şeydir; onun hakiki vücudu yoktur. Vakte değer, bereket, hayatiyet, dinamizm ve canlılık kazandıran şey, o vakit içinde yapılan işlerdir. Mesela "asr-ı saâdet" veya "selef-i sâlihîn" ifadeleri aslında herhangi bir vakti değil, o vakit ve devir içinde yaşayanlara ve yaşananlara dikkat çeker. Dolayısıyla vakte vücut verme ve kıymet kazandırma, insanların o vakit içinde yaptıkları/yapacakları işlerle doğru orantılıdır."[25] Yaşadığımız her an yaptığımız iyi amellerle değerli olacak, ömür israf edilmeyecek, böylece üzerine yemin

---

24 Ömer Aytaç, "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,Cilt: 12, Sayı: 1, Sayfa,245, ELAZIĞ-2002.

25 Özcan Hıdır, "İslam Kültüründe Vakit Disiplini", *Din ve Hayat Dergisi 'İbnu'l Vakt' Sayısı*, Ekim, 2017, s. 58.

edilen zamanın çocukları olarak bitirdiğimiz her işte yeni bir motivasyon ile başka işlerin kanadından tutup yükselebileceğiz.

"*Bir işi bitirince, hemen diğer* işe giriş! *Sadece Rabbine yönel, (O'na yaklaş!)*"[26]

26 İnşirâh, 94/7-8.

Vakti bilgi için kullanmak, hayatı, hakikati, insanı ve evreni anlama gayesi ile okumalar yapmak, okuduklarını ahlaka değer katan bir eyleme dönüştürmek zamanın hakkını teslim etmektir.

Vaktin Kıymetine Dair...

Mustafa IRMAKLI
Diyanet İşleri Uzmanı

Meşhur hikayedir; teknolojinin buzdolabını ve derin dondurucuları icat edecek kadar gelişmediği zamanlarda, dağların yükseklerinden buza dönüşen kar parçaları kesilir ve pazarlarda satılırmış. Sıcak bir yaz günü Bağdat Çarşısında bir adam dağlardan getirdiği karları satmaya çalışır. Ne var ki pek satış yapamaz ve kar parçaları da öğle sıcağında erimeye başlar. Geçimini bu yolla temin etmeye çalışan şahıs; "sermayesi eriyip giden bu adama acıyın, merhamet edin, bu fakirden buz alan yok mu?" diye canhıraş bağırmaya başlar. O sırada öğrencileriyle oradan geçmekte olan bir büyük âlim, buzlarını satmaya çalışan adamın feryadını duyunca, olduğu yere çöker, başını ellerinin arasına alarak düşünmeye başlar. Bu durum karşısından telaşlanarak ne olduğunu soran öğrencilerine büyük âlim şöyle der; "Buzlarını satmaya çalışan adamın sözlerine dikkat edin. Eriyip giden sadece buzlar değil zaman eriyor ve ömrümüz tükeniyor. Yaz sıcağının buzları erittiği gibi zaman da hayatımızı tüketiyor. Adamın buzları için endişelendiği gibi zamanın akıp gitmesine endişe etmeyen ziyandadır."

Hazin bir gerçekliktir. Çoğu insan en büyük aldanışını ve pişmanlığını en büyük sermayesi ve imkânı olan zaman nimetini ve vaktin önemini idrak hususunda yaşamaktadır. Zaman ve mekânla sınırlı bir varlık olarak insanın en büyük farkında-

lığı ve en yüksek şuuru ise vaktin kıymetini ve ehemmiyetini bilmek konusunda ortaya çıkacaktır.

Hayaller, ödevler, beklentiler, acılar, hüzünler, hasretler, bekleyişler, çabalar, koşuşturmalar, okullar, sınavlar, günahlar, pişmanlıklar… Hepsinin ortak paydası, bütün eylemlerin anası ve her şeyi kucaklayan atmosfer zamandır. Ve zamanı gerçek boyutuyla tefekkür ve takdir etmek, varoluşu, gayeyi ve hayatı idrak etmektir. Nitekim elmaslar, yakutlar, altınlar, mücevherler "zaman"la satın alınabilir ama zamanı satın alabilecek, geçen anı geriye getirebilecek hiçbir güç, kuvvet ve değer yoktur.

Zamanı idrak etmek, yaşı kemale ermiş bir ihtiyarın, dakikalar içinde bir şerit gibi gözlerinin önünden geçip giden yıllara derin bir ah çekişinin kelimelere sığmayacak mesajında saklı hakikati anlamaktır.

Zamana Yemin Eden Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet-i kerimede farklı boyutlarıyla zamana yemin edilmektedir. Özellikle tevhid inancının, mümin şuurunun, hakikat bilincinin ve ahlaka dayalı bir tavrın inşa edildiği Mekke döneminde nazil olan ayetler içinde zamana yemin içeren ifadelerin varlığı, insanı bu konuda büyük bir dikkate ve tefekküre davet etmektedir. Söz konusu ayetler çok çarpıcı şekilde zamanın önemine dikkat çektiği gibi, zamanın ortaya koyduğu hakikatlere de açıkça işaret etmektedir. Ayrıca yemin ile başlayan ayetlerin hikmetlerinden biri de, Allah katında çok kıymetli, insanların hassas ve dikkatli olmaları istenen konulardan bahsediyor oluşudur. Özellikle vahyin ilk yıllarında nazil olan ve zamana yemin eden ayetler, ilk inananların cahiliye zihniyetini terk ederek hakikat şuurunu kazanmaları açısından içinde yaşadıkları anın, akıllarına ve gönüllerine etki eden açık bir ibret ve tefekkür nesnesi olduğunu onlara hatırlatmaktadır.

Aydınlandığında sabaha[1], şafağa[2], kuşluk vaktine[3], tan yerinin ağarmasına[4], güneşi açıp ortaya çıkaran gündüze[5], açılıp aydınlandığı zaman gündüze[6] yemin eden ayetler apaçık zamanın kıymetine vurgu yapmakta, âdeta günün başlangıcını ve en verimli bölümünü nasıl geçirdiğimizi muhasebeye davet etmektedir. Aynı şekilde söz konusu ayetler sabır ve azimle inancını yaşamaya çalışan ve İslam'ı tebliğ için gayret eden müminlere geleceğin daha aydınlık olacağı müjdesini de vermektedir. Gündüzün aydınlığına yemin eden ayetler aydınlık bir gelecek için gündüzün çok büyük bir fırsat oluşuna da işaret etmektedir.

Akşam vaktine yemin eden ayetler, biten bir günün hesabına, götürdüklerine ve kazanımlarına dikkatimizi çekmektedir. Çekilip gittiğinde[7], karanlık çöktüğünde[8], yöneldiğinde geceye[9] ve içinde topladıklarına[10], on geceye[11], geçip giden geceye[12], güneşi örten geceye[13] yemin ile başlayan ayetler aynı zamanda birçok çalışma, ibadet ve tefekkür için en uygun ve tenha zaman olan gecelerin nasıl değerlendirildiğini gözden geçirmeye davet etmektedir.

Duygu, düşünce, tavır ve eylem boyutuyla hayatın tamamına dair acı bir hüsran ve büyük bir kurtuluşu aynı anda ifade eden Asr Suresi mutlak manada zamana yemin ile başlamakta-

---

1 Müddessir, 74/33; Tekvîr, 81/18.
2 İnşikâk, 84/16.
3 Duhâ, 93/1.
4 Fecr, 89/1.
5 Şems, 91/3.
6 Leyl, 92/2.
7 Müddessir, 74/33.
8 Duhâ, 93/2.
9 Tekvîr, 81/17; Leyl, 92/1.
10 İnşikâk, 84/17.
11 Fecr, 89/2.
12 Fecr, 89/4.
13 Şems, 91/4.

dır. İnsanın hüsrana düçar olmasında da, kurtuluşa ermesinde de zamana karşı tutumunun hayati bir boyutu olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde zamanı en güzel şekilde ihya etmenin, sağlam bir iman, salih amel, hakkı ve sabrı tavsiye olmak üzere dört temel unsurunu ortaya koymaktadır. İmanı öteleyen, güzel ve hayırlı işleri ihmal eden, hakkı ve sabrı yaşamayı ve tavsiye etmeyi hayatın merkezi yapmadan geçen her anın ziyan ve hüsran olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Farklı boyutlarıyla zamana yemin eden ayetler bir başka açıdan zamanın şahitliğine de dikkat çekmektedir. Gecenin zifiri karanlığı da, gündüzün en parlak aydınlığı da, sabahın seher vakti de, akşamın zeval vakti de Rahman'ın varlığının delili olmanın yanında bütün duygu ve davranışlarıyla insanın en büyük şahididir. Hiçbir söz ya da eylemi zamanın şahitliğinden gizlemek mümkün değildir. Bu hem yaşanan dünyada, hem de ahirette kişi hayatıyla yüzleştiğinde görülecek bir şahitliktir.

Kur'an-ı Kerim'de, pek çok ayette "sene, yaz, kış, gece gündüz, an, sabah, akşam, dehr, karn" gibi ifadelerle zamana dikkat çekilmektedir. Zamana dair ayetlerin yerine ve bağlamına bakıldığında, yaratana, yaratılışa, hakka, hakikate, kulluğa, hayatın gayesine yönelik çarpıcı mesajların varlığı açık olmakla beraber, bizzat vaktin ehemmiyetinin ifade edildiği de görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de zamanın en büyük nimet olduğu açıkça ifade edilmektedir. Nitekim gecesi ve gündüzüyle bütün zamanın insana bahşedildiğini bildiren şu ayetler müminlere bu konuda yüksek bir bilinç kazandırmak içindir:

"*O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir.*"[14] "*O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda ak-*

14 İbrâhîm, 14/33.

lını kullanan bir millet için ibretler vardır."[15] "*Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"[16] Bu ve benzeri ayetler, gece ve gündüzün yani bütün zamanın insanın emrine ve hizmetine verildiğini açıkça beyan etmektedir. İnsan bu nimeti ve imkânı iyi değerlendirdiğinde zaman onun iyiliğine ve huzuruna hizmet edecektir.

Zamana Kayıtsız Hiçbir Başarı Yoktur

İnsana ve hayata dair müspet ya da menfi her şey zaman içredir. Bütün başarıların, zamanı etkili ve verimli kullanmaya dair bir hikâyesi vardır. Bütün başarısızlıkların izahında ise zamana kayıtsız kalmanın ve hoyratça davranmanın varlığı görülecektir. Bireysel olarak önemli başarılara imza atmış herkesin, inancı, ideolojisi, ırkı, coğrafyası ve rengi fark etmeksizin, ortak özelliği zamanı iyi planlaması ve nitelikli kullanmasıdır. Bütün başarılı şirketlerin, proje ve organizasyonların birinci özelliği zaman yönetiminde başarılı olmalarıdır. Gücü ve dünyaya etkisi açısından öne çıkan bütün devletlerin en belirgin vasıflarından biri de, zamanı etkin kullanan bir bürokratik işleyişe ve bilince sahip olmalarıdır. Her halukarda zaman insanın yeryüzü mücadelesinin zeminini oluşturmakta, insan sahip olabileceği her şeye zaman içinde ve zamanı kullanarak sahip olmaktadır.

Tarihten bugüne zamanı planlamak insanın temel uğraşlarından biri olmuş, uygarlık tarihi boyunca insanoğlu farklı varsayımlarla zamanı dilimlemiş ve birçok takvim icat etmiştir. Takvim icat eden milletlerin aynı zamanda iz bırakan, medeniyet kuran milletler olması tesadüf değildir. Zira yarına yön verecek, asırlar sonrasına etki edecek izler ve eserlerin ortaya çıkması, ancak planlı bir çalışma ve zamanı etkin kullanma ile mümkündür.

---

15 Nahl, 16/12.

16 En'âm, 6/13.

Kur'an-ı Kerim Allah katında ayların sayısını ifade eden ayet ile[17] zamanın önemine dikkat çekmenin yanı sıra zamanın planlanmasına da işaret etmektedir. Nitekim Kur'an ve sünnetin zaman perspektifi ile inşa edilen İslam medeniyetinde zaman algısı ve planlaması Güneşin hareketleri merkeze alınarak yapılmıştır. Örneğin sabah namazı sayesinde günün en güzel ve bereketli zamanı değerlendirilmiş olmaktadır. Zaten günde beş vakit namaz aslında doğal bir zaman düzenlemesini kendiliğinden hayata geçirmekte, namaz vakitleri bir iş ve zaman disiplinini hayat tarzı hâline getirmektedir.

Modern Dönemlerin Zaman Açısından Serencamı

İletişim, ulaşım ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği, dünyanın küresel bir köye dönüştüğü, hayatın bir yönüyle sanal ortamlarda yaşandığı günümüzde, insanın zamanla ilişkisi daha karmaşık bir hâl almıştır. Dolayısıyla günümüz insanının muhasebe etmesi gereken en önemli husus, zamanı heder eden ve zamana değer katan iş ve eylemlerin farkına varmak ve zamanı zayi etmeyecek bir hayat tarzı geliştirmektir.

Kapitalizmin hayatı kuşatması ve dünyevileşmenin ön plana çıkmasıyla kısa vadede büyük kazanımlar sağlayacak pragmatist bir anlayışın etkisine kapılan dünya insanı, en büyük sermayesi olan zamana karşı ilginç bir kayıtsızlık içinde olabilmektedir. Borsayı, banka hesaplarının karşılığını, döviz kurlarını neredeyse her saat takip eden, tasarruf ve birikim kampanyalarını dikkatle izleyen insan, kapıldığı bir hayal dünyasında zamanı hoyratça heba edebilmektedir. Oysa sermaye- kazanç ya da sermaye -iflas ilişkisini sadece maddeye ve kapitale indirgemek büyük bir yanılgıdır.

Diğer yandan modern dönemlerde küresel politikaların ve emperyalist yaklaşımların bireylerin zaman algısına ve tüketimine etkisi göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Nitekim

17 Tevbe, 9/36.

sahip olduğu teknoloji, askeri, siyasi, iktisadi imkânlar ile bütün yeryüzünü âdeta egemenliği altına almaya çalışan ulusötesi şirketler ve yapılanmalar, kendileri dışında kalan dünyayı meşgul edecek ve onların vakitlerini boşa harcatacak bir sürü araç ve argüman geliştirmektedirler. Böylece gelişmiş ülkeler için gücün ve refahın vesilesi olan teknoloji, geri bırakılmış toplumlarda zamanı heba etmenin, tembelliğin aracı hâline gelmektedir. Gençlerin ve çocukların en kıymetli ve kaliteli zamanlarını tükettikleri mekânlar, dijital araçlar, teknoloji tasarımı oyunlar; âdeta onları hayatı yaşamaktan, daha iyi bir gelecek için yapması gerekenlerden uzaklaştırma işlevi görmektedir.

Gelişmiş ülkeler ile diğer ülkelerin teknolojiye bakışında en önemli boyut nitelikli ilişki biçimidir. Yani bilgisayarın, akıllı telefonun hatta televizyonun bilgi, kültür, üretim, yaratıcı düşünce, doğru ve sağlıklı iletişim için bir imkân olarak değerlendirilmesi ya da amaçsız ve gelişigüzel kullanılması meselesidir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde dünyanın etkin güçleri ve ülkeleri, zamanı kazandıkları için egemenliklerini devam ettirmekte, geri kalmış topluluklar ve ülkeler de zamanı ihmal etmenin bedelini ödemektedirler.

Bugün özellikle İslam dünyasının en hayati meselesi, zamana dair kapsamlı bir muhasebe yaparak vakti zayi eden gereksiz meşguliyetleri hayatın dışına çıkarmak olmalıdır. Zira zamanlarını doğru yönetemeyenler, zamanı planlayanlara mahkûm olacaklardır. Günümüzde, saatlerce tv karşısında gelişigüzel vakit geçirmek geri kalmış ülkelerin ve insanların en başat belirtisi olarak kabul edilmektedir. Saatlerini dijital bir ekran karşısında hesapsızca harcayan insan, monitörden başını kaldırdığında feda ettiği zamanın karşılığında ilmî, fikrî, ahlakî olarak ne kazandığının ya da neyi kaybettiğinin hesabını yapmak zorundadır. Artık her mekânın doğal aksesuarı hâline gelen bilgisayarların işlevi, hayatın vazgeçilmezi hâline gelen akıllı telefonların, akıl sahibi bir varlık olan insanla iliş-

kisi zamanın kıymeti açısından yeniden ele alınmaya ve gözden geçirilmeye muhtaçtır. Zira plansız ve sebepsiz şekilde, can sıkıntısından saatlerce aynı ekrana kilitlenen insan aslında en büyük imkânı olan aklını ve en değerli sermayesi olan vaktini, dijital makinelere teslim etmiş olmaktadır. Sömürge ülkelerinde ve toplumlarında teknoloji, halkı köleliğe alıştırma, geri kalmışlığı içselleştirme, uyanışı engelleme ve kalkınmanın en birinci imkânı olan zamanı heder etmeye yönelik küresel bir proje olarak planlanmıştır. Sorun elbette teknolojinin varlığı değildir. Asıl mesele teknoloji, harcanan zaman ve elde edilen kazanım grafiğinin gösterdiği sonuçtur.

Basit bir düzlemde dahi ele alındığında insanın hoyratça harcadığı her saniye, zamanı heba eden her meşgale, hayata değer katan kazanımların, daha iyi ve güzel bir hayat imkânının zayi edilmesidir. Zira geleceğe dair hayali ve planları olanların boşa geçirecek vakti yoktur. Bu bağlamda insan zamana değer katan eylemleri yeniden düşünmek ve kuşanmak durumundadır. Aksi takdirde zamanı iyi kullanma, çalışma ve gayretin ötelendiği yerde hayaller ve boş beklentiler düşünceyi ve hayatı esir alacaktır.

Elbette kimseye muhtaç olmamak adına çalışmak soylu ve onurlu bir tercihtir. Zamanın tamamını şikâyet, eleştiri ve memnuniyetsizlikle harcamak, tembelliğin, beceriksizliğin, görevini yapmamanın en açık resmidir. Vakti bilgi için kullanmak, hayatı, hakikati, insanı ve evreni anlama gayesi ile okumalar yapmak, okuduklarını ahlaka değer katan bir eyleme dönüştürmek zamanın hakkını teslim etmektir. Son iki asırdır gücünü kaybeden, imkânlarını heba eden, zenginlikleri dünyanın egemenleri tarafından talan edilen İslam coğrafyasının yeniden itibar ve ihtişamına kavuşması için öncelikle kahvehaneleri kıraathaneye dönüştürülmeli, okuma, bilgi ve bilimle ilişkisi yeniden gözden geçirilmelidir.

Zaman Müminler İçin Hesabı Verilecek Bir Emanettir.

Müminler için hayatı kulluk bilinciyle inşa etmenin en temel yolu zamanı planlamak ve vakti iyi değerlendirmektir. Zamandan habersiz olmak varoluş idrakinden uzak olmaktır.

Zaman mümin için Allah'ın bir nimeti ve emanetidir. Dünya ve ahiret huzuru için en kıymetli sermaye ve hesabı sorulacak bir hazinedir. Dahası insan bu büyük zenginliği kendi emeğiyle elde etmemiştir. Dünya ve ahireti kazanması için kendisine bir nimet olarak bahşedilmiştir. Dolayısıyla kendisine lütfedilen zamana karşı büyük bir mükellefiyet içindedir. "*O gün size verilen bütün nimetlerden mutlaka hesaba* çekileceksiniz"[18] ayeti, zamanını, hesabını vereceği güzel işlerle değerlendirme konusunda müminlere ciddi bir bilinç ve şuur kazandırmaktadır. İnsan zamanın şahitliğinde hayatının hesabını verecektir. "Göz kaptırdığım renkten, kulak verdiğim sesten/Affet senden habersiz aldığım her nefesten."[19] diyen şair söz konusu sorumluluğu dile getirmektedir.

"İnsanların hesaba çekilecekleri gün yaklaşıyor; ama onlar hâlâ gaflet iç*inde umursamazlık gösteriyorlar.*"[20] ayeti, zamanı gelişigüzel kullanıp sonunda büyük bir pişmanlıkla eyvah demenin faydasız bir hayıflanmadan öteye geçmeyeceğini haber veren oldukça çarpıcı bir uyarıdır. Bu bağlamda insanın zaman konusunda gafil olmasının eşiği, zaman bilincinin kaybolması; gafletten uyanmanın birinci basamağı ise zaman şuuru kazanmasıdır. İsraf çağında israfın zirvesi hâline gelen zamana karşı hoyratlığın en esaslı çarelerinden biri ölümü ve hayatın kısa oluşunu tefekkür ederek ahireti ve zaman nimetinden hesaba çekileceğini unutmamaktır.

---

18 Tekâsür, 102/8.

19 Necip Fazıl Kısakürek.

20 Enbiyâ, 21/1.

Vaktin değerlendirilmesi açısından, "*Öyleyse bir işi bitirince diğerine koyul*"[21] ayeti, fikir ve aksiyon alanında, zaman, sorumluluk ve bilinç bağlamında tarihten kıyamete kadar hayatın planlanmasına dair en büyük devrimi ve hakikati ifade etmektedir. Peygamber Efendimiz de; "İki nimet vardır ki insanların çoğu onlar (ı değerlendirme) hususunda aldanmıştır: *Sağlık ve boş vakit*"[22] buyurarak zamanın büyük bir nimet oluşuna ve vaktin özenle değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

İslam'ın kendine özgü bir zamanı değerlendirme ölçüsü vardır. Bununla pozitivist bakış açısının zamanı değerlendirme telakkisi arasında derin farklılıklar bulunmaktadır. Elbette İslam'ın öngördüğü zaman planlamasında, soylu bir davranış olarak, kimseye muhtaç olmadan hayatını devam ettirmek için çalışmak vardır. Ama aynı şekilde ibadetler ve imanın gerektirdiği güzel ahlak, zamana değer katan olmazsa olmazlardır. Zira ibadet ve güzel ahlakın olmadığı bir zamanın hakkıyla değerlendirildiği söylenemez. Yine içten muhabbetler, sıla-i rahim, dostluğa dayalı ziyaretler başkalarının iyiliği adına yapılan çalışmalar, sorumluluk bilincini artırmaya yönelik tefekkürler zamana değer katan eylemlerdir. Oysa kapitalist bakış açısı zamanı sadece bireysel çıkarlar ve kazanımlar açısından ele almaktadır. Zamanı ilkesiz ve ölçüsüz şekilde sadece daha çok kazanmak ve tahakküm etmek eksenli bir planlamaya tabi tutmak, hayata değer katmayacağı gibi birçok sosyal sorunu da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla vakti bencilliğe ve kapitalizme esir etmekle zamanı bereketli kılmak arasındaki ciddi farkı idrak etmek, zamanla yarışan değil, zamanla buluşan bir yaklaşımı benimsemek önemlidir.

---

21 İnşirâh, 94/7.

22 Buhârî, Rikâk, 1.

Anı Değerlendirmek

Zamanın ekseni yaşanılan andır. Zira dün geçmiştir, yarın meçhuldür. Her günün muhasebesini geceden yapmak, yarın için düşünülen her şeye bugün başlamak gerekir. Elbette yarına ve geleceğe dair planlar olacaktır; lakin başlamak için en uygun zaman yaşanan andır. Nitekim medeniyetimizde tarihin sınavından geçerek günümüze kalan, "İbnü'l-vakt" ifadesi, yani anın talibi olmak, anın kıymetini bilmek ve zamanın künhüne vakıf olmak büyük bir şuur ve ideal olmuştur. Aynı şekilde "Dünya bir gündür o da bu gündür" özdeyişi yaşanan anın iyi değerlendirilmesi için ifade edilmiştir. Bu bağlamda özellikle kent hayatında ilk bakışta fark edilmeyen ama toplamda önemli yekün teşkil eden zaman aralıklarını değerlendirmek önemlidir. Örneğin her gün, durakta, serviste, toplu taşımada veya işe giderken trafikte geçirilen, sıramatikten alınan bir numaranın takibini yaparken harcanan zaman heba edilmemelidir.

Ancak vaktin kıymetini idrak ile zamanını iyi değerlendiren kimseler, hayatını ve dünyayı güzelleştirecek, ahirette de kazananlardan olacaklardır.

Allah Resulü'nün 'iyilik nedir, kötülük nedir?' diye soran sahâbîye verdiği cevap, vicdan terazimizi gerekli hassasiyette ayarlamadıkça ölçüyü bulamayacağımızı açıkça ortaya koyuyor: 'Sen fetvayı kendinden iste! İyilik, gönlünü huzura kavuşturan ve içine sinen şeydir; kötülük ise insanlar sana fetva verseler bile, gönlünü huzursuz eden ve içinde kuşku bırakan şeydir.' (Dârimî, Büyû, 2)

"100 Çift Ayakkabıya Sahip Olmama Ne Engel Var?" Ya da Helâlin Sınırı Var mıdır?

Fatma Yüksel ÇAMUR
Diyanet İşleri Uzmanı

"Ben varlıklı bir Müslüman'ım. Dinimin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamaya çalışırım. Zekâtımı, sadakamı fazlasıyla veririm. Ama bir tutkum var. Beğendiğim ayakkabıyı gördüğümde dayanamıyorum, alıyorum. 100 çift ayakkabım olsa bir yenisine daha sahip olmak isterim. Dinimizde kaç çift ayakkabı alabileceğimizin bir ölçüsü var mıdır?"

İhtiyaç Nedir?

Bundan 100 yıl önce, 'yüz çift ayakkabıya sahip olmak' fikri büyük bir ihtimalle kimsenin aklına gelmez, gelse bile tuhaf karşılanırdı. Zira kişinin hayatı boyunca gözünün gördüğü ve elinin ulaşabileceği mesafe oldukça sınırlıydı. Eşyaya sahip olma arzusunu ağırlıklı olarak imkânlar ve ihtiyaçlar belirlerdi. Oysa bugün, yalnızca gözümüzün gördüğü reel dünyada değil, bize gösterilen görsel ve sanal dünyada da yaşıyoruz. Uzakla yakının, gerçekle sanalın iç içe geçtiği, hatta kimi zaman yer değiştirdiği bu dünyada, yerkürenin en uzak köşesi yalnızca bir tık uzağımızda. İhtiyacımız olsun ya da olmasın bir ürünün binlerce farklı çeşidi en alımlı hâliyle ekranlarda arz-ı endam ediyor. Akla hayale bile gelmeyen pek çok şey 'hemen elde edebilecekmişiz gibi' oracıkta duruyor. Oysaki -ekranda görünenin aksine- gerçek hayatta sahip olabileceğimiz nesneler sınırlı ol-

duğu gibi, her ödülün bir bedeli, her nimetin bir külfeti, her rahmetin bir zahmeti var.

Gerçek imkân ve ihtiyaçlarımız ile sanal dünyanın sunduğu seçenekler arasındaki makasın gitgide açıldığı bu zaman diliminde ihtiyacın tanımı da değişti. Dün hayatını sürdürmek için gerekli olan malzemeler ihtiyaç sayılırken, bugün canımızın çektiği her şey ihtiyaç listesine dâhil olabiliyor. İhtiyacın ölçüsü değişince hayat standartları değişiyor, düne kadar yeterli olan imkânlar artık yetmez oluyor. İçinde bulunduğumuz durumun en veciz ifadesi, modern ekonominin popüler argümanı olan "ihtiyaçlar sınırsız, kaynaklar sınırlı" söylemi olsa gerek. Oysaki "*Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa, bir o kadarını daha arzu eder. Gözünü topraktan başkası doyurmaz.*"[1] diyen Allah Resulü, gerçekte sınırsız olanın insanın arzuları olduğunu, bu zaafın da Hz. Âdem'den beri insanoğlunun içinde olduğunu beyan ediyor.

İhtiyaç tanımının alt-üst olduğu bir dünyada "100 çift ayakkabı satın almak mübah mıdır?" sorusundan önce "100 çift ayakkabı ihtiyaç mıdır?" diye sormak gerekiyor. İnsanların ihtiyaç dediği şeylerin zamana göre değişmesi, insan olarak temel ihtiyaçlarımızın değiştiği anlamına gelmiyor. Tarihin hangi döneminde olursa olsun, dış etkenlerin kamçıladığı "sahip olma arzusu"nun ötesinde insanın insan olmaktan kaynaklanan ihtiyaçları mevcut. Fiziksel varlığını korumak, güvenlik, aidiyet duygusu, saygı görmek, kendini geliştirip kemale ermek gibi farklı kademelerden insanî ihtiyaçlar, hem maddi, hem de manevi kazanımların birlikte elde edilmesiyle karşılanabiliyor. "*İyi bir eş, oturmaya müsait bir ev ve uygun bir binek, insanoğlunun mutluluğunun bir parçasıdır.*"[2] hadisi, ihtiyacın maddiyatla yakından alakalı olmakla birlikte yalnızca onunla giderilmediğini bize veciz bir şekilde ifade ediyor. Zira "yuva huzuru" dediği-

1 Buhârî, Rikâk, 10.

2 İbn Hanbel, I, 169.

miz şeyin, evlenecek birini bulmak ve ev-araba satın almaktan öte bir gayreti ve duyarlılığı gerektirdiği aşikâr. Bu noktada ihtiyaçlar doğru zamanda doğru şekilde karşılanırsa tatmin ve mutluluk duygusu, değilse doymak bilmeyen bir açlık doğuruyor.

İhtiyacın İki Ölçüsü: Tatmin ve Mutluluk

Mutluluk duygusu, insanın gerçekte neye muhtaç olduğunun göstergelerinden birisi olmalı. Zira sahip olunan şey insana mutluluk vermiyorsa, onun gerçekte ne kadar ihtiyaç olduğu da su götürür. Her ne kadar mutluluğun tarifi kişiye ve kültüre göre değişse de mutluluk, en genel anlamıyla "*Hayattan tatmin olma duygusu ve diğer olumlu duyguların üst seviyede, olumsuz duyguların alt seviyede olmasıyla kendini belli eden pozitif ruh hâli*"[3] diye tanımlanıyor. Bu noktada mutluluğu belirleyen temel kriterin 'haz duyma-neşeli olma' değil 'tatminkârlık duygusu' olduğunun altını çizmek gerek. Deneysel araştırmalar, hangi kültürde yaşarsa yaşasın, bir insanın ancak elindekinin kıymetini bilmek, insanlara müteşekkir olmak, işine şevkle sarılmak, verici olmak, kendini başkalarının yerine koyabilmek gibi hasletlerle mutlu olabildiğini gösteriyor.[4] Bu durumda sahip olmayı arzu ettiğimiz nesneler, hayatta bir işe yaradığı ve bu hasletlere hizmet ettiği ölçüde bizi mutmain ve mutlu kılıyor. Bir başka ifadeyle, "kaç çift ayakkabıya ihtiyacım var?" sorusunun cevabı, sahip olmak istediğim her bir ayakkabının ne işe yarayacağı sorusunun cevabında gizli.

İhtiyaçların ölçüsünü belirleyecek ve ihtiyaç fazlası için sınır koyabilecek bir sağduyunun gelişmesi, kişinin iç dünyasını doğru okumasına bağlı olsa gerek. Hz. Peygamber'in "*Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise birtakım şüpheli şeyler*

3 Carr, Alan, *Positive Psychology: The Science of Happiness and Human Strengths*, Londra & New York, Routledge Publishing, (ikinci baskı), s. 363.

4 Carr, 12-15;

vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler."[5] hadisinde buyurduğu üzere, Müslüman'ın kırmızı çizgisi diyebileceğimiz helâl-haram ayırımını öğrenmek nispeten kolay olmakla birlikte, iki çizgi arasındaki şeylerin bilgisini edinmek daha zahmetli. Buna bir de helâl olanların miktarı, sıklığı ile ilgili sorular eklenince, dünya ve ahiret mutluluğunun "ince ayar" ölçüsünü keşfetmek için herkesin kendi çabasını ortaya koyması gerekiyor. Nitekim Allah Resulü'nün 'iyilik nedir, kötülük nedir?' diye soran sahâbîye verdiği cevap, vicdan terazimizi gerekli hassasiyette ayarlamadıkça ölçüyü bulamayacağımızı açıkça ortaya koyuyor: "*Sen fetvayı kendinden iste! İyilik, gönlünü huzura kavuşturan ve içine sinen şeydir; kötülük ise insanlar sana fetva verseler bile, gönlünü huzursuz eden ve içinde kuşku bırakan şeydir.*"[6]

Sınır Nerede Başlar?

Bizi dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak ölçü ve dengeyi bulmak, "Bir şey yapmak istediğimde bana 'dur' diyecek sınır nerede başlar?" sualiyle yakından ilgili. Elbette ki bir Müslüman için doğru ve yanlışı belirleyen nihai merci, ilâhî iradedir. Biz ilâhî iradeyi kitabımızın emir ve yasakları olarak okuduğumuz gibi, bir parçası olduğumuz tabiat düzeninin işleyişinde ve kendi iç dünyamızda da görebiliriz. "*Göğü O yükseltti, ölçüyü O koydu ki sınırı aşmayasınız; tartıyı adaletle tutasınız ve ölçerken eksiklik yapmayasınız.*"[7] âyetleri, biz insanlara adalet ve ölçüyü emrederken, âlemin yaratılışındaki denge kanununu örnek gösterir. Nasıl ki yer, gök ve ikisi arasındaki bütün varlıklar tabiat kanunları dediğimiz küllî düzenle âlemde bir yere ve hayat hakkına sahip olmuşsa, insan da her hak sahibine hakkını vererek düzenin bir parçası olur.[8] Zira insan dışındaki

5 Müslim, Müsâkât, 107.

6 Dârimî, Büyû, 2.

7 Rahmân, 55/7-9.

8 Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1970-1971, VII, 4666.

bütün varlıklar isteseler de istemeseler de dengenin sınırları içerisinde kaldıkları halde, insan ölçü ve dengeyi kendi aklıyla bulmak, iradesiyle uygulamakla sorumludur.

"Hak sahibine hakkını vermek", aynı zamanda adaletin de tanımıdır. Kur'an-ı Kerim'de 12 yerde emir ve yasaklar açıklandıktan sonra zikredilen "*İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır.*"[9] ifadesi, bir Müslüman olarak hayatımızın sınırlarını belirleyen kırmızı çizgileri ifade eder. Ancak Müslümanın görevi burada bitmez. Sınırların içinde kalan helâl alanda da her şeyi durumuna göre değerlendirmek, herkese hakkı ve ihtiyacına göre muamele etmek; hatta her eşyaya amacı ve faydası kadar değer vermek de insanın boynuna yüklenen adalet vazifesidir. Yüce Kitabımızda "*adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun*"[10] ifadesinin 15 farklı yerde ve genel bir emir olarak zikredilmesi, insanın bilinçli bir şekilde kâinattaki dengeye uygun hareket etmekle mükellef olduğunu ortaya koyar.

İfrat ile Tefrit Arasında İtidal

Kâinatın dengesinde bütün varlıkların hâl ve hareketlerinde sınır dışarıdan belirlendiği halde insanın kendi sınırlarını belirlemekle mükellef olması son derece manidar. Hayvanlar dürtüleri arasında seçim yapamadığından, tabiatı gereği aslan yırtıcılığa, koyun uysallığa mahkûm. Oysaki attığı her adımda sınırsız arzu ve dürtülerinin hangisine uyup hangisini geri bırakacağının seçimini yapmak, insanı âdeta "özgürlüğe mahkûm" eder. "*Nefse ve ona şekil verene; kötülük duygusunu ve kötülükten sakınma yeteneğini ilham edene and olsun! Nefsini arındıran kurtuluşa ermiş; onu kirleten de ziyana uğramıştır.*"[11] âyetleri, iki aşırı uç arasındaki dengeyi her an yeniden bulma sorumluluğumuzun altını çizer.

---

9 Bakara, 2/229.

10 Nisâ, 4/135.

11 Şems, 91/7-10.

İfrat ve tefrit arasında itidali bulmak, din ve felsefenin en temel tartışma alanlarından birisi olduğu gibi, günlük hayatımızı da doğrudan ilgilendirir. Hemen her kültür ve medeniyette ahlakî olgunluk, ruh ve bedenin aşırılıklardan uzak olmasına bağlı görülür. Kadim psikolojiye göre ruh da beden gibi bir organizmadır. Ruh sağlığı ise mizaç, karakter ve ahlâkta orta yolda bir kıvam tutturmaya bağlıdır. "İtidal" kelimesiyle ifade edilen bu orta hâl zamanla olgunlaşıp karakter durumuna gelince "fazilet" olarak adlandırılır. Bu durumda hikmet bilgi gücünün, yiğitlik öfke veya üstün gelme gücünün, iffet de arzu gücünün itidalidir. Ahlâkî yapısında ve kişiliğinde bütün güçlerin itidal noktasında kıvam bulmasıyla kişi "fazilet" sahibi olur.[12] Şu halde fazilet soyut bir vasıf değil, arzu ve dürtülerine nerede "koş" nerede "dur" diyeceğini bilme ve bunu hayata geçirme becerisidir. Örneğimize dönecek olursak, gerçekte kaç çift ayakkabıya ihtiyacı olduğunu bilmek hikmet ve basiret, ayakkabı ihtiyacını karşılamak için elindeki imkânları gerektiği zaman gerektiği kadar kullanmak ise fazilettir.

Kur'an ve Sünnette İtidal

"*Rabbimiz, bize dünyada da ahirette de iyilik ver.*";[13]

"*Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun.*";[14]

"*Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu daha hayırlıdır.*";[15]

"*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma.*";[16]

12 Çağrıcı, Mustafa, "İtidal", *DİA,* İstanbul 2001, c. 23, s. 456-457.

13 Bakara, 2/201.

14 Mâide, 5/8.

15 Nahl, 16/126.

16 İsrâ, 17/29.

"*Böbürlenerek yürüme; (…) yürüyüşünde tabii ol. Sesini de alçalt. Çünkü seslerin en çirkini merkeplerin sesidir!*"[17]

Bu ayetler gibi Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyet, itidal halinde yaşamanın temel çizgilerini ortaya koyar. "Hangi durumda nasıl tercih yaparsak itidal üzere yaşarız?" sorusunun en canlı ve somut örneklerle cevabını, elbette ki Hz. Peygamber'in hayatında buluruz.

Ne aşırıya kaçmak, ne de mahrumiyet… Sünnet-i seniyye bize, maddi ve manevi varlığını doğru kullanarak rahat bir hayat yaşamayı tavsiye eder: "*Güzel yaşayış, ölçülü hareket ve iktisat peygamberliğin yirmi dört parçasından biridir.*"[18] Bu nebevî öğüt, insanın günlük hayatında, hâl ve hareketlerinde ve ekonomik tercihlerinde orta yolu tercih etmesini işaret eder. Allah Resûlü, "*Bir şeyi aşırı sevmen, (seni) kör ve sağır eder.*"[19] buyururken, bir şahsı ya da nesneyi ait olduğu konumdan başka bir yere yerleştirerek yücelten kişinin ifrata kaçarak duygularının esiri olacağını bildirmektedir. Duygusal kontrolünü elden kaçırmış bir Müslümanın ne dindarlığından bir fayda gelecek, ne de aile hayatında huzur kalacaktır. "*Ey insanlar! Size gereken orta yoldur. Vallahi siz bıksanız da Allah bıkmaz!*"[20] hadisiyle Hz. Peygamber, sonu bıkkınlık olan bir ibadet aşkının amacından saptığının altını çizer. Nitekim ibadet düşkünlüğüyle ailesini ihmal eden sahâbîye "*Rabbinin senin üzerinde hakkı var. Nefsinin senin üzerinde hakkı var. Ailenin senin üzerinde hakkı var. Şu hâlde her hak sahibine hakkını ver!*"[21] buyurması, hayatın her alanında bir amaç ve ihtiyaç ölçüsünde yaşamak zorunluluğunu hatırlatır. Kişinin

17 Lokmân, 31/18-19.

18 Tirmizî, Birr, 66.

19 Ebû Dâvûd, Edeb, 115-116.

20 İbn Mâce, Zühd, 28.

21 Buhârî, Savm, 51.

maddi imkânları kullanması da aynı ölçüye tabiidir: "*İsrafa ve kibre düşmeden yiyiniz, giyininiz, sadaka da veriniz.*"[22]

Zenginliğin Sınırı Var mı?

Hz. Peygamber, ganimet mallarını hak sahiplerine dağıtıyordu. Amcası Abbas'ın sırası gelince yere bir örtü yaydı ve ganimet mallarından alabildiğince doldurdu. Bohçalayıp sırtına yüklemeyi denedi ama gücü yetmeyince "Yâ Resûlallah, birilerine söylesen de sırtıma yükleseler…" diye ricada bulundu. Hz. Peygamber, "*Hayır, kendi malını kendin yüklen*" cevabını verdi. Bunun üzerine Abbas, malın bir miktarını boşaltarak bohçasını omuzuna aldı ve yola koyuldu.[23]

Hz. Peygamber ile amcası Abbas arasında geçen bu diyalog, "mal sahibi olmada ölçü nedir, sınır nerede başlar, nerede biter?" sorularına cevap olacak temel kriteri vermektedir: Külfetine katlanamayacağın nimete tamah etme!

Efendimizin zenginlik ve mal sahibi olmakla ilgili gerek kendi tercihleri, gerekse ashabına tavsiyeleri her duruma göre farklılık arz etmiştir. Sevgili Peygamberimizin hayatında günlerce su ve hurmadan başka gıda maddesi bulamadığı kıtlık zamanları olduğu gibi,[24] damak tadına göre et tercih edebildiği bolluk zamanları da olmuştur.[25] O, ne zenginliği ne de fakirliği övmüş, ancak insanı başkalarına muhtaç edecek derecede fakirlikten Allah'a sığınmıştır.[26] Fetihlerin ardından İslâm toplumunun imkânlarının genişlemesiyle insanların mal sahibi olmaya yönelik eğilimleri de artmış, Sevgili Peygamberimiz bu durumu normal karşılamıştır. Ganimetler karşısında sevinen ashabın hâlini gözlemlediğinde tebessüm ederek "*Müjdeler olsun! Sizi*

22 Buhârî, Libâs, 1.

23 Buhârî, Salât, 42.

24 Buhârî, Hibe, 1.

25 Müslim, Îmân, 328.

26 Nesâî, İstiâze, 14.

sevindirecek nimetleri bekleyiniz!" buyurması, insan tabiatındaki mal sevgisinin kınanacak bir şey olmadığını göstermektedir. Ancak bu sözlerin hemen akabinde, Peygamber Efendimizin yaptığı uyarılar, insan tabiatındaki ezelî zaaflara karşı uyanık olma gerekliliğini hatırlatır: "*Allah'a yemin olsun ki ben sizin fakir olmanızdan korkmuyorum. Fakat dünya nimetlerinin sizden önceki ümmetlerin önüne serildiği gibi sizin önünüze de serilmesinden, öncekilerin yaptığı gibi bu nimetleri elde etmek için çekişmenizden ve bu çekişmenin onları helâk ettiği gibi sizi de helâk etmesinden korkuyorum.*"[27]

Zenginliğin artışıyla daha müreffeh bir hayat arzulamak insan tabiatının gereği olmakla birlikte, bazı öncelikler ve özel durumlar azla yetinmeyi gerektirebilir. Nitekim genişleyen maddi imkânların öncelikli olarak toplumsal ihtiyaçlara sarf edilmesi gerektiğinden, Allah Resûlü aile fertlerinin bazı taleplerini geri çevirmiştir. Kızı Fatıma'nın hizmetçi talebini Suffe ashabının çektiği sıkıntıları hatırlatarak reddetmesi,[28] nafakalarının artırılmasında ısrarcı olan hanımlarının isteklerine hayır demesi;[29] bunun örneklerindendir. Bu durum karşısında Hz. Peygamber'in kızı ve eşleri mevcutla yetinmişler, onun ailesinin bir ferdi olmanın verdiği manevi zenginlikle mutlu ve mutmain olmayı bilmişlerdir.[30]

Resûlullah'ın zenginlik ve mal sahibi olmakla ilgili bütün uyarıları, sahip olunacak malın sayısı, cinsi, maddi değeriyle değil sahip olmak isteyen kişinin durumu ile ilgilidir. "*Allah, verdiği nimetin kulunun üzerinde görülmesini sever.*"[31] hadisini, helâl olan bütün nimetleri maksadı doğrultusunda kullanmak yolunda bir teşvik olarak da anlayabiliriz. Fakat eşya, eşya

27 Buhârî, Meğâzî, 12.

28 İbn Hanbel, I, 107.

29 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 2000, XX, 251.

30 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 5.

31 Tirmizî, Edeb, 54.

olmaktan çıkıp eksiklik duygusunu kapatmanın aracı olarak kullanıldığında, nimet yerine azaba dönüşecektir. "*Yüce Allah, kibrinden dolayı elbisesini yerde sürüyen kimseye (rahmet nazarıyla) bakmaz*"[32] hadisinde, kişiyi cehenneme sürükleyen şey, üzerindeki elbisenin uzunluğu değil, kalbindeki kibir duygusunun yoğunluğudur.

Netice

En baştaki sorumuza dönecek olursak, "*Dinimize göre kaç çift ayakkabıya sahip olabilirim?*" sorusunun cevabı, insanın ihtiyacı ve eşyanın amacında saklıdır. Elbette ki ayakkabı gibi binlerce helâl nimetin her birine hangi sayıda sahip olabileceğimizle ilgili bir ayet, bir hadis bulmak mümkün değildir. Ancak Yüce Kitabımızın bize sunduğu hayat ölçüleri ve Sevgili Peygamberimizin canlı örnekliği, helâlin de bir sınırı olduğunu ve her bireyin kendi sınırını belirlemekle mükellef olduğunu ortaya koyar.

Hasılıkelam, satın alacağım her çift ayakkabı gerçekten bir işe yarıyorsa, kimsenin "ne çok ayakkabın var!" diye beni kınamaya hakkı yoktur. Ancak "alışveriş aşkına" her gördüğümü alıyor, bir kere bile giymediğim onlarca çift ayakkabıyı dolaplarda küflenmeye terk ediyorsam, ortada hem para, hem vakit, hem de duygu israfı var demektir. İnsanı mutsuzluğa sürükleyen bu durum, aynı zamanda günah ve vebaldir.

32 Buhârî, Libâs, 1.

Hayatın tüketim üzerine inşa edilmesi; dayanışma, yardımlaşma, ihtiyaç sahipleri ile empati kurma gibi birçok toplumsal duygunun körleşmesine ve bireysel bir yaşam algısının yerleşmesine sebep olmaktadır.

Ramazan Ayı İsraf Ayı Olmasın

Dr. Kerime Cesur TURHAN
Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğretim Üyesi

Allah Teâla insanları; namaz gibi bir kısmı sadece bedenle, zekât gibi bir kısmı sadece malla, hac ve kısmen oruç gibi hem bedenle hem malla yapılmasını istediği birtakım ibadetlerle mükellef tutmuştur. Akla "Allah'ın bizim yapacağımız ibadetlere ihtiyacı mı vardır?" sorusu gelebilir. Elbette yoktur ve bu sorumuzun cevabını yine O, Kur'an-ı Kerim'inde şöyle vermektedir: "*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.*"[1] İbadetler dünya hayatında şirkten, küfran-ı nimetten, isyandan, israftan kısacası Allah'ın rızasına uymayan, O'nun hoşnut olmayacağı aklımıza gelebilecek her türlü büyük ve küçük günahlardan bizi koruma görevi üstlenip manevi olgunluğa ulaşmamızda yoldaş olurlar. Bu açıdan baktığımızda ibadetlerin dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki ana amacının olduğunu görürüz. Dünya hayatında yapacağımız ibadetler bedenimizi ve ruhumuzu ahiret hayatına uygun hâle getirmek için bir vesiledir. Bu vesilenin tek şartı ibadetlerde sadece Allah'ın rızasını gözetmektir. İbadetlerde dünyevi birtakım hikmetler bulunmakla birlikte asıl amacın Allah'ın rızasına ulaşmak olduğu unutulmamalıdır.

İbadetlerin Allah'ın rızası dışında başka maddî ve manevî menfaatleri elde etmek kastıyla yapılması dinimizin asla kabul

1 Bakara, 2/21.

etmeyeceği bir husustur. Sadece ibadetler değil hiçbir davranış ve amel, o davranış ve amelin hakikî amacı dışında bir hedefe ulaşmak için yapılmamalıdır. Giyinişimiz, yürüyüşümüz, yememiz, içmemiz, konuşmamız, çalışmamız kibirden, hasetten, gösterişten, israftan uzak olmalıdır.

Gösteriş; modern dünyanın ve yaşamın bireyleri ve toplumu sürüklediği, ne dinlerin ne ahlâkın ne de psikoloji ilminin tasvip ettiği bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatlarını daha iyi şekilde geçirmeleri için neredeyse günün tamamını kapsayan iş saatleri ile tüm vakitleri çalınan insanlar, diğer insanlar arasında görünür olabilmenin kolay yollarının peşine düşmüştür. Zira kendini doğru bilgi ve hislerle donatamayan insanın bu boşluğunu farklı şeylerle doldurmaya çalışması kaçınılmazdır. Sahip olunanı hatta sahip olunmayanı sahipmiş gibi göstermenin, toplumsal kabulün ve mutlu olmanın bir yolu olduğu üzerinde neredeyse zımnî bir ittifak oluşmuştur. Teknolojik iletişim araçları da görselliğin ve göstermenin revacını yükseltmiştir. Sosyal medyanın çeşitli kanallarında, kendini, evini, mahremiyetini, mutluluğunu, sahip olduklarını gösteren insanlar anında "beğeni" diğer bir ifadeyle geri bildirim alabilmektedirler. Bu durum daha çok gösterme isteğini de beraberinde getirmektedir.

Modern hayat bize sürekli tüketmeyi ve bunu başkalarına göstermenin mutluluk verdiği fikrini dayatır. Yapılan reklamlar, afişler, filmler tüketmenin, toplumda meşruiyet kazanabilmenin, mutlu, başarılı ve başkaları nezdinde kabul edilebilir olabilmenin tek yolu olduğunu tekrar tekrar beyinlerimize işlemektedir. Sürekli tüketebilmek ise sürekli üretimin de devamını gerektirmektedir. Ve asıl istenen de insanların bu üretim-tüketim çarkında kalmalarını sağlamak ve toplumu tüketici bir yığın hâline çevirmektir. Günümüzde dinî hassasiyeti olan da olmayan da bu çarka sürüklenmektedir. Tüketim artık sadece ihtiyacın giderilmesi için yapılmamakta, insanın en temel aktivitesi olarak toplumu yönlendiren ve belirleyen bir

güce dönüşmektedir. İnsanlar yeniden üretmeyi, sosyalleşmeyi, toplumsal tabakalaşmayı ve kimlik inşasını tüketim üzerinden şekillendirmektedirler.[2] Hayatın tüketim üzerine inşa edilmesi; dayanışma, yardımlaşma, ihtiyaç sahipleri ile empati kurma gibi birçok toplumsal duygunun körleşmesine ve bireysel bir yaşam algısının yerleşmesine sebep olmaktadır. Nihayetinde ihtiyacın ötesinde yapılan tüketim israfın kapılarını sonuna kadar açmaktadır. Bu önü alınamaz tüketim sarhoşluğuyla insanlar dolaplar dolusu giyecekler, doymak bilmeyen mideler, her sene değiştirilen ev eşyaları, arabalar ile yani maddenin sağladığı geçici mutluluklarla oyalanmaktadırlar. Toplumsal kabulün getirdiği düşünülen ancak elde edilemeyen, ardı arkası kesilmeyen ihtiyaçlar listesinin insan psikolojisi üzerindeki etkileri israfla beraber birçok hastalığa da sebep olmaktadır. İsraf ise sonraki nesillerin hayat kaynaklarını tüketmek anlamına gelmekte, böylece bir hatalar zinciri daha oluşmaktadır.

Dinî literatürde gösteriş "riya" kavramı ile ele alınır. Riya "öyle olmadığı halde iyi görünmek" anlamına gelmektedir. Riya, kişinin söz ve davranışlarında samimi olmaması; Allah için yapması gereken ibadetleri, amel-i salih sayılabilecek her türlü davranışı Allah'ın rızası için değil, insanlar arasında takdir edilmek, üstün tutulmak ve gösteriş olsun diye yapmaktır.[3] Bu tür davranışlar sergileyen kişilere riyakâr denir. Maddi ve manevi olarak farklı statüleri elde etmek için yapılan riya çeşitleri vardır. İhlasla yaşanan dindarlığın zıddı olan riyakârlık gösterişe dayalı bir hayat tarzıdır. "Dindarlıkta gösteriş, ikiyüzlülüğü, Hak rızası için yapılmayan ihlassız işleri ve samimiyetsiz ibadetleri ifade eder. Gösteriş, insanın Allah'a itaate karşılık kulları irade etmesi, kullara yaranmasıdır. Gösterişte uğruna amelde bulunulan, ibadet edilen Yaratıcı değil, insanlardır."[4]

---

2 İsmail Demirezen, *Tüketim Toplumu ve Din*, İstanbul 2015, s. 34.

3 Mustafa Çağrıcı, "Riya", *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 137-138.

4 Ejder Okumuş, "Gösterişçi Dindarlık", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, 2006, sy. 2, s. 23.

Kur'an-ı Kerim'de gösterişin ne denli kötü olduğunu gösteren ayetlerden birinde Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez."*[5] Hadis-i şeriflerde de riyanın ne denli kötü olduğu, 'ne kadar cesaretli kişi' densin diye savaşa katılanın, 'ne âlim kişi' densin diye ilim tahsil edenin ve 'ne cömert kişi' densin diye malını harcayanın dehşetli bir sonla karşılaşacağı anlatılarak riyanın küçük şirke denk olduğu ifade edilir.[6]

Günümüz açısından düşünüldüğünde riyayı/gösterişi, bilinçli olarak yapılan gösteriş ve bilinçsiz gösteriş olmak üzere ikiye ayırmak gerekmektedir. Zira günümüzde birçok insan toplumun baskısından, 'başkaları yaptı biz yapmazsak insanlar ne der' kaygısıyla, örf ve âdetten gelen kanıksanmış alışkanlıklar sebebiyle israfa kapı açan, gösterişe varan ve İslam'ın ruhuna uymayan davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu tür davranışlar içerisinde bulunan insanlara doğru yolu göstermek, onları incitmeden Allah'ın rızasına uygun amellere yöneltmek bireysel ve toplumsal bir vazifedir. Diğer taraftan bilinçli gösteriş bir hastalık türü olarak da değerlendirilmeli, ona göre hareket tarzı geliştirilmelidir.

Amel iş, davranış, fiil demektir. *"Asra yemin olsun ki, hiç şüphesiz, insan hüsrandadır. Ancak, iman edip, salih amel işleyenler, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna."*[7] ; *"İman eden ve salih amel işleyen müminleri müjdele ki, altından nehirler akan*

5 Bakara, 2/264.

6 Müslim, İmâre, 152.

7 Asr, 103/1-3.

cennetler onlarındır."[8] gibi ayetlerde işaret edilen amel-i salih ise faydalı olan, Allah rızası gözetilerek yapılan, kibirden, hasetten, gösterişten uzak her türlü davranışı kapsar. Dinimizde iyilik yapmaktan, insanlara faydalı olmaktan övgüyle bahsedilir ve salih bir niyetle yapılan iyiliklerin karşılığında verilecek mükâfatlar dile getirilir. Salih amel maddi manevi hiçbir beklenti içerisine girmeden yapılan ibadet ile hayır çerçevesine girecek her türlü davranış olarak tarif edilebilir. Salih amelin büyüğü küçüğü şeklinde bir ayırım söz konusu değildir. Bir kişiyi binlere varan borçtan kurtarmak salih amel olarak nitelenebileceği gibi, ibadetleri ihlasla yapmak, insanlara oruçlarını iftar ettirecek sofralar kurmak, güler yüzle muamelede bulunmak da salih ameldir. Yeter ki yapılan davranışlarda herhangi bir çıkar gözetilmesin, gösteriş yapılmasın. Kültürümüzde de İslam'ın verdiği renkle yüzyıllar boyunca kendine has, riyadan uzak iyilik yolları geliştirilmiştir. Sağ elin verdiğini sol elin bilmemesi ilkesiyle sadaka taşları, askılara konan ihtiyaç torbaları ile hayırlar, infaklar yapılmıştır. Kokusu komşuya ulaşan veya görülen yiyeceklerde/yemeklerde komşu hakkı, göz hakkı deyimlemeleri ile nimetler paylaşılmıştır.

Allah Teâla herkese *"…Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp-bitirmeye güç yetiremezsiniz. Gerçek şu ki, insan pek zalimdir, pek nankördür."*[9] âyetinde buyurduğu gibi farklı farklı nimetler vermiştir. Bu nimetler birinin diğerine karşı üstünlüğü olduğu için verilmemiştir. Nimetler nankörlük etmeden, onları Allah'ın istediği şekilde taşıyabilme sorumluluğunu gerektirir. Allah kimine mal vermiştir; mala sahip olana düşen saçıp savurmadan, zalimlik etmeden, başa kakmadan fakiri fukarayı gözetmektir. Kimine evlat vermiştir; ona düşen yavrusunu Allah yolunda helali haramı bilen bir birey olarak yetiştirmektir. Kimine sağlık, kimine ilim, kimine makam ver-

8 Bakara, 2/25.

9 İbrâhîm, 14/34.

miştir. Nimetlerin her birinde Allah'ın istediği şekilde davranmamak da israftır.

Şimdiye kadar bahsini ettiğimiz gösteriş hatasını katmerleyecek asıl mesele üzerinde durmamız gerekmektedir. İsraf, Allah'ın verdiği nimetleri onun rızası dışında kullanmaktır. İsraf sadece maddi nimetlerle ilgili olarak anlaşılsa da tüm nimetlerin maksadı dışında kullanılmasını ifade eder. İsraf ile ilgili şu üç ayet bize yol gösterici olarak yeterlidir. *"…Ürün verdiğinde ürününden yiyin ve hasad günü hakkını verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."*[10] , *"Akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. İsraf ederek saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür." "Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."*[11] Ayetlerden anladığımız üzere Allah'ın verdiği nimetler ihtiyaç ölçüsünde kullanılacaktır. İnsanın kendisine, ailesine, insanlara karşı cimrilik yapması yasaklandığı gibi nimetleri saçıp savurması da helal sayılmamıştır.

Oruç, insandan nefse en ağır gelen hususlarda kendine hâkim olmasının, birtakım nimetlerden belli süreyle uzak durmasının istendiği bir ibadettir. Bu uzak durmanın karşılığı imsaktır. Belli sürenin bitiminden sonra nimetlere kavuşmanın adı ise iftardır. Orucu, imsakı, iftarı, Kadir gecesini barındırdığı mukaddes gün ve geceleri ile teheccüdü, sahurları ve daha birçok hikmeti ile Ramazan çatısı altında bir bütün olarak düşünmek gerekir. Oruç sadece yemeyi-içmeyi terk etmek suretiyle bedeni aç bırakmak değildir. İmsakın en temel hikmeti nefsin terbiye edilmesi ve insanın, nihayetsiz arzularının peşinde başıboş bırakılmadığının, nimetlerin elinden gidebileceğinin idrakine varmasını sağlamaktır. Böylelikle insan sadece Ramazan'da değil sair zamanlarda da toplumun diğer fertleriyle empati kurabilecek, infak ibadetini bu idrakle yerine getirecektir.

---

10 En'âm, 6/141.

11 İsrâ, 17/26-27, 29.

Bereket, merhamet, şükür ve bağışlanma ayı olan bu kutsal zaman diliminde bireysel ve toplumsal olarak bilerek veya bilmeyerek yaptığımız israflar, gösterişler, cimrilikler ve sair birtakım hatalar sebebiyle Ramazan'ın sevabını eksiltmekte; hatta sevap terazisinden çok günah terazisini doldurmakta olabiliriz. İsraf ederek bir yandan gelecek nesillerin kaynaklarını yok ettiğimiz gibi malda, ibadetlerde, davranışlarda asrın hastalığı riya/gösteriş ile Allah'ın rızasını değil insanların beğenisini gözetmek suretiyle Müslüman kimliğimizi de tüketmekteyiz.

İsrafla bağlantılı olarak düşündüğümüzde Ramazan'da oruç ibadetine zarar verecek, Allah'ın rızasına aykırı düşecek hataları birkaç paragraf ile ele almak mümkündür:

- Kıtlık olacakmış gibi bir hisle çarşıya pazara akın etmek, dolapları, kilerleri türlü türlü yiyeceklerle doldurmak gerekli değildir. Ramazan'da yapılan bu tür gereksiz alışverişler mutfak masraflarını fazlasıyla arttırmaktadır.
- Orucun aslında ruhumuzu doyurmak, ahlakî olgunluğa ulaşmak için bir fırsat olduğunu unutarak aç kaldığımız süre boyunca düşüncelerimizi, hayallerimizi, türlü türlü yiyecek ve içeceklerle meşgul etmek, hatta tüm günü iftar vakti için hangi yiyecekleri satın alacağını düşünerek ve yemek hazırlamakla geçirmek yaptığımız hatalardan biridir. Ayrıca aç bir mideyle yapılan alışverişlerde gereksiz birçok şey alınabileceğini de hatırdan çıkarmamakta fayda vardır.
- Gerek aile sofraları gerekse misafirlerin davet edildiği iftar sofraları israfa varan çeşitlilikle kurulmamalıdır. Hele ki otellerde ve lokantalarda kurulan açık büfeli, fix menü adıyla servis edilen ve çoğunu tüketmenin imkânsız olduğu iftar sofralarının izah edilebilecek hiçbir yanı olmadığı gibi İslam'ın emirlerine, ruhuna ve ahlakî ilkelere de aykırıdır.
- Allah Teâla, insanların nimetlerden faydalanmasını yasaklamamıştır. Ancak fakirlerin, yoksulların olmadığı eşe dos-

ta, işverene, iş alana, siyasi bağlantılara gösteriş olsun diye orucu ve iftarı kullanmak suretiyle çoğunun çöpe gideceği yiyeceklerle dolu şaşaalı sofralar kurmak hem Allah'ın rızasına uymaz hem de Ramazan'ın hikmeti ile bağdaşmaz. Müslüman bireyin karakteri ve yaşantısı her koşulda mütevazı olmalıdır.

- Ramazan ayında insan, Allah ile bağını güçlendirmek için birçok fırsatla karşı karşıyadır. Bu fırsatları iyi değerlendirmek için zamanı iyi kullanması gerekir. Zira israf sadece gereksiz yiyeceklerle doldurulan sofralarla ve midelerle olmaz. Zamanın doğru kullanılmaması da israftır. Kur'an tilaveti, teravih ve teheccüd namazları, dua, fakirlere, yoksullara yardım etmek gibi salih amellerle oruç ayını en güzel şekilde değerlendirmek yerine iftar vaktine uyuyarak, sahur vaktine eğlenerek ulaşmak doğru değildir. Modern zaman, çalışma saatleri ile hemen hemen tüm vaktini harcayan insanın kazandıklarını tüketmenin en temel yolu olarak eğlenceyi pazarlar. İnsanlar bütün sene tatile gitmek için çalışır, onun hayalini kurarlar. Hafta sonları türlü türlü eğlenceler ile geçirilir. Haddi aşmadan insanın birtakım eğlendirici faaliyetler içerisinde olmasında bir sakınca yoktur. Ancak ibadetler eğlence konusu yapılmamalıdır. Ramazan'da son yıllarda geçmişe öykünerek yaygınlık kazandırılan eğlenerek vakti iftara, sahura ulaştırmak, orucun emredilme hikmetine uygun düşmemektedir. İbadetlerle ulaşılması amaçlanan tefekkür hâlini, şükrü, huzuru, huşuyu bozan her türlü uygulama, geçmişte de yapılmış olsa ibadetlerin ruhuna aykırıdır ve zaman israfıdır.

Günümüzde hepimize ne oluyor ki, hangi zihin yapısı bizi işgal etmiş ki hem dinimizin emirlerini uygulamıyor hem kültürümüzden tevarüs ettiğimiz hayır yapma yollarının tam aksine davranışlar içerisine giriyoruz? İbadetleri eğlence ve gösteri malzemesine çevirip, twitter, facebook, instagram gibi birçok sosyal medya kanallarından ne kadar güzel yaşadığımızı, binbir

türlü yemeklerle dolu sofralarımızı, evlerimizi göstermekten çekinmiyoruz. Nimetleri bir üstünlük olarak mı görüyoruz ki, saçıp savuruyoruz? Aynı nimetlere sahip olmayan insanların, sokaklarda bir parça ekmeğe muhtaç halde dolaşan hayvanların durumu ve mahremiyet duygusu bize neden engel olmuyor? Bunca iletişim araçları ile önümüze serilen, dünyanın çeşitli yerlerindeki sefaletler neden bizi etkilemiyor? Bu sene bu mukaddes aya girerken bunun gibi soruları sorarak, iç muhasebemizi yaparak tefekkürle, ibadetle, sabırla, şükürle, sükûnetle, dünyanın her köşesindeki muhtacı gözetmekle süsleyeceğimiz salih amel niteliğine sahip bir oruç ibadetiyle Ramazan'ı taçlandırmayı vazife bilelim. Bu Ramazan ayı için bir karar verelim. Ümmet olarak, millet olarak, mahalle olarak, apartman olarak, aileler olarak israfa varan, gösterişi çağrıştıran şaşaalı sofralar kurmayalım, böyle sofraların kurulduğu davetlere icabet etmeyelim. Bir lokma ekmeğin bile israf edilmesine göz yummayalım. Mütevazı sofralar kuralım. Sofralarımıza yoksulları davet edelim. Yakınlarımızı, komşularımızı davet edelim. İsrafı değil infakı arttıralım.

İçinde bulunduğumuz zamanların ürettiği yeni yaşam biçimi, 'Tükettiğiniz kadar varsınız!' sloganı ile insanı, va'dettiği mutluluğa değil, iflasın eşiğine taşımıştır.

İsrafın Sonu İflas Bilinçsizce Tüketirken, Bir Gün Biz Tükeneceğiz...

Dr. Şule Yüksel UYSAL
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğretim Üyesi

Yüce yaratıcı, hayat serüveninin başkahramanı insanı dünyaya başıboş göndermemiştir.[1] Dağların yüklenemediği[2] emaneti yüklenebilmesi için en güzel ölçü ile yarattığı insanın[3] elinden tutmuş, ona yol göstermiştir.[4] Güzel ve temiz şeyleri helal, zararlı olanları ise yasak kılmıştır. İnsanın hayatına dokunacak hemen her alanla ilgili geniş bir özgürlük alanı bırakmakla birlikte birtakım sınırlar çizmiş, ölçüler belirlemiştir. Bir denge içinde olmakla beraber bedeninden çok ruhu önemsenen ve öncelenen insanın[5] sonsuz kurtuluşunun reçetesi de işte bu ölçülere tabi olmasına bağlanmıştır.

Hayat, bu ölçülerle birlikte sürecek, ölçülere uyulduğu nispette güzelleşecektir. Duygularımızın, zamanımızın, beden gücümüzün, yeme-içmemizin, her tür harcamamızın, insanî ilişkilerimizin, kâinatla iletişimimizin hatta ibadetlerimizin yaratıcı tarafından belirlenmiş sınırları bulunmaktadır. Bu sınırların belirlediği alan orta yol olarak nitelenmiş, "*vasat ümmet*"

1 Mü'minûn, 23/115; Kıyâme, 75/36.
2 Ahzâb, 33/72.
3 Tîn, 95/4.
4 İnsân, 76/3.
5 Müslim, Birr, 33.

olarak idealize edilen[6] son peygamberin ümmeti bu hedefe yöneltilmiştir.

Koyulan ölçüler özellikle de müminlerin dünya ve ahiret, beden ve ruh dengesini kurabilmelerine ve bu dengeyi koruyabilmelerine yöneliktir. Dengeyi bozan, ölçüyü aşan her şey de israf olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda zaman israfı, emek israfı, ekonomik israf ilk akla gelen israf türleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunların yanı sıra Allah'a karşı kullukta gösterilecek haddi aşma da Kur'an'da israf olarak nitelendirilmektedir.[7]

Dua ederken hem dünya hem de ahirette iyilik istemeyi bize öğreten[8] Allah Teâlâ, mümin için iki dünyanın da önemli olduğuna işaret etmiştir ancak "*Ahiret hayatı daha hayırlı ve kalıcıdır*"[9] öğretisiyle de asıl hedefe vurgu yapılmıştır. Asıl hedefi ıskalamamak şartıyla mümin bu dünyadan da nasibini aramak durumundadır.[10] Helal yoldan elde edilen rızık dünya geçimini sağlamak üzere harcanacaktır. Ancak harcamada teşvik edilen orta yoldur. Mümin harcamalarında ne saçıp savuracak kadar sorumsuz hareket edebilecek, ne de dünyaya taparcasına eli sıkı/cimrice bir tutum geliştirebilecektir. Ondan beklenen iki uçtan uzakta dengeli bir harcama yolunu tutmaktır.[11] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu dengeyi tutturamayanlar için beklenen son, hayıflanacak, acınacak duruma düşmek olarak bildirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır: "*Eli sıkı olma! Ölçüsüzce eli açık da olma! Sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin.*"[12] Harcamalar konusundaki israf kişinin öncelikle kendisi ardından da ailesi için büyük sıkıntıların ayak sesleri

6 Bakara, 2/143.
7 Zümer, 39/53.
8 Bakara, 2/201.
9 A'lâ, 87/17.
10 Kasas, 28/77.
11 Furkân, 25/67.
12 İsrâ, 17/29.

demek olduğundan uyarılar çok açık ve nettir. Çünkü önemsiz sayılsa bile küçücük bir hareketin tüm dünyaya akseden yansımaları olmaktadır.

İnsan, zaaflarıyla birlikte yaratılmasının[13] ötesinde mala fazlaca düşkün[14] ve çoklukla övünmeye meyilli[15] bir yapıya da sahiptir. İşte onun bu özellikleri mal ile ilişkisinde çoğunlukla sınırları aşıp dengeleri bozabilmesini beraberinde getirir. Malın bir imtihan vesilesi olduğu, nereden kazanılıp nereye harcandığı ile ilgili hesaba çekileceğini bilmesine rağmen bugün müslümanlar arasında bile açıkça görülebilen çok mal kazanma ve bu malı sorumsuzca tüketme güdüsü insana ait söz konusu zaafların bir sonucu olmalıdır. Ancak bu zaafların yanı sıra günümüz dünyasında israfın teşvik edildiği, bilinçsiz tüketimin parlatılıp özendirildiği de bir gerçektir. İşte bu gerçeklikler israf konusundaki hataları daha da derinleştirmekte, sanki savurganlığı vazgeçilmez bir hayat tarzı olarak idealize etmektedir. Bu öğretilere göre insan ihtiyaç duyduğu için değil, farklı arzu ve isteklerini tatmin edebilmek için harcama yapabilmekte ve bu harcamaların zorunlu olduğunu düşündüğü için sorgulamadan savurganlığını bir ömür sürdürebilmektedir.

Dinin değer ölçülerinin yerine yenilerinin ikame edildiği günümüz dünyasında modern hayatın ön plana çıkardığı ve hatta tüm insanlara dayattığı değerlerin başında ekonomik güç gelmektedir. Buna göre güçlü ve haklı olmanın, değer görmenin tek yolu ekonomik gücü elinde bulundurmaktan geçmektedir. Müslümanların ekonomik yönden güçlü olmalarının önünde herhangi bir dinî engel yoktur. Hatta Sevgili Peygamberimiz güçlü müminin güçsüz müminden hayırlı olduğunu ifade ederek[16] Müslümanların ekonomik açıdan da güçlü olmalarını

13 Rûm, 30/54.

14 Âdiyât, 100/8.

15 Tekâsür, 102/1-2.

16 Müslim, Kader, 34.

tavsiye etmiş bulunmaktadır. Ancak bir Müslümanın, yegâne hedefinin bu dünyada ekonomik gücü elinde bulundurmak olmadığının bilincinde olması beklenir. Çünkü yanlış hedefe kilitlenen insan daha en başında, yola çıkarken hata etmiş ve kaybetmiş demektir. Dinin kazanma ve harcama konusundaki tüm sınırlarını hiçe sayarak modern dünyanın "*En çok sen kazan! En çok sen tüket! Çünkü sen tükettiğin kadar varsın!*" emri peşinde koşan insan, iradesini askıya alıp tutkularının peşine takılmış demektir. Kur'an'da da belirtildiği üzere insanın bu dünyadaki en belirgin zaaflarından biri mala[17] ve onun beraberinde getireceklerine yöneliktir.

Ekonomik gücü elde etmeye kilitlenen günümüz insanı gücünün ispatı olmak üzere kazandığını da sorumsuzca tüketmek amacındadır. Çünkü modern hayatın öğretilerine göre ekonomik gücünü insan ancak bu yolla gösterebilir. Bu yüzden insan, üreten olma hedefinden uzaklaşarak, kısa yoldan güce ulaşmak, gücün göstergesi olarak da sorumsuzca ve bilinçsizce tüketmek yarışına girmiş görünmektedir. Para kazanıp güce ulaşırken helal yoldan kazanma ölçüsü yok sayıldığı gibi, harcarken de yetimin-fakirin hakkı vb. ölçüler yok olup gitmiştir. Acı olan şudur ki, yok olup gidenler yalnız bunlarla sınırlı da değildir.

Daha çok kazanmak için daha çok zamana ihtiyaç duyan insanoğlu bu zamanı bulabilmek için diğer sorumluluklarını ihmal ederek kendine yeni zamanlar yaratmaya çalışmaktadır. Rabbine, kendisine, ailesine ve çevresine ayırması gereken zamanlardan kısarak bunları çok çalışmaya aktarmış, sonra da zamanın yetmediğinden şikâyet edip durmuştur. Böylece insan, masum olduğunu düşündüğü hedefe ulaşmak için hayatının her alanında dengeyi yitirmiştir. Şu durumda o, harcadığını, tükettiğini ve bu yolla da varlığını ve gücünü ispatladığını

17 Âdiyât, 100/8.

zannederken aslında tüm değerlerini tükettiğini göremez hâle gelmiştir.

Daha çok harcayarak savurganlık yolunu seçen insan aslında yalnızca malını heba etmekle kalmamakta, gerçek mutluluğun adresini şaşırdığı için aradığı huzur ve sükuna da bir türlü ulaşamamaktadır. Daha çok tükettiğinde daha çok var olacağını, daha fazla görüneceğini, insanlar tarafından takdir toplayıp daha çok mutlu olacağını düşünmektedir. Ancak yaşadığı tecrübelerin onu istediği huzura ulaştırmadığını görüp hayal kırıklığı yaşayınca daha başka arayışlara girebilmektedir. Bir kısır döngü şeklinde devam eden bu durum fark edilip tedbir alınmadığında kişinin kaybı her geçen gün artarak devam edecektir. Sahte bir mutluluğun peşinden koşarken kaybedilen insanlara, tüketilen zamanlara ve ıskalanan anılara artık yeniden ulaşmak mümkün olmayacaktır. İşte fütursuzca yapılan savurganlığın insan hayatına vereceği zararın en acınası tarafı da bu olmalıdır.

İçinde bulunduğumuz zamanların ürettiği yeni yaşam biçimi, "*Tükettiğiniz kadar varsınız*!" sloganı ile insanı, va'dettiği mutluluğa değil, iflasın eşiğine taşımıştır. Ekonomik tükenişin yanı sıra insanın zamanı, dostları, mutluluğu, kimliği ve hatta tüm değerleri tüketim hırsının kurbanı olmuştur. Tüm insanlığa yayılan çok kazanma hırsı, uğruna pek çok şeyin feda edilebileceği bir temel hedef olarak geniş çevrelerce kabul görmüştür. Bütün değerlerini yok sayma pahasına bu hedefe koşan insanoğlu karikatürlere konu olacak şekilde ruhsuzlaşmış, kimliğini, kültürünü ve değerlerini yitirmiş bir robota dönüşmüştür.

İsrafın, arka planına bakıldığında, insanın anlam ve değer arayışı sonucunda ortaya çıkmış bir davranış biçimi olduğu söylenebilir. Yani israf, gerçek değerler kaybedildiğinde başvurulan bir kaçış yöntemi olarak değerlendirilebilir. Ancak israf yukarıda da zikredildiği üzere, kendisinden çok daha büyük

felaketlere gebedir. Ve bu durum yalnızca malın israfına özgü bir durum olmayıp, sınırların aşıldığı her alan için geçerlidir.

Bu vahim sonuçları sebebiyledir ki Peygamber-i Zîşân, yalnızca dünyaya yönelik harcamaların değil, ahirete yatırım niyetli harcamaların da ölçülü olmasını istemiş ve israf sınırına ulaşanlarına yasak getirmiştir. Nitekim o, hasta yatağındaki Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın malının tamamını Allah'ın rızasını gözeterek bağışlama talebine karşı çıkmış, gerekçe olarak da geride bırakacağı ailesinin başkasına muhtaç olma ihtimalini göstermiştir.[18] Bırakalım dünyayı hedefleyen harcamaları, ahireti önceleyerek bile olsa dengenin bozulması Rahmet peygamberinin vetosuyla karşılaşmış, sınırı aşan kimse ölçüye davet edilmiştir. O halde kişi kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak üzere yaptığı harcamalarda nasıl ki temel sınırları aşmamalı, savurganlıktan kaçınmalı ise ahiret yurdunu ve Rabbinin rızasını gözettiği harcamalarında da savurganlıktan kaçınmak, kendisini veya ailesini mağdur edecek şekilde davranmamak durumundadır.

Asr-ı saadette ahiretteki güzellikleri elde etmek amacıyla dünya nimetlerinden vazgeçmek isteyen yalnızca Sa'd b. Ebû Vakkâs değildir. Resulullah (s.a.s.)'ın bazı başka arkadaşları da ebedî güzellikleri elde etmek için dünyadaki haklarından vazgeçmek istemişlerdir. Bedenlerine yapacakları haksızlığı görmezden gelerek bazısı uyku hakkından, bazısı da yeme içme hakkından vazgeçmeyi göze alabilmiştir. Tüm bu isteklerinin arkasındaki amaç, daha fazla ibadet ederek Allah'ın rızasına ulaşma arzusudur. Müminlerin annesi Aişe'den Resulullah (s.a.s.)'ın ibadetlerini öğrendikten sonra kendi ibadetlerini az bulmuşlar, bu açığı kapatabilmek için tüm zamanlarını ibadete ayırmayı istemişlerdir. Kimi bunun için her gün oruç tutmayı, kimi hiç uyumadan gece boyu ibadet etmeyi, kimisi ise hanımlardan uzak kalmayı seçmiştir. Allah'ın kulundan beklediği ise, dünya için de olsa ahiret için de olsa dengenin bozulma-

18 Buhârî, Cenâiz, 36; Müslim, Vasıyyet, 8.

masıdır. O, insan bedeninin ihtiyaçlarını bilmesinin yanı sıra bunları anlamlı ve değerli saymıştır. Bedenleri dinlenebilsin diye geceyi yaratan[19], türlü türlü rızıkları insan için var eden Allah, kulunun bu nimetlerden vazgeçmesine razı olmayacaktır. Nitekim müminler için en güzel örnek olarak gösterilen Kutlu Nebi "*Sizin Allah'tan en fazla sakınanınız benim*"[20] sözüyle onları uyarmış, asıl olanın dengeyi korumak olduğunu kendi örnekliğinde tekrar hatırlatmıştır. Çünkü o, vahyin ilk ve doğrudan muhatabı bir kimse olarak hem ibadetlerini yerine getirmiş hem de helal kılınmış tüm dünya nimetlerini ölçülü bir biçimde kullanmış, dünyayı tamamen terk etmenin ideal kulluk anlamına gelmediğini yaşantısıyla ortaya koymuştur.

Dengeyi bozan, ölçüyü aşan her şey Allah'ın sevmediği bir fiil[21] olarak kalpte bir siyah nokta[22] oluşturacaktır. Bu siyah noktaların temizlenmeyip ard arda kalbe düşmesi manevi anlamda kalbin işlevini yerine getirememesine sebep olacaktır ki müminin asıl felaketi bu olmalıdır. Tedbir alınması gereken bir günah olarak görülmeyen israf bir damla suyun sürekli akması halinde mermeri aşındırması örneğinde olduğu gibi kalbin tamamen iflasını beraberinde getirecektir. Oysa bize öğretildiğine göre "*kalp bozulmuşsa tüm beden bozulmuştur*".[23]

Ölçü hangi alanda bozulursa beraberinde gelecek iflas da ona göre olacaktır. Ancak bazen tükeniş yalnızca bireyle ya da yalnızca bir alanla sınırlı kalmayabilir. Nitekim maddi harcamalarda ölçüsüzlüğün, bütçeyi aşacak taşkınlığın beraberinde iflası getireceği açıktır. Ancak bu iflasın bireysel değil toplumsal boyutları hatta küresel ölçekte sonuçları çok daha acı olmalıdır. Nitekim Kutlu Nebi bu büyük imtihanın gelip ümmeti-

19 Yûnus, 10/67; Furkân, 25/47; Neml, 27/86; Nebe', 78/10.

20 Buhârî, Nikâh, 1.

21 A'râf,7/31.

22 Tirmizî, Tefsîr, 83; İbn Mâce, Zühd, 29.

23 Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107, 108.

ni bulmasından endişe etmekte, bunu da şu sözleriyle ifade buyurmaktadır: "*Ben sizin fakirliğinizden değil dünyanın sizden önceki kavimlerin önüne serildiği gibi sizin de önünüze serilmesinden ve onlar gibi dünya için yarışırken helak olmanızdan endişe ediyorum.*"[24] Peygamber-i Zîşân'ın bu uyarısı maddi refahın her zaman iyi sonuçlar getirmeyeceğini, maddi anlamda ilerleyen insanın manevi tarafını beslemeyip güçlendirmediği zaman kaybedeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim tüm dünya ölçeğinde artan maddi refahın bütün insanlığa güzellikler getirmesi beklenirken, parayı yönetmekte olanlar israf içinde yaşamlarını sürdürmekte ancak birtakım insanlar dünyanın diğer ucunda temiz içme suyuna bile hasret, ölüm-kalım mücadelesi vermektedir. Sürekli harcama ve daha fazlasına talip olma olarak açıklanabilecek tamahkârlık beraberinde evrenin iflasını getirecek gibi gözükmektedir. Bedene hiç acımadan sağlık sınırlarını zorlayacak şekilde tüketilen gıdalar bedenin iflasını, lüks ürünler elde etmek adına katledilen doğa, evrenin iflasını beraberinde getirmektedir. Tek kalıcı değer olarak ekonomik gücün benimsenmesi ise diğer tüm değerlerin iflasını zorunlu kılmış görünmektedir.

O halde daha fazla vakit geçirmeden israfa dur demeli, iflası engelleyecek tedbirler alınmalıdır. Tüketme arzusunun önünde durabilecek en önemli şey değerlerin yeniden gözden geçirilmesi ve bunlar arasındaki hiyerarşinin yenilenmesi olacaktır. Müslüman için vazgeçilmez değer, insanın iki dünyada da mutluluğunu hedefleyen gökten indirilen ölçüler bütünüdür ki bu ölçüler de israfı yasak saymaktadır.

"İhtiyacın kadar tüket!" ve "Fazlasını paylaş!" şeklinde gösterilen yol, israfın ve onun götüreceği iflasın en temel ilacıdır. Çünkü insan tükettikçe var olacağını, varlığını ortaya koydukça mutlu olacağını zannetmekle hata etmektedir. İnsanı almaktan çok vermek, tüketmekten çok üretmek mutlu eder. Çünkü

24 Buhârî, Meğâzî, 12; Müslim, Zühd, 6.

insan insana yurttur, yuvadır, sığınaktır. Çünkü insan kucakladığı, yaraları sardığı, derman olduğu kadar insandır. Çünkü kardeşlik işte tam da bu demektir.[25]

Mübarek gün ve gecelerin kutlu bereketini de yanına alarak müminin hemen şimdi israfa dur demesi, hastalığın tedavisi için kollarını sıvaması, harekete geçmesi gerekmektedir. Aksi takdirde sürekli arkası gelen israf hastalığımız "Eyvah!" diyeceğimiz güne kadar bizi bir girdap gibi sarıp sarmalayacak, başımızı döndürecek, dönüp kendimize bakmamızı engelleyecektir. Son pişmanlığın fayda vermeyeceği gün geldiğinde ise artık geri dönüş mümkün olmayacaktır.[26]

25 Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58.

26 Mü'minûn, 23/99-100.

Hakikatte ise gözünü daima dünya nimetlerine dikmek, kalbini dünyaya bağlamak müslümanı huzurlu kılmaz. 'Çalışırken, mal mülk edinirken meşru sınırların içinde kalmak müslümanı mutlu ve huzurlu kılar.'

“Sen Her Zaman En İyisini Hak Ediyorsun!”

Dr. Emine ARSLAN
Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğretim Üyesi

Mutlu, ama daima mutlu olmayı istemek, ya da koşulsuz olarak mutlu olmayı hak ettiğini düşünmek pazarlama stratejilerinin bilinçaltımıza yerleştirmeye çalıştığı, üzerinde durulması gereken hastalıklı istek ve kabullerdendir. Bu kabule göre çikolatadan şampuana, ayakkabıdan mobilyaya kadar her şeyin en iyisini biz hak etmekteyiz ve ancak her şeyin en iyisini elde edersek mutlu olabiliriz. Hayatımız boyunca yaşamak için zorunlu temel ihtiyaçlarımızın yanında ikinci derece ihtiyaçlar ve hatta lüks sayılabilecek imkânlar için çalışırız. Neyin zorunlu neyin gerekli neyin de lüks sayılacağıyla ilgili yargılar ise dönemden döneme değişiklik arz etmektedir. Mesela elde çamaşır yıkamak yaygın iken merdaneli çamaşır makineleri, merdaneli makineler yaygın iken de tam otomatik makineler lüks olarak değerlendirilmiştir. Şimdi ise yeni pek çok özellik bu ürünlerde olmazsa olmaz kabul edilmektedir. Elbette bu durum teknolojinin ilerlemesi ve alım gücü ile de yakından ilgilidir. Ancak küresel ekonomiyi elinde tutan büyük teknoloji şirketlerinin tüketiciye sundukları en iyi ürünün hâlihazırda ürettikleri en iyi ürün olmadığı artık bilinmektedir. Senenin sonu gelmeden çıkan yeni ürünle birlikte sene başındaki en iyi ürün birden gözden düşüvermekte ve değer kaybetmektedir. Bu durum elindeki son model teknolojiyle kısa bir süre mutlu olan kişiyi tekrar eksik hissetmeye sevk etmekte-

dir. Madem her şeyin en iyisine biz layığız, madem elimizde son çıkan model yok o zaman alana kadar mutsuz hissetmemiz de son derece normaldir. Sosyal medyanın çeşitli versiyonlarıyla birlikte gösterme üzerine bir kültürün yerleşmesi ile başkalarının yediğinden, giydiğinden, gezdiği yerlerden anında haberdar olmak da insanlara mutsuzluk hissettirmektedir. Yaşamak için mecburi olan meskenlerde de durum farklı değildir. Daha yeni ve daha pahalı olan hep en mutlu edecek seçenek şeklinde bizlere sunulmaktadır. Oysa artık yeni olan bir şey kullanılıp yıprandığında değil, bir kere görüldüğünde eskimektedir. O yüzden satın almanın, sahip olmanın getirdiği haz da kendini tekrar tatminsizliğe bırakmaktadır. Zaten kendisine verilmiş olanla mutmain olma duygusu da her şeyin değiştirilebileceği ve düzeltilebileceği anlayışına doğru evrilmektedir. Bu bağlamda bedenle ilgili algılardaki değişiklikler de dikkatle izlenmeyi hak etmektedir. Kadınların hatta artık erkeklerin kendilerine dayatılan güzellik ölçülerine ulaşabilmek ve ulaşınca da bu özellikleri koruyabilmek için büyük çaba sarf ettikleri görülmektedir. Çünkü belirlenmiş standartlar içinde kalarak mutlu olmanın en mühim vazife olduğu bilinçaltlarına düzenli olarak telkin edilmektedir. Hakikatte ise gözünü daima dünya nimetlerine dikmek, kalbini dünyaya bağlamak müslümanı huzurlu kılmaz. Çalışırken, mal mülk edinirken meşru sınırların içinde kalmanın yanında imkânlarını ahireti için sarf etmek asıl olarak Müslüman'ı mutlu ve huzurlu kılar. Elbette burada kastımız müslümanların daima bir lokma bir hırka anlayışında yaşamasının gerektiği değildir. Kaliteli şeylere sahip olmayı imkânı olan herkes isteyebilir. Ancak her yıl sil baştan oluşturulan akımların esiri olmanın, markaları elde etmek uğruna ederinden kat kat fazla fiyata eşyalar almanın ve onları sergilemekten gurur duymanın nefsin oynadığı oyunlardan olduğu aşikârdır. Böylesi bir gösteriş merakı insanı hem dünyada zarara uğratır hem de ahirette malını nerede

harcadığı sorulduğunda zora sokar.

Hayatımızı istikrarlı sürdürebilmemiz için mali durumumuz ile harcamalarımız arasında kurduğumuz denge çok önemlidir. Gelir ve gider dengesi gözetilmeden yapılan harcamaları birkaç açıdan değerlendirilebiliriz. İlk durumda kişinin kazancı çoktur ve kazancı kadar da harcıyordur. Bu bakımdan kişi maddi bir kayıpta görünmese de tasarrufta bulunmadığı için uzun vadede zararda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü iş hayatı hep kazançlı gitmeyebilir ve insan da her zaman kazanacak kadar genç ve sağlıklı kalmaz. İkinci bir durum daha vardır ki şahsın kazancı pek çok ailenin ortalama standartlarda hayatını sürdürebileceği kadardır, ama kazandığından fazlasını harcadığı ya da imkânlarından daha üst düzey bir hayata sahip olmak istediği için ödeyebileceğinden daha fazla yükün altına girerek borçlanmıştır. Meşhur ahlak kitabı *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'de Maverdî'nin naklettiğine göre Hass'ın kızı Hind'e "sence en büyük insan kimdir" diye sorulunca "muhtaç olduğun kimsedir." diye cevap vermiştir. İnsanın zaruri ihtiyaçları için dahi ağyâra muhtaç olması zor iken tutumlu davranmayıp da başkalarının insafına, merhametine muhtaç duruma düşmesi ne kadar gurur kırıcıdır. Bu durumda olan bazı kişiler de ödemeleri zamanında yapabilmek için çalışma saatlerini uzatmakta, bu da bedenen ve ruhen tükenmiş halde evlere dönmelerine sebep olmaktadır. Böylece aile fertlerinin etkileşimde olacakları zamanın hem süresi kısalmakta hem de kalitesi düşmektedir. Elbette tüm bunlar zor da olsa borçların ödenebildiği durumlarla ilgilidir. Bir de bankalardan alınıp ödenemeyen krediler meselesi vardır ki faiz üzerine faizin binmesi ailelerin dağılmasına, borç sahiplerinin hapse girmesine ve hatta intiharlara sebep olabilmektedir. Üçüncü bir hâl daha vardır ki kişi ne kadar uğraşsa da kazancı kendisinin ve ailesinin zaruri ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. Bu sebeple daimi olarak borç içinde hayatını sürdürmek zorunda kalmaktadır. İlk durumun basiretsiz bir davranış tarzı olduğunu, ikincisinin tamamen kayıp

bir hayat olduğunu, üçüncüsünün ise sabır, tevekkül ve ümitle geçirilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmaz. Belki akla nasıl oluyor da zor durumda olanın payına hep sabretmek düşüyor, sorusu gelebilir. Ancak insanların hayatlarındaki zor dönemlerin sonsuza kadar sürdüğünü kimse iddia edemez. Etrafımızda hayatlarının başlangıcında yahut aile kurup çocuklarını büyütürken, onları okuturken sıkıntılara katlananların zaman içerisinde Allah'ın çeşitli vesilelerle gönderdiği yardımlarla daha rahat bir hayata kavuştuklarını görmüşüzdür. Belki bizler de Allah'ın, ihtiyacı olanlara gönderdiği vesilelerden biri olabiliriz. O yüzden insanın kazanabildiğine ve kendisine lütfedilene şükretmesi, fazla olanı paylaşması, sebeplere tutunduğu, meşru çabayı gösterdiği halde verilmeyene rıza göstermesi hırsın, hasedin getireceği mutsuzluğa, depresyona karşı bir kalkan vazifesi görecektir.

Toplumumuzda gereksiz harcamaların yapıldığı ve israfın bolca gerçekleştiği yerlerden birisi maalesef düğünlerdir. Böylesine özel günlerde aileler güçlerinin çok üstünde masraflar yapmakta, evlenecek gençler de aylar, hatta yıllar sürecek borçların altına girmektedirler. Henüz bir arada yaşama tecrübesi olmayan yeni evliler bu süreçte birbirlerine alışmanın getirdiği zorlukların yanında kazançlarına nispetle ağır olan ödemeler sebebiyle de gerilimler yaşayabilmektedirler. Varlıklı olup olmamaya bakmaksızın eksiksiz bir şekilde, görkemli düğünler yaparak evlenme "tabii hakkı" bu sıkıntıların önemli bir sebebidir. Hâlbuki çiftler kültürümüzde eskiden var olan "ayağını yorganına göre uzatma" prensibini benimsemiş olsalar hem zaman içerisinde eksikleri beraber gidererek madden ve manen hane olmanın getirdiği olgunlaşma tecrübesini yaşayacak hem de aile olma duygusunu erkenden kazanma fırsatını bulacaklardır.

Tüketime endeksli günümüz iktisadî hayatında çocukluktan yetişkinliğe geçerken insana anne babası ve diğer aile büyükleri tarafından aktarılacak en mühim değerlerden biri yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı kanaatkâr olmak,

israftan kaçınmaktır. Kazançta kanaatkâr olmak ve elde edileni israf etmemek bireyin hayatına istikrar getirir. Kurulan bu denge hem kişinin mali durumunu iniş çıkışlardan korur hem de rızkı verenin Allah olduğu bilinci ile yapıldığı takdirde nefsi ile Rabbi arasında rızaya dayalı bir bağ kurmasını sağlar. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) "*Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah'ın kendisine verdiklerine kanaatkâr kıldığı kimse kurtulmuştur.*"[1] buyurmaktadır. Böyle bir bağı kuramayanlar ise her gün sunulan yeni ihtiyaçları ve "hakkı olan diğer mutlu edici lüks hayatı" bir an önce elde edebilmek için yanlış yollara sapabilmektedirler. Bu kişiler kimi zaman Allah'ın yasakladığı şans oyunlarına yönelmekte kimi zaman da -son günlerde haberlerde sıkça rastladığımız üzere- dolandırıcıların ağına düşmektedirler. Bu türden hızlı zengin olma arayışında olanların sayısındaki büyük artış, üzerinde dikkatle durulması gereken sosyal bir hadisedir.

"**Gerçek zenginlik, mal çokluğu değil, gönül tokluğudur.**"[2]

İnternette yayınlanan bazı sosyal deneylerde, neredeyse hiçbir şeyi olmayıp sokaklarda yaşayan insanların, kendilerine verilen yiyecek ya da parayı, ihtiyacı olduğunu söyleyen insanlarla hemen paylaştıklarını görmüşüzdür. Bu kişiler bütün yiyeceği kendileri tüketseler ya da parayı kendileri için saklasalar dahi kimsenin yargılamayacağı, yadırgamayacağı kadar yoksul insanlar olmalarına rağmen, muhtaç olmanın ne olduğunu en yalın hâliyle bildikleri için tereddüt etmeden ellerindekini karşılarındakiyle paylaşmakta, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) "*İki kişilik yemek üç kişiye, üç kişilik yemek de dört kişiye yeter.*"[3] hadîs-i şerîfinde işaret buyurdukları düsturla hareket etmektedirler. Bu durum muhtaç hissetmemenin, fazla olanı

1 Müslim, Zekât, 125.

2 Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 120.

3 Buhârî, Et'ıme, 11; Müslim, Eşribe, 179-181.

paylaşmanın mal çokluğu ile alakalı olmadığını göstermektedir. Şayet paylaşmak varlıklı olmakla doğru orantılı olsaydı sayılı zenginin tasarruflarıyla dünyada yoksulluğun ortadan kalkmış olması gerekirdi. Oysa 2017 yılı verilerine göre dünya servetinin yarısını toplam nüfusun yüzde birlik kesimi elinde tutmaktadır.[4] Gelir dağılımındaki bu büyük uçurum her yıl milyonlarca insanın uzun saatler boyunca çalışmasına ancak buna rağmen açlık sınırının altında yaşamasına sebep olmaktadır. Washington merkezli Economic Policy Institute tarafından yayınlanan bir rapor 2016 yılında büyük şirketlerin CEO'larının yıllık kazançlarının sıradan bir çalışanın yıllık kazancından ortalama 271 kat fazla olduğunu ortaya koymuştur.[5]

İnancımıza göre insan bu dünyaya sadece kendi geçimini ya da çekirdek ailesinin geçimini sağlamak üzere gönderilmemiştir. İmkânlarımız nispetinde geniş ailemizin, komşularımızın, arkadaşlarımızın ve diğer yoksul insanların ihtiyaçlarını giderme vazifemizin olduğu, zekât, sadaka, fitre, fidye gibi yükümlülüklerimizden de anlaşılmaktadır. Kazancının tümünü kendisi ve ailesi için harcayan, bu anlamda kapalı devre bir hayat süren insanlar kan bağı olmayan kardeşleri için de faydalı bir şeyler yapabilmenin getirdiği mutluluktan nasibini alamamaktadırlar. Evet böyle kişiler belki biriktirmedikleri için zekât sorumlusu olmayacaklardır ama ihtiyaçlarından fazla olanı paylaşmadıkları için sadaka vermek/iyilik yapmak imkânından da mahrum kalacaktır. Hâlbuki başkalarının kalplerine dokunmak hem dünyada ruhumuza iyi gelir hem de yardıma en çok ihtiyaç duyduğumuz çetin günde alnımızı ağartacak sevaplar olarak karşımıza çıkar. Başkalarını düşünmenin ve onların ihtiyaçlarını gidermenin çok para kazanmakla doğrudan alakalı olmadığını söylemiştik. Evet kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını giderebilen kişi daha rahat bir şekilde başkalarını düşünebilir.

4 https://www.credit-suisse.com/corporate/en/articles/news-and-expertise/global-wealth-report-2017-201711.html

5 https://www.epi.org/files/pdf/130354.pdf

Ama elimizde olanlarla yetinmeyi bilmezsek hep daha fazlasına ihtiyacımız olduğunu düşünürüz. Bu da artanı ya da artabilecek olanı da kendimize harcamamızı sağlar. Oysa eskilerin dediği gibi işten artmaz dişten artar. Ne kadar çok çalışsak ne kadar çok kazansak da yetinmeyi bilmezsek paylaşacak bir şeyimiz de kalmayacaktır.

Varlıklı olmak konusundaki hırs insanı yiyip bitirir. Hırsın çaresi ise kanaatkâr olmaktır, zira mal hırsının sonu yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadîs-i şerîfinde *"İnsanın iki vadi altını olsa yetinmez ve* üçüncüsünü *ister. Ademoğlunun karnını ancak toprak doyurur ve Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul eder."*[6] buyurmuştur. Kanaatimce tam da burada Tolstoy'un bir hikâyesinden kısaca bahsetmenin yeridir. Tolstoy "İnsana çok toprak gerekir mi?" isimli hikâyesinde Pahom isimli bir köylünün başına gelenlerden bahseder. Hikâyenin başında Pahom "İstediğim kadar toprağım olsa hiç kimseden, şeytandan bile korkmam" der. Bunu duyan şeytan "Pekala, seninle hesaplaşacağım, sana istediğin kadar toprak vereyim de bak neler oluyor. Seni toprakla ayartacağım" der. Köylü önce gerekli parayı denkleştirip kiraladığı toprakları satın alır. Sonra çeşitli vesilelerle topraklarını genişletir. Günün birinde evine uğrayan bir tüccardan Başkurdistan'da 1000 Rubleye çok fazla toprak satıldığını öğrenir ve işin aslı olup olmadığını anlamak için oraya doğru yola çıkar. Tüccarın bahsettiği yere geldiğinde o bölgenin reisi Pahom'u dinler ve toprak satın alma isteğini kabul eder. Fakat şart olarak bir gün için 1000 ruble istediğini, gün içinde istediği kadar yeri çevirebileceğini, ama gün bittiğinde başladığı yere gelemezse parasını kaybedeceğini söyler. Pahom bunu sevinçle kabul eder. Ertesi gün güneşin doğuşuyla toprakları çevirmeye başlar. İlerledikçe verimli topraklar görür onları da arazisine katmak ister. Pahom bu şekilde günü geçirir ve dönüş için yeterli zamanı kalmaz. Toprakları kaybetmemek için tüm gücüyle başlangıç noktasına ulaşmaya çalışır. Başaramayacağı-

6 Müslim, Zekât, 116.

nı düşündüğü anda "çabam boşa gitti" diye söylenir ama bir ümitle tekrar toparlanıp can havliyle başlangıç/bitiş noktasına kendini atar ve ağzından kan gelerek yere düşer, son nefesini verir. Orada bekleyen -hikâyenin bütününden şeytan olduğu anlaşılan- reis "aferin bir sürü toprağın oldu" der. Tolstoy "Uşak küreği aldı, tam Pahom'a göre bir mezar kazdı: Üç arşınlık toprak parçası yetti Pahom'a" diye bitirir hikâyesini.

İnsanın kalbini, zihnini hırs ve tamah doldurduğu zaman düşüncesi de, sohbeti de, kederi de, mutluluğu da evlere, arabalara, dövize, mobilyaya bağlanır. Hâlbuki şurası bir gerçektir ki iyinin ve güzelin daha iyisi, daha güzeli ve daha lüksü daima vardır, ya da yakın zamanda ortaya çıkacaktır. Ve insanın bu konudaki tamahı aynı zihniyet ve karakterdeki arkadaşlarla daha da artacaktır. Müslüman'ın böyle bir zincirden kurtulabilmesi için hayatının merkezine dünyalık edinmeyi koymamış dostlar edinmesi gerekir. Zira insan geçimini sağlamak için çalışırken kendisini aşırılıklardan koruyacak, gerektiğinde itidale davet edecek yarenlere ihtiyaç hisseder. Evet dünya insan için yaratılmıştır ama insan da dünyada ahiretini kazanmak için yaratılmıştır. Her konuda mutedil olmayı öğütleyen Hz. Allah (c.c.) harcamalar konusunda da bizlere ölçüyü sunmaktadır:

وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلاَ تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

"*Eli boynuna bağlıymış gibi cimri olma! Elini büsbütün açıp israfa da kaçma!*"[7]

Kanaat sahibi olabilmek tevekkül sahibi olmakla da yakından ilişkilidir. Dünyaya gelirken bize verilmiş olan beden, sağlık, aile, çevre gibi hususlarla yaşarken elde ettiklerimiz ve edemediklerimiz konusunda mütevekkil olmak aynı zamanda kanaatkâr olmaktır. Kişinin hayatını sorgularken bakması gereken, başkalarında olup da kendisinde olmayanlar değil bilakis sahip olduklarıdır. İnsan yaşamının sonsuz olmadığı

7 İsrâ, 17/29.

bir realitedir. Ama bu hayatın enteresan bir özelliği vardır ki insana sonsuza kadar sürecekmiş izlenimi verir. O yüzden hep uzun vadeli hayaller, istekler peşinde koşturur bizi. Öyleyse insan hamdi, şükrü, kanaati, tevekkülü, rızayı kendine yoldaş edinmeli, israftan kaçınmalıdır. Yoksa her iki cihanda da kaybedenlerden olur ki böyle bir durumdan Allah'a sığınmalıdır. Vesselam.

'Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bilmelisin; ihtiyarlığından önce gençliğinin, hastalığından önce sağlığının, yokluğundan önce varlığının, meşguliyetinden önce boş vaktinin ve ölümünden önce hayatının.' (Hâkim, Müstedrek, IV , 341.)

Modern Dünyanın Dayattığı En Kötü Alışkanlık: İsraf!

Hilal Ceyhan KÖKSAL
Ankara Çankaya İlçe Müftülüğü
Kur'an Kursu Öğreticisi

Eskilerden kulaklarımıza çalınan sıcacık bir kelime vardır: bereket. Bu kelime, alışılandan çok olma durumunu ifade eder. Mesela normal zamanlarda bir saat mesai sarf ettiğiniz bir işi, bereketli bir zamanda on dakikada bitirebilirsiniz. Bazen günler geceleri, haftalar ayları kovalarken; bazı anlar günlerce çalışmanın yükünü alıverir. O yüzden büyüklerimiz, bereket görecekleri her anın kıymetini bilmişler, arkalarından gelenlere de tecrübelerini armağan etmişlerdir. Tarihe damgasını vuran büyük sanatçıların, devlet adamlarının ve bilginlerin kısacık ömürlerine sığmayacak başarıları başka nasıl açıklanabilir?

Bereketin bir de maddi yönü vardır. Ne bereketli yemekmiş dersiniz, iki kişiye yetecek kadar görünürken, dört kişiyi doyurur. Bereketli bir para, ummadığınız kadar çok ihtiyacınızı karşılar. Hâsılı bereket, ömrümüzün neresine dokunursa o kısmı derinleştirir ve güzelleştirir.

Konu başlığına bakınca neden böyle bir girizgâh yapıldığı sorusu akla gelebilir. Sebebi: beti bereketi kalmayan hayatlarımız…

Modernizmin etkisiyle hayatımıza giren pek çok yenilik ve kolaylık var. Geçmişe göre daha çok imkâna sahibiz, daha rahatız, daha kolay kazanıyor, isteklerimize daha kolay ulaşıyo-

ruz; ama mutlu ve huzurlu değiliz. İhtiyaçları karşılanan, rahat eden insanların mutluluğunun artması gerekmez mi? Neden ekmeğini taştan çıkaran dedelerimiz daha sükûnetli bir hayat yaşıyordu da biz huzursuzuz? Savaşlarla, kıtlıkla ve onca zorlukla boğuşan atalarımızın çektiği sıkıntılardan hemen hiçbirini çekmeyen bizler, neden sürekli bir arayış içindeyiz? Müslümanız, elhamdülillah. Helalinden kazanmaya çalışıyor, elimizi harama uzatmıyoruz. Namazlarımızı kılıyor, zekâtlarımızı veriyoruz. Ama yolunda gitmeyen bir şeyler var. Bir şeylerin bereketi kaçmış...

Neden çoğumuz depresyondayız? Neden her imkânı sunduğumuz çocuklarımız mutlu değil? Neden ihtiyaçlarımız hiç bitmiyor? Neden sürekli borç içindeyiz? Neden zihinlerimiz tıkış tıkış? Neden kendimizi iyi hissetmek adına yaptığımız şeyler, fayda vermiyor? Yoksa biz insan sevmek yerine eşyaları mı sever olduk? Bir dost muhabbetine ayıracak vaktimiz dahi yok ama sosyal medyada saatlerimizi mi geçiriyoruz?... Birbiriyle ilgisiz gibi görünen tüm bu soruların ortak bir cevabı var: israf!

İsraf nedir diye sözlük karıştırırsanız, karşınıza şu tanım çıkıyor: Gereksiz yere para, zaman ve emek harcamak. Siz bunu genişletebilirsiniz. Sevginizi israf ediyor olabilirsiniz, zihninizi beyhude şeylerin istila etmesine izin veriyor olabilirsiniz, hatta birilerinin sizin düşüncelerinizi yanlış yönde şekillendirmesine meydan vererek size verilen akıl nimetini heba etmiş olabilirsiniz. Hepsi, çağımızın gerçekleri.

İsraf, kendini en kolay maddede gösteriyor. Gelirimizin üstündeki masraflarımız, çoğunlukla anlayamadığımız bir borç yüküne dönüşüyor. Kredi kartlarının hesap özetleri, bunun en basit örneği. Ödeme günü geldiğinde "Bu kadar ne harcamışım?" diye bakakalıyoruz. Çünkü artık paraya dokunmadığımız bir çağda yaşıyoruz ve ne harcadığımızı bilmeden kazancımız tükeniyor. Almak zorunda (!) olduğumuz o kadar çok şey var ki! Elimizde olanlara sevinmek ve şükretmek yerine alamadık-

larımıza üzülür hâle geldik. Alırken buna "hacet var mı?" diye sormak aklımıza gelmiyor.

Bu, işin görünen kısmı. Bir de sonradan fark edileni var ki bunun telafisi yok: Zaman ve emek israfı. Hepimizin sosyal medyada hesapları var. Hem de bir değil, birkaç tane. Onları düzenliyor, güncelliyor ve sürekli kontrol ediyoruz. Kabul etsek de etmesek de bu hesaplar, iletişimimizi ciddi biçimde etkiliyor. Tepkilerimizi bu şekilde gösteriyor, ya da normalde hiç ses çıkarmayacağımız şeylere buradan göndermeler yapıyoruz. Buradaki hareketlerimiz dargınlıklara hatta küslüklere sebep oluyor. Hayatımızdaki insanları buradan "engelleyebiliyoruz" bile. Hiç alışkın olmadığımız bir iletişim biçimiyle karşı karşıyayız. Sanal kimliklerimiz, karakterlerimizin önüne geçebiliyor. Sınırsız bir özgürlükle karşılaşınca ne yapacağını şaşıranlarımız var. Ne uğruna neleri feda ettiğimizi düşünmüyoruz.

Kimimizin müptelası olduğu oyunlar var. Klan veya şehirler kuranlar, savaşlar yapanlar, yıllarca uğraşarak karakterler oluşturanlar… Bir hiç uğruna saatlerimizi harcamaktan çekinmiyor ve bundan rahatsızlık duymuyoruz. Beyinlerimizin uyuşturulmasını ve gerçek dünyadan kopmayı ister gibi bir hâlimiz var. Parmaklarımızın ucundaki dünya, gerçek dünyadan daha çok haz veriyor bize. Orası her yorulduğumuzda, her üzüldüğümüzde hatta fırsat bulduğumuz her anda sığındığımız bir liman gibi sakinleştiriyor bizi. Daha doğrusu öyle sanıyoruz. Aslında bu geçici bir uyuşukluk hâli. O anda bizi gerçek dünyadan koparıyor, o kadar. Derinlerdeki sorunlarımızı bu şekilde gün yüzüne çıkarmamış oluyoruz. Uzmanlar bu çağa anestezi çağı diyorlar. Sanal âleme bağımlılığımız gittikçe madde bağımlılığından daha tehlikeli bir hâl alıyor. Hayatımız, bizim hâkimiyetimizden çıkar hâle geldi.

Zaman zaman Resulullah aleyhisselamın uyarısı geliyor hatırımıza. Hani o şöyle diyordu: *"Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bilmelisin; ihtiyarlığından önce gençliğinin, hastalığın-*

dan önce sağlığının, yokluğundan önce varlığının, meşguliyetinden önce boş vaktinin ve ölümünden önce hayatının."[1] Zamanın önemini hatırlatan o kadar çok şey var ki! Asr suresinden başlayalım okumaya, pek çok ayetle karşılaşacağız. Hadis-i şerifleri bir gözden geçirelim, neler bulacağız neler…

Sonsuz bir yaşam için kolay birikim yapılmaz değil mi? Kısacık ömürlerimiz, parmaklarımızın arasından akıp gidiyor. Zamanın sahibi olan Rabbimiz, bize sürekli bunu hatırlatıyor. Yaşlanıyoruz, sevdiklerimizi kaybediyoruz. Adım adım ölüme yaklaşıyoruz. Ve elimizdeki tek sermaye bu hayatımız. Hiçbirimize yeni bir şans verilmeyecek.

Gençliğimizi neyle israf ediyoruz? Sağlığımızı neler uğruna tüketiyoruz? Elimizdekini nereye harcıyoruz? Boş vakitlerimizi neyle öldürüyoruz? Hayatımızı nasıl geçiriyoruz? Bu soruları geç olmadan cevaplamak lazım. Geçmişe hayıflanmayı ve gelecek endişesini dahi zaman kaybı olarak gören bir inanca sahibiz. Yaşadığımız anın idrakine varmalı, onu en iyi şekliyle değerlendirmeliyiz. Peki ya elimizdeki imkânlar? Onlar nasıl değerlendirilmeli? Ne yaparsak elimizdeki nimetleri ziyan etmiş, ne yaparsak şükrünü eda etmiş oluruz?

90'lı yıllarda çocuk olan bizler nispeten şanslıydık; büyük zorluklar görmedik. Ama büyüklerimizin yokluk hikâyelerini dinleyerek büyüdük. Anne babalarımız, yağ veya ekmek için sıraya girilmesi gerektiğine şahit olmuşlardı. Sahip olunanların kıymetini bilirlerdi. Bir öncekiler ise hem kıtlık hem de savaş yıllarını yaşamışlardı. Birbirini takip eden savaşlar, topraklarımızı, canlarımızı götürmüş, büyük bir yokluk getirmişti. O yılları yaşayanlar, aradan yıllar da geçse, asla savurgan olamadılar. Ardından gelen nesil, iktisadı bilirdi. Biz ise bolluk içinde bulduk kendimizi.

İnsan nimete çabuk alışır, imkânlar arttıkça biz de alıştık. Zaten her şeyi tüketmemiz için üretiyorlardı. Kendimizi ihtiyaç

1 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 341.

sahibi zannetmeye başladık. Her fırsatta, alarak mutlu olacağımızı fısıldıyorlardı kulağımıza. Canımız mı sıkıldı, alışveriş etmeliydik. Kadınsak onlarca topuklu ayakkabımız, her kıyafetimize uygun çanta-eşarp kombinasyonlarımız olmalıydı. Erkeksek giydiğimiz takım elbisenin belli bir standardı, kolumuza taktığımız saatin bir havası olmalıydı. Sosyal statümüze yaraşır şekilde davranmalıydık. Tabii bu statüye ulaşmak için de deli gibi çalışmalı, gecemizi gündüzümüzü kariyerimize adamalıydık. "Bu dünyaya bir daha mı geleceğiz" demiyorduk henüz; ama öyle sıradan da olamazdık! İyi evlerimiz, iyi arabalarımız olmalıydı. Müreffeh bir hayata sahip olmaktı tüm amacımız. Mutluluk, bize haz veren şeylerde saklı olmalıydı. O zaman bu dünya nimetlerinden olabildiğince yararlanmak lazımdı. Aldık, aldık ve aldık…

Evet, bir şeylere sahip olmak güzeldi. Bize zevk veriyor, kendimizi iyi hissettiriyordu ama işler hiç de düşündüğümüz gibi gitmedi. Tüketmeye doymuştuk. Üstelik kaybettiğimiz sadece para değildi. Ömrümüz de heba oluyordu! Şimdi ne olacaktı? Nasıl mutlu olacaktık? Belki bu satırları okurken bu gruba dâhil olmadığınızı düşünerek, itiraz ediyorsunuzdur. Dünya genelindeki bir sorundan biz diliyle bahsediyoruz.

Hayata bakış açımız, inançlarımız, problem çözme becerimiz ne kadar farklı da olsa diğer kültürlerle etkileşimimiz, inanılmaz boyutlara ulaşmış durumda. Şu anda dünyadaki aynı yaş grupları, aynı müzikleri dinliyor ve aynı dizileri, filmleri seyrediyorlar. Benzer şeylerden zevk alıyorlar. Mesela Anadolu'da yaşayan herhangi bir gence sorsanız onun Amerika'da yaşayan bir insanın günlük rutinlerinden haberdar olduğunu görürsünüz. Hatta belki bu rutinleri benimsemiş, hayatında uygulamaya bile geçirmiştir.

Giydiğimiz şeylerden, içtiğimiz kahveye kadar pek çok şey aynı olunca, dünya çapında bir tüketim ortaklığının farkına varıyoruz. Bunu çok iyi bilen üretimciler, artık hangi yaş grubundaki insana ne hitap eder, kadınlar neden etkilenir, erkekler

neyle cezbedilir çok iyi biliyorlar. Ürettikleri malzemelerin tüm dünyada alıcısı var. Yeter ki reklamı iyi yapılsın…

Üretilen şeylerin ihtiyaç gibi hissettirilmesi ise gerçekten büyük bir başarı. Bir yandan eşyalarını nereye sığdıracağını düşünen insanlar, diğer yandan uzun alışveriş listeleri oluşturuyor. Satış rekorları kıran, uzun kuyruklarda bekleyerek aldığımız teknolojik aletlerin ortak bir noktası var: bize kendimizi daha iyi ve daha konforlu hissettirmesi. Özel ilgi alanlarımıza göre neye ihtiyaç hissedeceğimiz, neyi beğenip neyi talep edeceğimiz ayrıntılı bir şekilde hesaplanıyor. Kendimizi bir tüketim çılgınlığının içinde buluveriyoruz.

Tüketimin önü alınmaz bir çılgınlığa dönüşmesinin iki önemli göstergesi var. Birincisi, tüketen toplumun hayatındaki dengesizlik, ikincisi de üreticilerin ucuz iş gücünü sağlayabilmek için başvurduğu yöntemler. Önce birincisinden bahsedelim. İnsanlar, o kadar çok şey alıyorlar ki bu istifçiliğe dönüşüyor. Bu sefer bu eşyaları sığdıracak yer bulamıyor ve sonunda aldıkları eşyaların hizmetçisi durumuna düşüyorlar. Evler daralıyor. Onca eşyanın içinden kullanacakları şeyleri seçmek bile stres sebebi oluyor. Yaşam alanlarını hafifletme ihtiyacı duymaya başlıyorlar. Yeteri kadar aldıklarında arzuların sınırsız, imkânların ve zamanın sınırlı olduğunu fark ediyorlar.

Sonra birileri çıkıp bize bazı gerçekleri hatırlatıyor, diyor ki: Hayallerimiz ve ideallerimiz para ile ölçülemez, farklı değerlerimiz olduğunu hatırlamalıyız. Başkalarına kendimizi beğendirme derdine bir son vermeliyiz. Dikkat edin! İhtiyaçlarınızın hiç bitmiyor olması, kapitalizmin oyununa geldiğinizin alameti! Kullanışlı az eşya, gereksiz çok eşyadan daha çok ihtiyaç karşılar. Zihninizdeki, evinizdeki, gardırobunuzdaki her fazla eşya, sizin için bir yüktür. Kullanmadığınız eşyalarınızın sizi kullanmasına izin vermeyin! Hayatınızı her yönüyle hafifletin, daha mutlu olacaksınız! İşte bu akıma sadecilik/minimalizm diyorlar. Bu bakış açısı, insanlar arasında hızla yayılıyor. İnsanlar tüke-

timi azaltarak daha mutlu ve huzurlu olduklarını söylüyorlar. Çünkü doğamıza uygun olan da bu: sürekli tüketmek yerine ihtiyacımız kadarına sahip olmak!

Gelelim tüketim çılgınlığının ikinci göstergesine. Bu kısım, ilkine göre biraz daha can sıkıcı: üreticilerin ucuz iş gücü sağlamak için kullandığı yöntemler. Önceden sınırlı sayıda alabildiğimiz ürünlerin şimdi nasıl bu kadar ucuz olduğunu hiç düşündünüz mü? Tekstil sektörünü ele alalım. Her bütçeye uygun sınırsız ürünün var olduğu bu sektör, dünyada en çok paranın döndüğü alan. "Bedava" diye nitelendirdiğimiz ucuzlukta ürünlere ulaşabiliyoruz. Bu çok ucuz giysilerin bedelini kim ödüyor sizce? Elinize aldığınız bir ürün, Avrupa ya da Amerika'dan ithal edilmiş oluyor; fakat üretim yeri olarak gösterilen yerler üçüncü dünya ülkeleri. Gelişmiş ülkeler, kendi topraklarında tekstil üretimini en az seviyeye indirmiş durumda. Çünkü üretimde kullanılan kimyasallar, işçileri sağlığından ediyor. Üretim esnasında oluşan atıklar, doğaya zarar veriyor. Hindistan, Pakistan ve benzeri üçüncü dünya ülkeleri, karın tokluğuna çalışan işçilerle dolu. Ve bu işçilerin çoğu, meslekleri̇nden dolayı, ölümcül hastalıklara yakalanıyorlar. Bu giysilerin üretimi esnasında doğaya verilen zarar ise cabası.

Aşırı tüketimin sonuçlarından biri de elden çıkarılmak istenen ürünlerin nasıl yok edileceği sorunu. Artık eskidiğini düşündünüz ya da modası geçmiş olan giysilerinizi nasıl dönüştürebilirsiniz? En iyi ihtimalle ikinci el olarak başka bir sahip bulur, peki sonra? Bu giysilerin doğada dönüşümü hemen hemen imkânsızdır. Yakılarak yok edilmesi bir seçenek, ama bu da bahsettiğimiz kimyasalların havaya karışmasına sebep oluyor.

Bu zararlar zincirini düşündüğümüzde israfın önünü almanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor değil mi? Meşru yollardan da olsa onca eşyayı almanın çok da masum olmadığını fark ediyor muyuz? Bunun bu kadar "maliyetli" olduğuna dair

bir fikrimiz yoktu belki. Ama bu bilgiye sahip olmazdan evvel de bizim bu konuda bir hassasiyetimiz vardı. Çünkü biz, akan suyu bile israf etmemeye titizlik gösteren insanlardık. Doğada kendiliğinden var olan ve bol olan nimetleri bile lüzumundan fazla kullanmazken, nasıl oldu da sahip olma isteğimizin dünyayı mahvetmesine izin verdik?

Sahip olmaktan hoşlandığımız şeyleri elimizde tutmak, bizi istifçiliğe götürür. Çoğu az gösterir. Bu da insanı, sonu gelmeyen bir tüketime sürükler. Hâlbuki hepimiz insanız ve bir kapasitemiz var. Her şeyi alamayız. Alsak da bunun yükünü kaldıramayız. Farz edelim ki dilediğimizi aldık, bizi rahatsız etmeyecek şekilde depoladık; yine mutlu olamayız. Çünkü gerçek mutluluk, haz aldığımız şeylerle sınırlı değil. Mutluluk bazen de verdiğimiz, paylaştığımız, uğruna acı çektiğimiz şeylerde saklı.

İslam âlimleri, Kur'an ve sünnetten hareketle insanın olgunlaşmasının nefsine muhalefet etmesine bağlı olduğunu asırlardır söylüyorlardı. Çünkü eğitilmemiş/her arzusu yerine getirilmiş nefs, şımarık, laftan anlamaz bir çocuk gibidir. Verirsiniz, yine ister; onu da verirsiniz bir sonrakini ister. Bir türlü doymak bilmez. Her lezzeti tattığı zaman, yasaklara yönelir. Kötülükler üzerinde ısrar eder. Bu ısrar o kadar kuvvetlidir ki insanın doğruyu yanlıştan ayırt etmesi imkânsız hâle gelir. Peygamberimiz aleyhisselam "*Akıllı kişi nefsine hâkim olan ve ölüm sonrası için çalışandır. Zavallı (ahmak) kişi ise nefsinin arzularına uyan ve buna rağmen hâlâ Allah'tan iyilik temenni edendir*"[2] buyurmakta ve Allah'a itaat yolunda nefsiyle uğraşan kişiyi mücâhid diye vasıflandırmaktadır.[3] Bizim gayemiz dünya ve ahiret saadetini kazanmak olduğuna göre bu yoldaki uyarıları ciddiye almak gerekir.

---

2 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 25.

3 İbn Hanbel, VI, 22.

Özetle şunları demek istiyoruz: Her şeyin çabucak harcandığı bir çağda yaşıyoruz. Tükete tükete ilk tükenen biz olmayalım. Karnımız doyduysa, gözümüzün doymasını beklemeyelim. Zamanımızı çarçur ettiğimiz için yoğun ve yorgunuz. Bu döngüden kurtulmak mümkün. Geçmişten bize miras kalan güzel değerlere neden yenilerini eklemeyelim? Çocuklarımıza neden güzel bir dünya bırakmayalım?

Şunu unutmayalım: "*Canının çektiği her şeyi yemen israftır.*"[4] diyen bir Peygamberimiz var. Canımız ne istiyorsa yapamayız! Böyle bir meylimiz varsa kendimizi yeniden sorgulamamız, ilkelerimizi yeniden gözden geçirmemiz gerekir.

Sözlerimizi Yüce Rabbimizin kitabında bize öğrettiği bir istiğfarla bitirelim: "*Ey rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki israfımızı bağışla!*"[5]

4 İbn Mâce, Et'ıme, 51.

5 Âl-i İmran, 3/147.

Çok fazla şeyin sahibi olabiliriz, lakin ihtiyacımız dışında bize verilmiş olanların israf için değil, ihtiyacı olanlarla paylaşmak için elimizde olduğunu fark etmeliyiz.

İsraf Psikolojisi
İsraf Eden İnsan, Kendini İmha Eder...

Nazlı ÖZBURUN
Psikoterapist & Aile Terapisti

İnsan sonsuz istekleri olan bir varlıktır. İhtiyaçlarımızı bazen istek ve arzularımızla karıştırdığımız için ihtiyaçların sınırsız, kaynakların kıt ve sınırlı olduğunu düşünürüz.

Yaşamak için ihtiyaçlarımızla değil, hemen hemen her şeye ihtiyacımız varmış gibi hissettiren arzu ve isteklerimizle hareket ettiğimizden hayatımızı zorlaştırırız. İnsanın kaynakları ile arzularını ve canının her istediğini karşılamaya çalışması, gerçekte çok da mümkün değildir. Kaynaklar ne kadar bol olursa olsun, insanların arzularını karşılamakta yetersiz kalacaktır.

Modern ekonomi kaynakların kıt olduğunu, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğunu düşünür. Arzu ve heves kavramlarıyla ihtiyaç kavramını özdeşleştirerek, sınırsız ihtiyaçlarla kıt kaynakları uzlaştırmaya çalışmak da ekonominin amacı hâline gelir. Oysa gerçekte ihtiyaçlarımız ve ihtiyaç olarak algıladıklarımız, her zaman aynı değildir.

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmek için gerekli olan ve yokluğunda sıkıntı çektikleri koşullara ya da varlıklara "ihtiyaç" adı verilir. İnsanların beslenmek, barınmak, giyinmek ve eğitim gibi temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Eğer insanın arzu ve hayal ettiği her şey ihtiyaç sayılırsa elbette kaynaklar kıttır.

Ancak hayatî ihtiyaçlarla arzular arasında bir ayrım yapılırsa, bu durumda kaynaklar kıt değildir.

Kaçımız gerçekten sadece ihtiyacımız olan mal ve hizmeti satın alıyoruz? Reklamlarda insan psikolojisinin zayıf yönleri kullanılarak, gereksiz tüketim özendirilerek, indirimli ya da promosyon ürünler cazip gösterilerek ve sanki hiçbir ödeme yapılmadan çok ucuza satılıyormuş gibi pazarlanarak, taksitli satışlar veya taksit öteleme gibi imkânlar sunularak, alışverişler çekilişlerle desteklenerek ve puan biriktirme gibi heveslendirici yollarla süslenerek, insanların tüketme dürtüleri kötüye kullanılmakta ve israf edilmektedir.

Cebinde ihtiyaçlarına yetecek kadar parası olan da olmayan da yapılan kampanyalarla onlarca ürünü alabilir ve tüketebilirler. Bazen "Herkeste var, bende de olsun." düşüncesiyle, bazen "Ben almazsam ne derler?" mantığıyla, bazen "İki alınca üçüncü bedava" şeklinde, bazen de sanki son indirim ve son fırsatmış gibi sunulan kampanyalarla onlarca ürün alınıp dolaplara depolanarak israf edilir. Ekmek yapma makineleri, koşu bantları, narenciye sıkacakları, ana kucağı, süs yastığı, onlarca havlu, misafir tabağı dolaplarda tıka basa doldurduklarımızdan yalnızca birkaçı.

İnsanlara ihtiyaçları olmayan bir ürünü sanki ihtiyaçmış gibi dayatan reklamlar, aile bütçelerini zorlayan, ay sonunu getiremeyen ve bu nedenle stres yaşayan bireylerin çoğalmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra aile içi geçimsizlikleri tetikleyen onlarca davranış biçiminin sergilenmesine de yol açmaktadır.. İhtiyaç dışı alınan her bir ürün, bireyleri ve aileyi ruh sağlığı açısından derinden etkiler hâle gelebilir. Bireyler kredi kartlarındaki öteleme, taksitle ödeme, mil kazanma, puan biriktirme, anında kredi çekme vb. avantaj gibi görünen özelliklerle kazandığından çok daha fazlasını harcayabilirler.

Günümüzde birçok ürünün internetten rahatça alınabiliyor olması israfı arttıran diğer bir unsur olarak görülebilir. Hiç

dışarıya çıkmadan ev konforunda birçok ürünü bilgisayardan yorulmadan seçmek, kredi kartıyla ödemek ve ürünün kapıya kadar gelmesi büyük bir alışveriş rahatlığı sunmaktadır.

İsraf sözlükte "haddi aşma" anlamına gelmektedir. Mal veya imkânları, ihtiyaç olmadığı halde gereksiz ve amacının dışında sarf etmeyi ifade eder. Bu bazen ömrün israfı, bazen duyguların israfı, bazen imkânların israfı, bazen de başka insanların hakkının gasbı ve israfı olur.

İsraf eden insan, haddini aşmış ve ihtiyaçlarıyla değil arzularıyla hareket ettiği için başkalarının hakkına girmiş olur. "İmkânım var, istediğim gibi tüketirim." diye düşünmek ve harcamada sınır tanımamak doğru bir yaklaşım değildir. Çok fazla şeyin sahibi olabiliriz, lakin ihtiyacımız dışında bize verilmiş olanların israf için değil, ihtiyacı olanlarla paylaşmak için elimizde olduğunu fark etmeliyiz.

İnsanın arzuları bu dünyayı yutsa doymayacak kadar şiddetlidir. İnsanın canı her şeyi ister. Ama ruh öyle değildir. Ruh tüketerek değil, hayatı anlamlı yaşayarak sükûnete erer.

Yaratılış amacına uygun olarak kullanılmayan her duygu israf edilmiştir. Mesela korku; dünyada hayatın korunması ve ahiret hayatının gerekliliklerine göre dünya hayatını düzenlemek üzere verilmiş bir duygu iken, aynı korkuyu fobiye dönüştürerek israf ediyor ve hayatımızı korumak için kullanmamız gereken bu duyguyu, hayatı sabote etmek için kullanıyor olabiliriz. Duygu israfı en büyük israflardan birisidir.

Nimetin veriliş amacına uygun olmayan her kullanım israftır. İnsanlar eşlerini israf ederler, evlatlarını israf ederler, en çok da kendilerini ve en kıymetli şey olan zamanlarını, ömürlerini israf ederler.

Hayatı, duygularımızı ve bize verilen her şeyi yerli yerinde, iktisatlı kullanmak şükür ve memnuniyet için önemli ve önceliklidir.

Sürekli alışveriş yaparak bir şeyler satın alma davranışlarının altında, hayatın getirdiği zorluklar karşısında insanların bir çıkış yolu bulma çabası olduğunu söyleyebiliriz. Başarısızlık, değersizlik, eksiklik gibi duyguların, duygusal acıların, sevgi boşluklarının, bir şeyler satın alarak giderilmeye çalışılması, tüketimi ve israfı tetikleyen reklamlarla birleşince hem israfa, hem de duyguları ve sosyal hayatı etkileyen bir probleme dönüşür. Kişi değersizlik hissini, kullandığı arabayla ya da giydiği spor ayakkabıyla, gittiği lüks restoranla, pahalı saatiyle, cep telefonuyla ya da çantasıyla telafi etmeye çalışıyor. Ruhsal doyum sağlamak için bir şeyler tüketerek mutlu olma çabası, bireyin kendisini ve hayatını israf etmesine neden olurken, cüzdanları da boşaltıyor. Cüzdanlar boşalıyor ama acı aynı yerde. Çünkü insan duyguları ve ruhu, tüketmekle tükenen, sadece anlam üretmekle doyum ve huzur bulabilecek şekilde yaratılmıştır. Tüketen insan, cebinden çok daha önce tükenir. Binlerce çantanız olsa da aynı anda sadece tek bir çanta taşıyabilirsiniz. Onlarca farklı yiyeceğiniz olsa da mideniz en fazla avuç içiniz kadar bir miktarı yiyebilir.

Hayatını, duygularını ve kaynaklarını israf etmek istemeyen bireyin bilinçli olarak aldığı ürünü kaç kere kullanacağını, gerçekten ihtiyacı olup olmadığını sorgulaması, nerede kullanacağını, ödediği parayla daha ucuzunu ya da daha iyisini bulup bulamayacağını kendine sorup araştırması sonrasında alması gerekir. Bugün birçok kişinin dolabında daha etiketiyle duran kıyafetlerin olması, son kullanım tarihi geçen yiyeceklerin her gün çöplerde bolca bulunması, evlerin tıka basa eşyayla dolu olması israf noktasında bilinçli olmadığımızı göstermektedir. Kredi kartlarının cazibesine kapılmamak için, sorunlarımızla yüzleşmeyi, duygularımızı fark etmeyi, diğer insanlarla iletişim ve etkileşim halinde olmayı, tüketerek değil üreterek ve paylaşarak mutlu olabileceğimizi öğrenmeliyiz.

Aşağılık kompleksi olan kişilerde eksiklik duygusunu gidermek amacıyla tüketim ve israf noktasında aşırıya kaçma

eğilimi oldukça yüksektir. Eksikliğini tüketim ile gidermeye çalışır. Tükettiği şeylerin, eksik duygularını telafi edeceği düşüncesiyle sürekli tüketim ihtiyacındadır.

Mutsuz ve depresif duygu durumunda olan insanlar, isteksizlik ve can sıkıntısı hislerini sürekli yemek yemeye veyahut tüketmeye odaklanarak gidermeye çalışabilir. Mutsuz insanlar, mutluluğu maddî harcamalarda aşırıya giderek telafi etmeye çalışabilirler. Tüketim, bu durumdaki kişiler için bir mutluluk arayışıdır. Âdeta "Tüketiyorsam, mutluyum" "Tüketiyorum, o halde varım!" düşüncesi aktiftir.

Dürtü kontrol bozukluğu yaşayanlar, kontrolsüz bir iç istekle aklına her geleni hemen yapma eğilimindedir. Bu istekler bazen gereksiz ve aşırı olabilir. Kişi kendi içinden gelen tüketim taleplerini kontrol edemez. İsraf noktasında düşünmeden harcama had safhaya çıkabilir.

İsrafa sevk eden en önemli âmillerden birisi de 'rahat etme' düşüncesidir. Sanki fazladan kullanılan her şey veya pahalı olan her malzeme, daha fazla rahatlık sağlayacak diye düşünülür. Hâlbuki kişi rahat edeceğini düşünürken, giderek israf bataklığına düşer.

Kanaatsizlik diğer hatalı bir düşünce şeklidir. Kanaat etmeyerek hep daha fazlasını isteyen fert, israfın girdabına kapılmaktan kurtulamaz. İsraf sürecinde sadece ihtiyaçlar değil, zamanla ihtiyaç fazlası tüketim de devreye girer. Bu şekilde davranan fertler, zamanla baş gösteren sıkıntılarla çevreye de zarar verecektir. Başkalarına muhtaç hâle gelme, diğer insanlardan beklentilerin artması söz konusu olacak, kişiler kendi kendine yetemez hâle gelecektir.

Netice olarak israf, bütün hayatı ilgilendiren, bir sorundur. Bir insanın bir şeyi israf etmesi sadece kendisini değil bütün canlı sistemini etkileyen ve ilgilendiren bir konudur. Sarf etmek, istimal etmek ve ihtiyaçların giderilmesi için bize emanet

olarak verilmiş her şeyi israf etmek, gereksiz yere hayatın mahvolmasına neden olacaktır. Hayatı yutan bu büyük israf girdabından aklımızı, duygularımızı ve eylemlerimizi kurtarmak için acele etmeliyiz. Hayatımızın gerçek anlamda hayat bulması için farkındalığımızı arttırmaya ve bilinçli olmaya, kavramlarımızı ve eylemlerimizi yeniden gözden geçirmeye her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. İsraf girdabının önüne geçmek için fazla zamanımızın kalmadığını görmemiz gerekiyor.

Göstermek. İnsanı amaçsız, ölçüsüz ve sınırsız harcamaya, yani israfa sevk eden en büyük psikolojik faktör işte bu 'göstermek' arzusunun tetikçisi olan kibirdir.

İsraf ile Cimrilik Arasında

Fatma BAYRAM
İstanbul Üsküdar İlçe Müftülüğü
Başvaiz

Evimizdeki her işi hep birlikte yapardık. Bacaların temizliği, ayakkabıların tamirat ve bakımı, tarhana yoğurup kurutmak, makarna kesmek, kışlık odun ve kömürün kömürlüğe yerleştirilmesi, evin badanası, çamaşır yıkama, pazar alışverişi, ev temizliği, hastane ve doktor işleri, uzun yol hazırlıkları, kışlık ve yazlıkların kaldırılıp indirilmesi, misafir hazırlığı, sobaların kurulması, prospektüslerin okunması, işten gelen babanın karşılanması, halıların yıkanması, yorganların kaplanması, yapağının eğirilip yün hâline getirilmesi, yufka açılması, düğün dernek işleri, hâsılı bir evin içinde olup biten ne varsa, hepsini, hep beraber yapardık. Elbette bir çocuk olarak bu işlerin her birinden çok da zevk aldığımızı söyleyemem ama bizden bir şey yapmamız istendiğinde hiç itiraz etmeden herkes yaşına, becerisine ve gücüne göre işin bir tarafından tutardı.

Yukarıdaki işleri sayarken, okuyucunun bu evi, büyük ihtimalle Anadolu'da küçük bir kasabadaki müstakil bir ev sanabileceğini düşündüm. Öyle zannedenler yanılıyor. Burası İstanbul Kadıköy'de benim büyüdüğüm ev. Üstelik bugünün ölçülerine göre minnacık bir apartman dairesi.

Küçük bir çocuk bütün bu işlerde nasıl yardımcı olabilir ki, demeyin. Baca temizleniyorsa bir sandalyeye çıkıp, bacadan gelen kurumların içine dökülecek leğeni tutardık. Ayakkabılar

bakımdan geçecekse, gazeteleri serer, ayakkabılarımızı diken, pençeleyen ve boyayan babamızın bize verdiklerini cilalayıp fırçalardık. Tarhana yapılıyorsa yoğurulmuş tarhanayı beyaz çarşafların üzerine küçük parçalar halinde serer, kurudukça çevirirdik. Makarna kesilirken ince kesim işini yapamasak da açılmış yufkayı iki parmak eninde şeritler halinde kesebilirdik. Odun ve kömürü taşıyamasak da taşınacak sepetleri doldurabilir veya kömürlükte istif yapan babaya odunları tek tek verebilirdik. Evi boyayan babanın boya damlattığı yerleri kurumadan silebilir, tenekedeki boyanın dibe çökmemesi için bir çubukla karıştırabilirdik. Halı yıkamanın, yorgan kaplamanın, çarşı pazar işlerinin eğlencesini zaten tahmin edersiniz.

Bütün bunları neden anlatıyorum? Sizi üretim sürecinin içine çeken bu aktivitelerin kişisel gelişim ve aile ilişkileri konusundaki sayısız katkısı yanında malının kıymetini bilmeyi ve hiçbir eşyadan hemen vazgeçmemeyi öğrettiği de kesin. Bu arada aile büyüklerinizle yaptığınız sohbetler, size aktarılan tecrübeler, öğrendiğiniz işler, ortaya çıkarılan yetenekler ve her şartta ayakta kalma becerinizin artması da cabası. Hayata dair en temel bakış açılarımızı devralacağınız "baba" ile ilişkiyi kolaylaştırması ve ana-babayı elinden her iş gelen, etrafımızı kuşatan bütün nimetleri üreten kişiler olarak daha büyük bir minnet ve takdirle anılarınıza yerleştirmesi de küçümsenmeyecek bir yan üründü. Böylece zihninizin üretmeye, bedeninizin de çalışmaya kodlanmış olması israf ile cimrilik arasında üretken ve tutumlu bir hayatın zeminini kurmuş olurdu. Üretken, tutumlu, kıymet bilen, şükran dolu bir hayatın…

Gereksiz ve lüks harcamaların psikolojik yönüne temas etmeyi biraz sonraya bırakarak öncelikle bir insana hayatta lazım olacak temel becerileri zamanında edinmiş olmanın önemine işaret etmek istedim. Evde yaşayan her yaştan insanın o evin ihtiyaçlarının karşılanması için bizatihi elleriyle üretken olması hem dayanışma ve birlik duygusunu pekiştiriyor, hem de üretilen işin kıymetinin farkında olmayı sağlıyordu.

Sonraları kendi evimde bunların çok azını uygulayabildim. Artık günlük işlerimiz dahi profesyonellere bırakılıyor. Tamir ve tadil edilecek giysiler terzilere götürülüyor, ufak tefek tamirler için dahi birileri çağırılıyor. İkramlıklarımız hazır alınıyor. İşlerimizin çoğu kendi becerimize bırakılamayacak kadar karmaşık detaylar içeriyor ve ustalık gerektiriyor. Kimse kendi elinin emeğini yemiyor, giymiyor. Eller boş kaldıkça da zihinsel ve ruhsal sıkıntılar artıyor. (Her daim ilim ya da ibadetle meşgul olmak mümkünmüş gibi insanın eli ile bir iş üretmesini "dünyalık işler" nitelemesiyle önemsizleştiren ham sofuluğu da satır arasında sorgulamamız lazım ki çoktandır unuttuğumuz "el kârda, gönül yârda" prensibinin tam da dinin öz ruhundan çıktığını yeniden hatırlayabilelim.)

Böyle bir hayatta kimliğimizin değeri Erich Fromm'un harika tespitiyle "olmak" üzerine değil, "sahip olmak" üzerine inşa ediliyor. Artık "Nereye gitse aç kalmaz!" insanların yerini, birbirini "Kaç paralık adam?" diye ölçen insanlar alıyor. Gerçek ihtiyaçların yerini alan "imal edilmiş arzular" sonsuza dek tüketmeyi temel psikolojik ihtiyaçların ikamesi olarak görüyor. İnsanın temel ihtiyaçları arasında bulunan sevme, ait olma ve öz saygı gibi duygular belli bir markaya bağlı olma ya da belli ürünleri tüketerek iyi hissetme çabasıyla karşılanmaya çalışılıyor. Maslow'un temel ihtiyaçlar hiyerarşisinin yerini artık -İvan İllich'in ifadesiyle- zorlama ihtiyaçlar hegemonyası almıştır. Kendinizi iyi hissetmeniz için evinizi kendiniz boyamanız değil, gayet çalışır durumdaki televizyon ya da cep telefonunuzu yenilemeniz gerekmektedir. Kaliteli hayat borca harca girmeden kendi yağınızla kavrulduğunuz bir hayat değil, belli bir tüketim seviyesine ulaşabildiğiniz ve sahip olduklarınızla tanımlandığınız hayattır. Yaşamsal tüketim, uzman tüketim ve moda tüketimi olmak üzere üç tip tüketim alışkanlığından bahseden uzmanlar israfın moda için hayati önem taşıdığını, çünkü modanın ana fikrinin hiçbir zaman tam olarak modaya uygun olmamak olduğunu söylüyorlar. Bitimsiz bir yeni-

lenme üzerine kurulu olan moda anlayışı, hayatta kalabilmek için sürekli olarak yeni arzular uyandırmak zorundadır. Moda üreticileri, insanların kendilerini paralarcasına çalışıp kazandıkları üç beş kuruşu, temelinde doyumsuz bir kapitalizm yatan modaya feda etmeleri için de bu üretilmiş arzuları ufak tefek reklam oyunları ile temel ihtiyaçlar kategorisinde göstermek zorundadırlar. Bunun için de sıklıkla bir sosyal ihtiyaç olan statü kazanma ve saygın olma dürtüsüne başvururlar. Artık filan marka çanta/araba/saat vs. sadece sizin ekonomik durumunuzu değil, sosyal statünüzü de gösterir. İşte bütün bu israf sarmalının tam göbeğinde bu kelime vardır: Göstermek. İnsanı amaçsız, ölçüsüz ve sınırsız harcamaya, yani israfa sevk eden en büyük psikolojik faktör işte bu "göstermek" arzusunun tetikçisi olan kibirdir. Oysa kişisel harcamalardaki hadsizliği bir tarafa bırakalım, herkesten üstün olduğunu göstermek amacı taşıyan hayır hasenata bile dinimizde hoş gözle bakılmaz. Aslında tüm amacı "göstermek" olan bir anlayışa verilecek en anlamlı tepki "görmemek" yani fark etmemek, önemsememektir. Sözün özü, siz tüketim nesnelerinin pahası ile ilgilenmiyorsanız, ne yaparsa yapsın, hiç kimse size bir şey göstermiş/gösteriş yapmış olmaz. Gösteriş iki taraflı bir süreçtir.

Karşımızda son kuruşumuza da gözünü dikmiş, doymak bilmeyen, aç gözlü bir kapitalizm var. Üstelik acı olan bu soyup soğana çevirme işinde bizi gönüllü hâle getirmiş olması. Yani hiç kimse diğerine zorla israf ettirmiyor. Bütün yapılan, önce kendi kendine yeten, küçük ama onurlu hayatlarımızı zavallı göstermek, sonra da boşalan statü ihtiyacını sürekli değişen modalar ile doldurma fikrine bizi ikna etmek. Bugün neyin moda olduğunu belirleyen kim? Tüketicilerin olmadığı kesin. Modayı hızla tüketmemizden kim kazanç sağlıyorsa modayı üreten onlardır. Pazarlama stratejistleri ve medya da bu ürünleri arzu edilir kılmak için sürekli bir çaba içindedirler. Bizler de aynı sürüdeki koyunlar gibi, mağazalara hücum edip bu ürünleri almaya çabalarız. Ve 'saygın birisi olduğumuzu' sembolize

eden markayı bas bas bağırarak ilan eden eşyaları gururlu bir şekilde sergileriz. Aynı reklamları izlediğimiz çevremizdekiler de hak ettiğimizi iddia ettiğimiz bu değeri bize göstermekten geri durmaz. Moda tüketimi sosyologların 'popüler kültür' dediği şeye dayanır. Popüler kültür bilgisi, medya ve diğer kuruluşların seçkinleri tarafından tüketime alışmamız için üretilir. Moda, tüketimin imali sürecindeki lokomotiftir. Böylece Muhammed Esed'in müsrifi tarif ederken vurguladığı üzere nefsanî dürtüler her türlü ahlakî sorumluluk ve endişenin yerine geçmiş ve kişi bütün ruhsal yeteneklerini boşa harcayarak kendini ziyan etmiştir. Yetenek israfı da diyebileceğimiz bu acıklı süreç, kapasitelerini gerçekleştirme yolunda sayısız engelle karşılaşan kadınlar için tam bir ikame mekanizmasına dönüşerek adı konulmamış bir intikam süreci başlatır.

Sosyologlara göre toplumda varlığı inkar edilemeyecek kadar açık olan hiyerarşik katmanlar arasında kendi pozisyonumuzla başa çıkmak için tüketimi bir strateji olarak kullanırız. İşte bu tam da Fromm'un dediği gibi "olma"nın yerini "sahip olma"nın aldığı bir yaşam biçimidir. Oysa profesyonel tüketiciler anlık nefsanî hayranlıklar dışında (aslında bu hayranlık kıskançlık da içeren ve mümkün olduğunca kaçınılması gereken bir hayranlıktır) kalıcı bir iz bırakamazken "olma"yı seçenler hatıralarda yıllar boyu yer ederler. Beşir Ayvazoğlu, Nurettin Topçu'yu anlatırken, ne zaman yeni bir takım diktirecek olsa eski takımı ile aynı rengi tercih ettiğini ve suretteki değişimin siretteki değişimi göstereceği için surette de istikrardan yana olduğunu ifade eder. Benzer şekilde (az önce değindiğim kıskançlık içeren hayranlıklardan korunmak üzere) arabasını her elli binde yenileyen bir iş adamının her seferinde aynı markanın aynı rengini alarak bu harcamasını insanların gözüne sokmamayı tercih edişi de harcamalarını statü edinme vasıtası kılmayanların güzel örnekleridir. Yine bu meyanda değerli elbise ve zinetlerini düğün gibi kalabalık meclislerde "olan da var olmayan da" düşüncesiyle giyinip takınmayan asil insanlar,

sahip olduklarını toplumsal bir statü edinmek için kullanmayanlara zarif örneklerdir.

Bu çerçevede anılarımda yer edinen bir örneği sizinle paylaşmak isterim. Bir vaiz olarak görevime başladığım ilk yıllarda tanıdım kendisini. Üsküdar'da deniz manzaralı bir apartman dairesinde oturan, aslen Elazığlı, cumhuriyetin ilk yıllarının öğretmenlerindendi Nadide Sınır Hanımefendi. Hiç evlenmemişti. Beş vakit namazını camide cemaatle kılar, prensip sahibi, her zaman ölçülü bir eski zaman insanı. Kendisi ile sayısız hatıralarım var. Ama bende en çok iz bırakanı şudur: O dönemlerde bir grup genç kıza evimde sohbetler yapıyor ve bu küçük grup için zaman zaman çevremde tanımalarını istediğim kişilere ziyaretler düzenliyordum. Bu ziyaretlerden birini de Nadide Hoca Hanıma yaptık. Kendisine önceden haber verdik ve beş altı genç kızla evine gittik. O dönemde evinden çıkamayacak kadar yaşlanmıştı. Buna rağmen kendi şahsi eşyalarından her bir ziyaretçi için küçük hediyeler hazırlamış ve her birine fevkalade ilgi göstermişti. Çıktıktan sonra gençlere bir sonraki sohbete gelirken getirmek üzere bu ziyaret hakkında neler düşündüklerini yazma ödevi verdim. Zamane gençlerinin kendilerinden bu kadar uzak görünen Nadide Hanım hakkında ne düşündüklerini cidden merak ediyordum. Ertesi hafta ödevler geldi. Onlardan birisi özetle şöyle diyordu: "Benden bu kadar farklı bir yaşlı ile ilk kez tanıştım ve çok etkilendim. Benim etrafımdaki yaşlılar giyim kuşam, görünüm ve yaşam tarzı bakımından sürekli biz gençleri taklit ediyorlar. Beni taklit etmeye çalışan birinden ben ne öğrenebilirim ki? Ama Nadide Hoca gibilerden çok şey öğrenebilirim."

Sonuç olarak tüketim ve yaşam tarzı konusunda yeni nesillere ışık tutmak ve köklerimizden aldığımız besini yapraklara ulaştırmak istiyorsak bu çılgın israf yarışının dışına çıkıp yukardan bakmak ve eskide kalan güzel alışkanlıkları –biz de terk edersek- görme şansları hiç olmayan yeni kuşaklara taşımak zorundayız. Bu çerçevede dünyanın çeşitli yerlerinde

farklı gerekçe ve isimlerle zuhur eden minimalizm, alışveriş yapmadan yaşama, yüz eşya ile yetinme veya ikinci el kullanılabilir ürünleri özgür bir platformda paylaşma gibi hareketleri ilgiyle takip ediyor, barındırdıkları entelektüel bakış sayesinde gençlerimize bizim tutarsız tutumluluk tavsiyelerimizden daha fazla etki etmesini umuyorum.

"Onlar (Allah'ın seçkin kulları) harcadıkları zaman ne israf ederler ne de cimrilik ederler; (harcamalarında) bu ikisi arasında dengeli olurlar." (Furkân, 25/67)

Fırıncı

Zeynep AKNAR
Diyanet İşleri Başkanlığı/Öğretmen

Gözünü açtığında sabah ezanının okunmasına az bir süre kalmıştı. Yavaşça doğrulup bir süre yatağında sakince oturdu. Kulak kabarttı, küçük de olsa bir ses duymak için kendini zorladı. Ama yok hiçbir ses yoktu. Oysa çocukken bu saatlerde babası çoktan kalkmış olurdu o kadifemsi sesiyle yavaştan cüzünü okumaya başlardı. Cüzünün yarısına geldiğinde ise seslenmeye başlardı. Eşreeef! Eşreeef! Belki on belki on beş dakika aralıksız seslenirdi. Eşreeef hadi oğlum, hadi paşam aç gözünü. Fakat değil gözünü açmak Eşref'te hafif bir kıpırdanma bile olmazdı. Hafif bir gülümsemeyle "Babamı az uğraştırmazdım." dedi kendi kendine ama ne sabırlıydı hep aynı tonda hep aynı yumuşaklıkta naif bir ses. Eşreeef diye seslenirdi. Bundan taa altmış yetmiş sene evvel.

Yetmiş yedi yaşındaydı Eşref. Yaşının ilerlemesi ne kadar çabuk olmuştu. Seneler nasıl da birbirini kovalamıştı. Sanki seneler değildi de geçen, saatti dakikaydı. Eşref sonra bu düşünceleri bir kenara bırakıp derinden bir "çok şükür" çekip ayağa kalktı, abdestini alıp evden çıkmak için biraz hızlı davranması gerekiyordu. Eşref her gün sabah namazını camide kılar, oradan da fırına giderdi.

Yaşına rağmen olanca kuvvetiyle abdestini alıp kıyafetini giydi ve evden çıktı. Sabah serinliğindeki hava insana huzur

veriyordu. Burası şehrin merkezine yakın ama çok yüksek binaların olmadığı bir mahalleydi. Bir ışık bile yoktu binalarda diye düşündüğü esnada karşısındaki binaların birinde bir ışık yandı. Heyecanla bakışlarını o yöne çevirdi fakat bir dakika dolmadan sönüverdi ışık. Şimdi sokaklarda bir Eşref vardı. Bir de az sonra güneşin ilk ışıklarıyla sönecek olan sokak lambaları. Eşref namazını camide kılıp fırına doğru yola koyulduğunda güneş binaların arasından yollara doğru süzülmeye başlamıştı.

Hayırlı bereketli sabahlar diyerek girdi fırından içeri.

İçerde beyaz kıyafetler içinde biri fırından ekmekleri çıkarıp sepetlere yerleştiriyordu. Eşref'in geldiğini görünce "Hayırlı Sabahlaaar Eşref Usta" diye uzun bir laaar çekti Eşref'e.

Bu fırın Eşref'indi, baba yadigârıydı. Ama artık yaşlandığı için ilgilenemez olmuştu. Yerine bir usta yetiştirmişti. Bir süre sonra dükkânı devredip aradan çekilmişti. Buna rağmen Eşref, her gün sabah namazından sonra fırına gelir, askıya birkaç tane ekmek asar giderdi. Bugün dünden kalma bir tane ekmek vardı askıda. Yavaşça yerinden kalktı gitti. Askıdaki ekmeği aldı. Ben bunu eve götüreyim siz bunun yerine taze bir ekmek asın, dedi. Garibanlar taze yesin onların hakkı bizde kalmasın, diye de ekledi. Daha sonra da etrafa dökülen kırıntıları topladı küreğe, bunları da kapının önündeki kuşlara vereyim, dedi.

Fırının önünde küçük bir yeşillik vardı üzerine kuşlar ve kediler gelirdi. Eşref usta, onlara ekmek kırıntılarından verirdi. Küçük bir kaba da su koymuştu. Sıcaktan bunalan kuşlar nasıl da uçarak gelirlerdi bu kabın etrafına. Bu görüntü o kadar güzeldi ki sanki kuşlar kocaman bir havuzun başına toplanmışlar gibi cıvıl cıvıl olurlardı. Eşref'e de alışmışlardı artık ondan hiç çekinmiyorlar, suyu içtikten sonra başına omzuna konuyorlar, sanki böyle yaparak Eşref'e teşekkür ediyorlardı. Yine kuşlar kabın etrafına gelmişlerdi ve sudan içiyorlardı ki bir araba sesi bütün kuşları korkutup uçurmaya yetti. Fırına yaklaşan arabadan biri indi, şapkalı gözlüklü genç biriydi bu. Gözlüğünü

çıkarıp Eşref'e doğru yaklaşınca Eşref tanıdı, bu oğlu Bekir'di. Bekir babasına doğru yaklaşıp ona sarıldı. Bekir, Eşref'in tek oğluydu. Şehrin merkezinde yirmi beş katlı bir binanın yirmi dördüncü katında oturuyordu ve buralara pek uğramazdı doğrusu. "Hayırdır oğlum" dedi Eşref, "Hangi rüzgâr attı seni buraya?"

"Baba" dedi Bekir, oturduğu tabureyi Eşref'in yanına iyice yaklaştırırken. "Ben lafı uzatmayı sevmem bilirsin. Zaten zamanım da yok, seni götürmeye geldim. Hadi bize gidiyoruz." Eşref ne olduğunu anlayamamıştı. Neden anlamında Bekir'e baktı. "Hadi baba bir iki gün bizde kal. Buradan geçiyordum yanına uğrayayım dedim, gelmişken de bize gidelim."

Eşref birden şaşırdı. Ama Bekir inatçıydı, şimdi itiraz etse başka manalar çıkaracaktı bu durumdan.

"Tamam oğlum geleyim" dedi.

Eşref fırına girip ustaları kendisinin olmayacağı günler de askıya taze ekmek koymaları hususunda tembihledi. Tam kapıdan çıkarken de tekrar seslendi "Kuşların sularını eksik etmeyesiniz."

.....

Bekir son model arabasını yüksek bir binanın otoparkına getirdi. Aynı şehirde olmalarına rağmen aralarında neredeyse bir günlük mesafe vardı. Eşref oğlunun evine girdiğinde ortalıkta kimseler görünmüyordu.

Bekir'le Eşref evin salonuna geldi. Bekir babasıyla biraz oturduktan sonra çocuklara seslendi. Diğer yandan da evin hanımı yanlarına gelmişti. Biraz hoş beş ettikten sonra çocuklar kapıda göründü. Ellerinde telefonları gönülsüz bir şekilde dedelerine hoş geldin dediler. Sonra bir köşesine oturdukları koltukta telefonlarıyla uğraşmaya devam ettiler. Oysa Eşref onları görmeye gelmişti. Onlarsa kafalarını kaldırıp bakmamışlardı bile. Eşref bu duruma alınmadı sadece üzüldü. Gençlik bir gitti

mi bir daha ele geçmezdi. Böyle şeylerle vakit öldürmek... Hadi yararlı bir şeylerle uğraşsalar neyse de... Bu duruma bir anlam veremiyordu Eşref. Bir şey demedi hatta bakışlarını başka tarafa çevirdi. Birkaç dakika sonra Bekir televizyonu açtı eline de telefonunu aldı. Çocuklar da koltuktan kalkıp gitmişlerdi. Ne ara gittiler diye kendi kendine sordu Eşref. Gelini, Eşref'in bir kenara koyduğu çantasını alıp "Baba koridorun sonundaki odayı hazırladım sana bunu da oraya bırakıyorum." dedi. Tamam anlamında başını salladı Eşref. Bekir elindeki telefonun içine düşecekmiş gibi bakıyordu. Sanki oradaki dünyanın içinde yaşıyordu. Bir yandan da televizyonda bir programa bakıyordu. Eşref biraz onunla oyalanmayı denedi. "Ama yok vaktimi bununla geçiremem" diye kendi kendine söylendi. Bekir bu sesi duymuş olmalı ki "Baba bir şey mi dedin" dedi kafasını telefondan kaldırmadan. "Oğlum kafanı kaldır da iki kelam edelim. Hem kendimi geçtim ya televizyonu izle ya da telefonla uğraş. Yazık değil mi bu kadarı aynı anda açık, valla rahmetli babam evde bir taneden fazla lamba açtırmazdı." "Baba sen de" diye lafa girdi Bekir. "Parası neyse ödüyoruz işte n'olacak?" Eşref bu cümleler karşısında bir an duraksadı, hiçbir şey demedi. bakışlarını televizyona çevirdi. Az sonra yemek hazırdı. Çeşit çeşit yemekler hazırlamıştı gelini. En azından sofraya herkes geliyordu. Çocuklar ellerindeki telefona arada sırada bakıyorlardı ama yine de az da olsa hepsini bir arada buluşturan tek şey yemek olmuştu. Ama çocuklar bir süre sonra tabaklarındaki yemeklerin yarıdan fazlası durur vaziyette hiçbir şey demeden kalkıp gittiler. Anneleri yine neyi beğenmediniz dedi, sessizce. Ses tonundan bu duruma çoktan alıştığı belliydi. Eşref tüm bu olayları hayretle izliyordu. Aynı şehirde olmalarına rağmen senelerdir oğluna gelmemişti. Neslin değiştiğini biliyordu fakat herkes ne kadar da müsrif olmuştu. İşin kötüsü kimse bu durumun farkında değildi. Şimdi bu kadar yemek çeşidi olmasa sofrada aç mı kalırlardı, tabiki hayır. Neyse diyerek yemeğini yemeye koyulduğu anda oğlu:

"Baba yiyemiyorsan zorlama kendini, başka yemek var, onu yersin."

"Yok oğlum yiyorum işte" dedi Eşref. "Hem ben daha başka şey yemeyeyim bu yaştan sonra vücut çok fazla şey kaldırmıyor" dedi.

"O zaman baba diğer yemeğin tadına bak. Bu kalsın." diye ısrar edince.

"Peki bu yemek ne olacak oğlum. Dur bitireyim en azından, diğerinin de az tadına bakarım olmadı."

"Baba bırak, çöpe atarız n'olacak sanki iki kaşık yemeği çöpe atınca açlıktan ölecek değiliz ya."

Eşref bu cümleler karşısında kaşığını bıraktı. Önce oğlunun yüzüne sonra gelininin yüzüne baktı. Sonra yumuşak bir ses tonuyla şöyle dedi: "Peki oğlum keşke bu kadar çok çeşit olmasa hem de atılmasa bunlar çöpe olmaz mı? Bunda fakirin fukaranın hakkı var bilmez misin? Onlar sadece başımıza kötü bir şey geldiğinde ya da Ramazan'da hatırlanması gereken insanlar değil, onlar her zaman yanı başımızda, onlarla biz aynı dünyada yaşıyoruz. Bizim olan her şeyde onların da hakkı var aslında. Kıyafetlerimizde bile onların hakkı var. Fazladan aldığımız her şey aslında bizim değil. Atalarımızın 'azı karar çoğu zarar' atasözünü bilmediğini söyleme bana, bu sözü her şey için kullanabilirsin."

"Baba olur mu öyle şey, şimdi benim iş icabı yaklaşık elli tane takım elbisem vardır. Belki daha fazla ama onların olması gerekiyor."

"Oğlum onlar eskiyince ne yapıyorsun" diye sordu Eşref. "Daha doğrusu eskimeye kalmıyordur senin onları parçalayıp çöpe fırlatman."

"Parçalayıp fırlatmıyorum ki geri dönüşüme veriyoruz onları. Orada gerekli işlemleri yapıp sonrasında tekrar kazanıma

çeviriyorlar bence çok da sıkıntı yapmamak gerekiyor. Belki sizin zamanınızda böyle şeyler yoktu ama şimdi her şey değerlendiriliyor."

"Eskiden geri dönüşüm yoktu evet oğlum hatta hurdacıların sayısı bile çok azdı. O kadar azdı ki kim hurda işiyle ilgilenir bu koca şehirde herkes bilirdi. Ama şimdi bir sokaktan sayısız hurdacı geçiyor. Bakın hurda demişken aklıma ne geldi. Belki anlatmışımdır ama yine anlatmak istedim. Ben çocukken bizim eve yeni bir soba alınmıştı. Herkes heyecanla etrafına oturmuş sobanın şekline bakıyor, diğer yandan da eskisiyle yenisini karşılaştırıp yenisinin ne kadar da kaliteli olduğunu söylüyordu. Yeni sobanın alınması bizi çok mutlu etmişti. Çünkü eskisinin bir tarafı içine çökmüş diğer bir yanı iyice dökülmüştü. Belki de soba demeye bin şahit isterdi. Hiç unutmuyorum ilk gece onun heyecanından uyuyamamıştım. Yeni bir sobamız olmuştu. Bir sobanın alınışı beni niye bu kadar mutlu etti bilmiyorum ama şimdiki çocuklara bakıyorum her şey önlerinde ve çok mutsuzlar. Mutluluk da her şey gibi eskilerde mi kaldı acaba diye düşünmeden edemiyor insan. Neyse konumuza dönecek olursak yeni sobalı ilk günümüzü atlattıktan sonra babamı bir düşüncedir sardı. Peki neydi bu düşünce diyecek olursanız. Bu eski sobayı ne yapacaktık? Çünkü şimdiye kadar evimizden ne çıkmışsa onu değerlendirmiştik. Zaten çöp kovası denen şey yok gibi bir şeydi. Her şeyin geri dönüşümünü kendimiz yapıyorduk. Bir teneke mi çıktı hemen ona iki tane küçük delik açar içine toprak doldurur saksı yapardık. Kağıt mı çıktı onları ayrı bir yerde kışın sobayı tutuşturmak için biriktirirdik. Zaten bu kadar çeşitli yiyecek de yoktu, olan da konu komşuyla paylaşılır afiyetle yenirdi. Eğer bir kabuk, çürük bir meyve sebze olursa da hayvanlar için saklanırdı."

"Yani hiçbir şey boşa gitmezdi diyorsun baba" dedi Bekir. Bunları söylerken de bir yandan yemeğini yemeye devam ediyordu. "Tamam da esas merak ettiğim sobayı ne yaptınız? Yok muydu hurdacı filan?"

"Hurdacı vardı da tabi bu kadar yaygın değildi. Sen kendin götürüp verirdin. Ya da ayda yılda bir kere dolaştığında rast gelmen gerekiyordu ki verebilesin. Benim çocukluğumda az önce de bahsettiğim gibi herkes kendi evinde geri dönüşüm yapmaya çalışırdı. Şimdiki tabirle çözüm odaklı çalışırdık. Gelelim sobayı ne yaptığımıza, babamla haftalarca düşündük ne yapsak ne yapsak diye, çünkü hiçbir şey boşa gitmemeli her şey değerlendirilmeliydi. Neyse ki sonunda bulduk ağaç dikecektik. Toprağı kazdık sobayı yerleştirdik. Sonra da içine bir fidan diktik. Gönül rahatlığıyla evimize döndük. Şimdi diyeceksin ki o metal toprağa zarar vermez mi? Şimdi atılanların milyonda biri kadar bile zarar vereceğini düşünmüyorum evladım. Şimdi her şey çöp olmuş. Çöplükler neredeyse bir şehir büyüklüğünde. Geri dönüşüm dediğin şey de o kadar kolay değil onun için daha fazla masraf yapılıyor. Yani atılan eşyanın neredeyse iki katı para harcanıyor geri dönüşümde. Bir de şöyle bir durum var ki günümüzde insanlar israf mevzusu olduğunda geri dönüşümün arkasına sığınıyorlar. Bilmiyorum bana tuhaf geliyor. Belki de ben eski kafalıyım. Geri dönüşüme göndermek yerine bazı eşyaları daha dikkatli kullansak, daha az, daha öz alsak, gözümüz doysa keşke. Tabi insanoğluyuz nihayetinde, bu o kadar da kolay olmuyor ama en azından biraz gayret göstersek dünya daha güzel olacak. Çünkü hepimizin ortak mirası bu dünya. Gerçekten çok yazık. Dünyada o kadar aç insan varken bizim böyle kendini bilmez hareketlerimiz, bizi bir gün çok zor şartlara maruz bırakacak. Her yerde yazıyor milyonlarca ekmek çöpe gidiyormuş. Yazık günah… Akşamdan kalan ekmeği sabaha yemeyen insanlar var. O kişiye sormak lazım 'Bayatken israf ettiğin o ekmeği açken israf edebilir misin?' Rahmetli babam sofraya dökülen ekmek kırıntılarını bile yerdi. Evin bereketi bunda saklı derdi. Şimdilerde bereket de israfla birlikte yok olup gitti. En önemlisi huzur gitti. Kimsenin kimseden haberi yok, herkes birbirinden daha çok para kazanma, daha lüks yaşama derdinde. Keşke herkes üzerine düşeni yerine getirse de

dünyada aç ve susuz kimse kalmasa. Birbirimizin elinden tutsak, lokmamızı paylaşsak keşke. Ama dünya hırsı sarmış benliğimizi. Daha çok kazanalım, daha çok harcayalım hırsı. Ömür boşa gidiyor kimsenin umurunda değil. Bu hırstan birbirlerini bile göremeyen aileler var. Önceden akşam olunca anne babalar çocuklar bir arada otururdu. Muhabbet ederdi. Şimdi nerdeee? Herkes elindeki kutunun içine hapsolmuş. Kimse kafasını kaldırıp birbirine bakmak istemiyor.

Bir damla suya muhtaç insanlar var. Bir damla... Hiç su içmek için sıra beklediğiniz oldu mu? Burada sular boşa akıp gidiyor. Bolluk içinde yaşamak israf etmeyi gerektirmiyor."

Eşref'in yorgun bakışları bu cümleleri söyledikten sonra masa örtüsündeki kabartmalı çizgilere gitti. Çizgiler sağa sola dağılmıştı. Bir düzen de yoktu. Bazısı küçük, bazısı büyük, bazısı yatay, bazısı dikey çizgiler. Aynı kendi yüzündeki gibi. Masa örtüsündeki çizgilerle yüzündeki çizgileri birbirine nasıl benzetti birden kendine, şaşırdı. Demek ki insan yaşlanınca böyle oluyordu. Yüzünde çizgilerden bir ağ vardı sanki ama olsun bu yaşanmışlığı gösteriyordu. Hem ağaçlarda da çizgiler vardı ve bunlar ağaçların ne kadar yaşadığını göstermiyor muydu? Yani yüzdeki çizgiler yaşlanmak değil yaşamak anlamına geliyordu aslında. Bir süre bunları düşündükten sonra eline kaşığını aldı, "Neyse yine çenem düştü, hadi yemeğimizi yiyelim. Sofra başında çok konuşmak âdetim değildi ama dayanamadım kusura bakmayın." Eşref bunları söyleyip lokmasını ağzına götürüyordu ki Bekir ağzının içinde bir şeyler geveledi. "Bir şey mi söyledin oğlum?" dedi Eşref. Bekir dayanamadı en sonunda:

"Baba her şey tamam da Afrika'daki insanların aç ve susuz olması onların kaderi değil mi? Bizim kaderimiz böyle onlarınki de öyle. Bu kadar sıkıntı yapmanın âlemi ne ki?"

Eşref bu soru karşısında şaşkınlığını gizleyemedi. Gerçekten böyle mi düşünüyordu oğlu. Afrikalıların kaderiydi öyle mi? Ne zamandan beri insanların elleriyle yaptığı eziyet, ba-

zılarının kaderi oluyordu. “Dünyadaki kaynakların hepsi her insana yetecek düzeyde biliyor musun oğlum” dedi. “Ama bazı insanlar o kadar açgözlü ve vurdumduymaz ki bu gidişle yakın gelecekte çok paramız olacak ama bir damla su bulamayacağız, bir lokma yiyeceğe muhtaç kalacağız.”

Eşref, bir şeyler söylemişti ama bu söylediklerinin Bekir’i tatmin etmediğinin farkındaydı. Keşke daha fazlasını söyleyebilseydi. Ama söylemedi. Söyleyemedi ve sadece insanlar değil tüm canlılarla bu dünyayı paylaşmak gerektiğini düşünerek kendi sessizliğine gömüldü.